

International Research Institute of Stavanger

www.iris.no

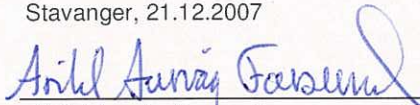
Arild Aurvåg Farsund og Ann Karin Tennås
Holmen

**Storbyprosjektet:
Underveisevaluering**

Rapport IRIS - 2007/167

Prosjektnummer: 7252201
Prosjektets tittel: Storbyprosjektet: Underveisevaluering
Oppdragsgiver(e): Innovasjon Norge
Forskningsprogram:
ISBN: 978-82-490-0548-2
Gradering: Åpen fra: 10.01 2008

Stavanger, 21.12.2007

(Arild Aurvåg Farsund) Sign.dato
Prosjektleder

(Martin Gjelsvik) Sign.dato
Kvalitetssikrer

(Gottfried, Heinzerling) Sign.dato
Senterleder
(Samfunns- og næringsutvikling)

Forord

IRIS har høsten 2007 gjennomført en underveisevaluering av ”Storbyprosjektet”. Tema for storbyprosjektet er ”å styrke storbyenes rolle som motor for regional og nasjonal innovasjon”. Prosjektet ble startet i 2004 og skal etter dagens planer avsluttes ved utgangen av 2009.

IRIS har for det første gjennomført forenklede SWOT-analyser i Oslo, Bergen, Trondheim, Stavanger, Kristiansand og Tromsø. For det andre ble resultatene fra disse presentert og diskutert på en felles dialogkonferanse. Arbeidet har skjedd i tett dialog med sekretariatet for storbyprosjektet og kontaktpersonene i de seks storbyene. I tillegg har en rekke representanter fra offentlig og privat sektor deltatt på de ulike møtene som har vært arrangert. Vi vil med dette takke bidragsytere for samarbeidet.

Stavanger, 10.12. 2007

Arild Aurvåg Farsund, prosjektleder

Innhold

1	INNLEDNING	11
1.1	Fase 1: Evaluering av prosjektet i den enkelte by	11
1.2	Fase 2: Evaluering av prosjektene under ett.....	13
2	OSLO: HOVEDSTAD OG REGIONSENTER	14
3	BERGEN: DET ALLSIDIGE REGIONSENTERET	21
4	TRONDHEIM: TEKNOLOGIHOVEDSTADEN	28
5	STAVANGER: OLJEHOVEDSTADEN.....	35
6	KRISTIANSAND: REGIONSENTER OG INDUSTRIBY	42
7	TROMSØ: POLARHOVEDSTADEN.....	49
8	STORBYENES SAMLEDE ERFARINGER	56
8.1	Sammenlikning av byene	56
8.2	Dialogkonferansen i Kristiansand	62
9	OPPSUMMERING OG ANBEFALINGER.....	71
10	REFERANSER.....	74

Sammendrag

Storbyprosjektet er et av flere prosjekter som ble lansert på innovasjonskonferansen "Innovasjon 2010" i februar 2004. I september 2004 ble storbyene Oslo, Kristiansand, Stavanger, Bergen, Trondheim og Tromsø invitert med i prosjektet av Kommunal og regionaldepartementet (KRD). I mandatet heter det: "*Storbyprosjektet skal bidra til økt innovasjon i hovedstaden og regionale sentra, og styrke byenes rolle som motor for regional og nasjonal innovasjon*". Det er vedtatt at storbyprosjektet skal videreføres ut 2009. I den forbindelse har IRIS evaluert hvordan arbeidet har foregått til nå.

Evalueringen hadde to deler. I den første delen ble oppmerksomheten rettet mot hvordan representanter fra den enkelte by oppfatter problemstillingene i prosjektet og deres erfaringer til nå i arbeidet. Det ble gjennomført en såkalt SWOT-analyse der en gruppe sentrale aktører diskuterte generelle problemstillinger knyttet til storbyenes rolle i regional innovasjon og verdiskaping, samt erfaringer med innovasjonsaktiviteter slik de er definert i storbyprosjektet. Deltakerne diskuterte seg frem til konklusjoner innen to områder: a) byregionens innovasjonspotensial, og b) byregionens innovasjonspolitik.

I den andre delen av evalueringen tok vi utgangspunkt i det materiale som var samlet inn fra den enkelte storby. Hensikten var å få frem mer generelle erfaringer med storbyprosjektet som igjen kan danne utgangspunkt for det videre arbeid i prosjektet både nasjonalt og lokalt. Resultatene ble lagt frem på en dialogkonferanse der alle storbyene og storbyprosjektet var representert. Oppsummeringen dannet utgangspunkt for diskusjoner av hva disse erfaringene betyr for det videre arbeidet i storbyprosjektet.

I diskusjonene av *sterke sider ved innovasjonspotensialet* er det tre områder hvor vi kan observere fellestrekk i alle de seks byregionene. For det første har vi sett at det er i de etablerte næringsklyngene at det antas at det finnes størst potensial for innovasjon og nyskaping. Olje- og gassklyngen er i den sammenheng en gjenganger i alle byene. Andre næringsklynger som trekkes frem som viktige i flere av byene er maritim virksomhet, IKT og ulike varianter av matklynger.

Den andre sentrale observasjonen er at alle byene peker på at det finnes et stort potensial for økt innovasjon og nyskaping i kunnskapsmiljøene. Antagelsen er at forsknings-, universitets- og høyskolemiljøene har kunnskapsressurser som kan danne utgangspunkt for etablering av nye og innovative selskaper. På dette område finnes det allerede en lokal infrastruktur for innovasjonsarbeid i alle byene, og denne omfatter TTO-enheter, inkubatorer og såkornfond. Tilgangen til kapital oppleves nå som god, selv om langsiktig eierskap kan være et problem i noen regioner.

For det tredje knyttes det store forventninger til kulturfeltet, men foreløpig er en ikke kommet lengre enn at alle byene antar at det finnes et stort potensial for profesjonalisering og økt innovasjonsaktivitet. Dette er samtidig det område hvor det arbeides mest aktivt med å utvikle lokale rammebetingelser og insentiver for å utløse dette potentialet. Satsingene på kulturfeltet begrunnes også ut fra at dette er et område som kan gjøre byene mer attraktive for både dagens innbyggere og mulige innflyttere, og i forhold til reiselivsnæringen.

I diskusjonene av mulige *svake sider* var det særlig utnyttelsen av eller mangel på utnyttelse av det antatte innovasjonspotensialet som ble trukket frem som problematisk. Det er særlig kultur- og kunnskapsbasert nyskaping som blir antatt å ha størst uforløst potensial i de ulike byene. I kulturnæringene er det særlig mangel på kompetanse innen det å drive forretningsvirksomhet, og forholdet mellom kunstneriske og økonomiske ambisjoner, som utgjør hovedutfordringer. I tillegg preges disse næringene av mange små virksomheter som har lite samarbeid eller kontakt med andre aktører både i bransjen og i virkemiddelapparatet.

Innen kunnskapsnæringene er det tre forhold som ofte ble trukket frem når manglende nyskaping blir diskutert. For det første har det festet seg et inntrykk av at det kan være mangel på interesse for kommersialisering i universitets- og høyskolemiljøene. De som arbeider med forskning er primært opptatt av publisering og undervisning, og gode ideer til nye produkter eller prosesser blir ikke alltid prøvd videreutviklet i en kommersiell retning. For det andre kan det være et problem at en i de tilfellene hvor en får til bedriftsetablering med basis i forskning, er det en tendens til at det i for stor grad blir satset på selge en bestemt teknologi og for lite på å undersøke hva markedet etterspør av løsninger og kostnadsbesparelser. For det tredje er det dårlig samsvar og samhandling mellom kompetansmiljøene og lokalt næringsliv, og dette kan føre til at ressursene blir dårlig utnyttet. Disse "kulturelle" problemene blir ansett som viktige å arbeide videre med for å styrke innovasjonsbidraget fra kunnskapsmiljøene.

I diskusjonene av *muligheter* tok vi i alle byene utgangspunkt i de gode internasjonale konjunktorene. Internasjonalisering av næringslivet er et satsingsområde i alle byene, og vekstmulighetene her ble derfor ansett som store. Internasjonal rekruttering av arbeidskraft er i alle byene ansett som en strategi med store muligheter for raske resultater. De norske byene ser seg selv som interessante for visse grupper av kompetent arbeidskraft. I den forbindelse ønsker en både å markedsføre byregionen overfor mennesker som kan være interessert i å flytte hit, og det arbeides med tiltak som kan tilrettelegge oppholdet for de som kommer til Norge. Dette omfatter alt fra bolig, offentlige tjenester som skole- og barnehagetilbud, til arbeid for eventuell ektefelle for de som rekrutteres.

I diskusjonen av *trusler* tok vi utgangspunkt i det norske kostnadsnivået. Det er ulike oppfatninger om betydningen av dette. De byregionene som har tradisjonell eksportindustri ser dette som en reell problemstilling. Generelt sett ble ikke dette sett som en stor utfordring i dag. Det ble imidlertid pekt på flere andre trusler mot dagens situasjon. Siden olje- og gassklyngen er viktig for alle byene ble endringer i rammebetingelsene, f. eks. gjennom et fall i oljeprisen, opplevd som en mulig, men litt fjern trussel. I noen grad ble det vist til at globale miljø- og klimaproblemer kan bli en trussel, men her er det også mange løsningsmuligheter hvor norsk kompetanse kan bidra. Konkurransen med andre land om kompetent arbeidskraft ble også trukket frem som en utfordring, for Norge blir ansett som et land for "spesielt interesserte".

I diskusjonene av *sterke sider ved innovasjonspolitikken* ble det i alle byene vektlagt at samarbeid mellom ulike offentlige myndigheter, og partnerskap mellom offentlige og private aktører er et sentralt element i dagens arbeid med næringsutvikling og innovasjon. Oslo, Trondheim og Stavanger har vært pionerer gjennom utvikling av hver

sin modell for regionalt næringspolitisk samarbeid. Det arbeides med å videreutvikle de ulike modellene, men hovedkonklusjonen er at de tre byene er fornøyd med hovedinnretningen til de løsningene som er valgt. Undersøkelsen viser at det i stor grad er Stavangermodellen som vinner frem når Bergen, Kristiansand og Tromsø nå går fra en i geografisk forstand kommunefokusert næringspolitikk til en næringspolitikk for hele den funksjonelle byregionen. Partnerskap med fylkeskommuner, statlige virkemiddeloperatører, næringslivsorganisasjoner og bedrifter er sentrale elementer i disse nye næringspolitiske satsingene.

I diskusjonene av *svake sider* ble det pekt på at det ikke hadde eksistert formalisert samarbeid mellom ulike aktører i storbyregionen tidligere. Det var derfor en viss frykt for at tradisjonelle skillelinjer og tidligere konflikter kunne komme til å påvirke relasjonene mellom de aktørene som nå samarbeider om innovasjon og næringsutvikling. I noen av byregionene er derfor utvikling av samarbeidsrelasjoner en sentral målsetning i forbindelse med etablering av nye næringspolitiske organisasjoner.

I diskusjonen av *muligheter* tok vi utgangspunkt i at storbyene nå har fått en nasjonalt definert rolle i innovasjonspolitikken. Dette ble opplevd som positivt i alle byene, men det kom noen kritiske kommentarer til formaliseringen av denne rollen. I flere av byene ble det fremhevet at Regjeringens forslag til forvaltningsreform i liten grad hadde vektlagt storbyenes rolle, og det manglet derfor en formell forankring av storbyregionens rolle og oppgaver innenfor bl.a. næringsområdet. Det ble imidlertid understreket at mange av de statlige virkemidlene innen f. eks. forskning og nyskaping var tjenelige for de miljøene som er lokalisert i storbyene.

I diskusjonen av *trusler* tok vi utgangspunkt i at det statlige virkemiddelapparatet for innovasjonsaktiviteter kan fremstå som fragmentert på lokalt nivå. Også på dette område var reaksjonene ulike. Et argument var at sektoransvar sikret langsiktighet og gjennomføringsevne fordi en unngikk stadige lokale politiske kamper om prioriteringer. Et annet argument var at selv om det statlige virkemiddelapparatet er fragmentert, er det nå etablert mekanismer for koordinering i storbyregionen, og erfaringene er at dette har mange sterke sider.

Under dialogkonferansen i Kristiansand diskuterte representanter fra de seks storbyene problemstillingene som kom opp i den første delen av evalueringen. Vi kan trekke frem to hovedpunkter fra diskusjonene. For det første utgjør *storbyenes rolle(r) i regionale innovasjonsprosesser* det området hvor representantene fra byene opplever størst utfordringer i sitt daglige arbeid. Problemene relateres bl.a. til organisering av aktiviteter, valg av arbeidsoppgaver og til relasjonene til andre aktører innen innovasjonsfeltet. For det andre har alle byene har lagt et *næringsklyngeperspektiv* til grunn for innovasjonspolitikken. Bedrifter og nettverk utgjør samarbeidspartnere for kommunene, men samtidig opplever de flere typer utfordringer. Rolleutfordringen er allerede nevnt. Andre utfordringer er knyttet til bruk av planverktøy, utforming av virkemidler og det offentliges legitimitet i næringslivet.

Vi har i denne evalueringen sett at bykommunene arbeider aktivt med å etablere regionale partnerskap for å styrke arbeide med innovasjon og næringsutvikling. Byene har ut fra lokale forhold valgt ulike organisasjonsmodeller, men partnerne er i stor grad av samme type, dvs. nabokommuner, fylkeskommuner, næringsorganisasjoner og

bedrifter og statlige virkemiddeloperatører. Storbyene har gjennom valg av disse samarbeidspartnerne utvidet utviklingsarbeidet til større geografiske områder enn bare bykommunen. I flere av byene representerer dette en ny trend fra tidligere år da næringspolitikk først og fremst var et byfenomen.

Klyngetilnærming er det sentrale stikkordet når vi skal beskrive hvordan storbyene forstår sine kontakter med næringslivet. Dette perspektivet har i stor grad ligget fast siden næringspolitikk ble et satsingsområde i bykommunene tidlig på 1990-tallet. Tilnærmingen er ikke ukontroversiell, for den diskuteres både blant fagøkonomer og politikere, men det sentrale er at byene har holdt fast på en strategi som gir koblinger til næringslivet, og som dermed kan gi effekter for regional næringsutvikling og innovasjon. Det er dermed i hver byregion etablert et rammeverk for regionalt samarbeid om de problemstillingene som er sentrale i storbyprosjektet. Samtidig har vi sett at byene står overfor en rekke utfordringer når de skal konkretisere og spisse arbeidet inn mot næringsklyngene.

På det nåværende tidspunkt i storbyprosjektet arbeider byene primært med å identifisere muligheter og hindringer for sitt innovasjonsarbeid. Diskusjonene i den enkelte by, og på konferansen i Kristiansand, illustrerte at det er mulig å identifisere utfordringene, men at man nå må arbeide mer med rolleutforming for lokale myndigheter i innovasjonsarbeidet. Utfordringene går i to retninger. For det første gjelder det relasjonene til andre offentlige aktører som har definerte oppgaver i arbeidet med innovasjon, som fylkeskommunene, forskningsrådet, Innovasjon Norge og SIVA. Vårt inntrykk er at det er etablert gode relasjoner mellom disse aktørene på regionalt nivå de siste årene, men bykommunene opplever at deres roller bør bli mer avklart i nasjonal politikk for at de skal klare å ivareta en koordinatorrolle.

For det andre gjelder det å utvikle relasjonene til næringslivet. To typer erfaringer fra storbyprosjektet kan illustrere mangfoldet i de utfordringene byene står overfor på dette området. En første erfaring er at det etablerte næringslivet ikke uten videre ønsker ny offentlige bidrag på dette området. Nye virkemidler innen innovasjonsområdet må først og fremst tjene næringslivets behov, og ikke fungere som offentlig "byråkratier". Den andre sentrale erfaringen er at det er krevende å drive utviklingsarbeid i kultur-, opplevelses- og reiselivsnæringene. Dette er bransjer med mange små og "umodne" virksomheter, og det er vanskelig å vite hvor langt det offentlige skal gå når det gjelder å hjelpe virksomhetene. Selv om det også finnes positive erfaringer i forhold til enkeltbedrifter, utgjør rolleutvikling en krevende oppgave for storbyene.

Storbyprosjektet har, sammen med andre samarbeidsprosjekter mellom byene, vært med på å danne basis for utvikling av felles holdninger til innovasjon og innovasjonspolitik. Denne evalueringen har vist at det eksisterer en felles forståelse av feltet, og at det arbeides med de samme problemstillingene i de seks storbyregionene. En av grunnene er at de er påvirket av de samme internasjonale strømningene når det gjelder betydningen næringsklynger og kreative næringer. En annen grunn er at de påvirkes av hverandre. Vellykkede satsinger i en by danner ofte utgangspunkt for nye tiltak i de andre byene. I noen grad kopierer en løsninger, men som oftest blir det også gjort lokale tilpasninger.

1 Innledning

Storbyprosjektet er et av flere prosjekter som ble lansert på innovasjonskonferansen "Innovasjon 2010" i februar 2004. I september 2004 ble storbyene Oslo, Kristiansand, Stavanger, Bergen, Trondheim og Tromsø invitert med i prosjektet av Kommunal og regionaldepartementet (KRD). I mandatet fra KRD heter det: "*Storbyprosjektet skal bidra til økt innovasjon i hovedstaden og regionale sentra, og styrke byenes rolle som motor for regional og nasjonal innovasjon*". Videre skal storbyprosjektet se på internasjonale erfaringer innenfor innovasjonsarbeidet og hvilke faktorer som kjennetegner norske regioner med vekst. Innovasjon Norge har fått ansvar for å lede prosjektet nasjonalt.

Det er vedtatt at storbyprosjektet skal videreføres ut 2009. I den forbindelse har prosjektet ønsket å få en evaluering av hvordan storbyene selv opplever at arbeidet har foregått til nå, og hvordan de vurderer utfordringer og muligheter når det gjelder å tilrettelegge for økt innovasjon i byregionen. Opplegget for dette arbeidet vil bli presentert i det følgende, men først vil vi kort gjengi tre sentrale definisjoner som styringsgruppen for storbyprosjektet har lagt til grunn for arbeidet:

- *Innovasjon*: En innovasjon kan være et nytt produkt, en ny produksjonsprosess eller organisasjonsform, som er lansert i markedet eller tatt i bruk i produksjon, eller i organiseringen av denne, for å skape økonomiske verdier. Det kan også dreie seg om å finne frem til helt nye markeder (St. prp. nr. 51 Virkemidler for et innovativt og nyskapende næringsliv).
- *Motorrolle*: Bykommunen skal være en pådriver i forhold til samarbeid for økt innovasjon, både lokalt, regionalt og nasjonalt. Bykommunen skal motivere aktører fra næringslivet, kunnskapsinstitusjoner og offentlige myndigheter til å samarbeide om økt innovasjon, og ta en rolle i forhold til å samordne de ulike aktørene og bidra til best mulig organisering av viktige prosesser.
- *Storbyregion*: I dette prosjektet er det opp til den enkelte storbykommune å selv definere storbyregionens rolle og omfang. Antall kommuner som kan inngå i byregionen vil avhenge av hvilke samarbeidsrelasjoner storbykommunen har til sine nabokommuner.

1.1 Fase 1: Evaluering av prosjektet i den enkelte by

I den første delen av evalueringen rettes oppmerksomheten mot hvordan byene selv oppfatter problemstillingene i storbyprosjektet og deres erfaringer til nå. Evalueringen i den enkelte by har inneholdt tre aktiviteter.

Aktivitet 1: For det første har vi utformet en todelt kunnskapsplattform for hver av byene. Den første er en kort karakterisering av sterke og svake sider ved forhold som antas å ha betydning for verdiskapingsevnen i byregionen. Analysen er basert på data fra rapporten "Verdiskapingsevne i norske storbyregioner" (Blomgren, Gjelsvik og

Holmen 2007), men vi vil også trekke veksler på Nærings-NM 2006 og Attraktivitetsbarometer 2007 fra Telemarksforskning og Sterke regioner (2004) fra Tor Selstad ved Østlandsforskning. Den andre delen av kunnskapsplattformen er en kort oppsummering av prosjektaktiviteten i storbyprosjektet. Datagrunnlaget her er årsrapportene for 2005 og 2006.

Aktivitet 2: For det andre har vi gjennomført en såkalt SWOT-analyse¹ i hver by. Dette er en metode som gir prosjektdeltakerne anledning til å gi sin beskrivelse av de utfordringer og muligheter som storbyen står overfor i arbeid med å utvikle rollen som motor for regional og nasjonal innovasjon. En gruppe sentrale aktører deltok i et møte der de diskuterte generelle problemstillinger knyttet til storbyenes rolle i regional innovasjon og verdiskaping, samt erfaringer med innovasjonsaktiviteter slik de er definert i storbyprosjektet.

Det enkelte dialogmøtet inneholdt følgende elementer: Deltakerne fikk først presentert en oppsummering av den kunnskapsplattformen som er utviklet for hver by. Deretter diskuterte de seg frem til konklusjoner innen to hovedområder: a) byregionens innovasjonspotensial, og b) byregionens innovasjonspolitikk. Vi brukte dette skillet for å få vurdert både den generelle innovasjonsevnen, og de aktiviteter som kommunene hadde satt i gang for å styrke innovasjonsarbeidet lokalt.

På hvert av områdene tok vi opp interne styrker og svakheter og eksterne muligheter og trusler. I diskusjonene av sterke og svake sider ble deltakerne presentert påstander som gikk på den enkelte byregion, mens de i diskusjonene av muligheter og trusler ble presentert påstander som var felles for alle byregionene. Til slutt i diskusjonen tok vi opp mulighetene for videre prosjektaktivitet. For å strukturere diskusjonene ble tre ideer til tema lagt frem: a) attraktivitet, b) energi, miljø og teknologi og c) opplevelser, kultur og reiseliv. Det ble også åpnet for andre innspill til prosjektaktivitet.

Selve dialogmøtet hadde en tidsramme på to timer. Møtene hadde mellom 4 og 8 deltakere. Byene sto fritt i forhold til hvem de inviterte med, men det skulle være nøkkelpersoner med innsikt i de problemstillingene som ble dekket. Deltakerne er presentert i vedlegg 1, som viser at både politikere, representanter fra kommunal, regional og statlig forvaltning og representanter fra næringsorganisasjoner deltok i diskusjonene. I enkelte av byregionene måtte noen sentrale deltakere i storbyprosjektet melde forfall, men disse har i ettertid kunne gi skriftlige innspill på møteoppsummeringen fra sin by.

Aktivitet 3: Etter hvert dialogmøte utarbeidet vi en oppsummering av SWOT-analysene. I den sammenheng var det tett dialog med representantene fra byene slik at innholdet i den enkelte oppsummering ble i overensstemmelse med de synspunkt som byene hadde gitt uttrykk for i diskusjonene. Avslutningsvis oppsummerer vi rapporten fra hver byregion med en kort drøfting i forhold til målsetningene med storbyprosjektet. I den forbindelse dannet disse spørsmålene utgangspunkt for diskusjonene:

¹ S = Strengths, W = Weakness, O = Opportunities, T = Threats.

- Hvordan oppfattes innovasjonsevnen til hovedstaden og de regionale sentra?
- Hva er hovedstadens og regionsentrenes utfordringer når det gjelder å fremme innovasjon?
- Hvordan kan hovedstaden og regionsentrene fungere som motor for økt regional og nasjonal innovasjon og verdiskaping?

1.2 Fase 2: Evaluering av prosjektene under ett

I denne delen av evalueringen tok vi utgangspunkt i det materiale som var samlet inn fra den enkelte storby. Hensikten var å få frem mer generelle erfaringer med storbyprosjektet som igjen kan danne utgangspunkt for det videre arbeid i prosjektet både nasjonalt og lokalt. Arbeidet i denne fasen av prosjektet kan oppsummeres i tre hovedaktiviteter:

Aktivitet 1: Først utarbeidet vi en felles oppsummering av de erfaringene som kom frem gjennom analysene i de seks storbyregionene. Analysen følger inndelingen i SWOT-analysene med sammenlikning av sterke sider, svake sider, muligheter og trusler i forhold til innovasjonspotensial og innovasjonspolitik. Til slutt diskuterer vi funnene i forhold til de tre hovedspørsmålene som oppsummerte hvert av by-casene.

Aktivitet 2: Resultatene fra aktivitet 1 ble lagt frem på en dialogkonferanse i Kristiansand 14. og 15. november der storbyene og storbyprosjektet var representert. Presentasjonen dannet utgangspunkt for diskusjoner av hva disse erfaringene betyr for det videre arbeidet i storbyprosjektet. Også på dette området brukte vi SWOT-tilnærmingen som rammeverk for diskusjonen, dvs. vi vektla styrker, svakheter, muligheter og trusler. Vi diskuterte særlig disse problemstillingene:

- Er det mulig å identifisere og systematisere viktige prosesser i samspillet mellom hovedstaden, regionale sentra og omlandet?
- Hvilke forslag til tiltak kan utarbeides for å fjerne hindringer for innovasjon?
- Er det mulig å utforme et felles innovasjonsprosjekt for de to siste årene av storbyprosjektet?

Rapporten har følgende oppbygging. I kapittel 2 til 7 presenteres resultatene fra hver av de seks storbyene. Alle kapitlene har samme oppbygging. Først presenteres sterke og svake sider vurdert ut fra ulike verdiskapingsrapporter, deretter oppsummeres aktivitetene i storbyprosjektet og til slutt gjengis resultatene fra dialogkonferansen i den enkelt by. I kapittel 8 sammenliknes funnene, og resultatene fra dialogkonferansen presenteres. Kapittel 9 er en kort oppsummering, med noen anbefalinger for det videre arbeidet i storbyprosjektet.

2 Oslo: Hovedstad og regionsenter

Oslo er som landets hovedstad og største by lett å identifisere og avgrense. Det finnes imidlertid flere måter å identifisere hvilke geografiske områder som kan eller skal inngå i Osloregionen. I Storbymeldingens funksjonelle avgrensning omfatter Osloregionen 46 kommuner. Det finnes også ulike politiske/administrative avgrensninger av regionen. Oslo og Akershus utgjør ofte en region i forvaltningssammenheng. På andre områder samarbeider de to fylkeskommunene tett. I 2004 ble samarbeidsalliansen Osloregionen etablert. Denne administrativt definerte regionen omfatter 56 medlemskommuner, samt fylkeskommunene Akershus og Østfold. Samlet areal er mer enn 14.000 km² og folketallet var ved inngangen til 2007 i overkant av 1,5 millioner innbyggere.

Styrke og svakhet i Verdiskapingsrapporten²

Oslo er som storby, fylke og hovedstad Norges urbane sentrum. Dette er den eneste delen av landet der antall mennesker og foretak er høyt nok til at vi kan snakke om en storbyregion i europeisk forstand. Tilstrømningen fra andre deler av Norge og fra resten av verden har de siste 20 årene vært betydelig, noe som har ført til en stadig voksende befolkningssmengde og trykk på hovedstaden og området rundt. Resultatet er en byregion med mange sterke sider i forhold til verdiskapingspotensial, men også noen utfordringer.

Osloregionen har en overlegen styrke ikke bare nasjonalt men også i europeisk sammenheng når det gjelder tilgang til kompetanse. Andel ansatte og virksomheter i kunnskapsnæringene er svært høy. Andelen av befolkningen med høyere utdanning er også høy i nasjonal sammenheng. FoU-relatert virksomhet har dermed rikelig tilgang på kompetent arbeidskraft i hovedstaden. Osloregionen er en av landets to desidert tyngdepunkt innen FoU. FoU-utgiftene er fordelt 45/55 mellom privat og offentlig sektor, og det er i forhold til private investeringer at potensialet anses som størst. Tettere kopling mellom næringsliv og FoU-virksomhet er derfor et satsningsområde for regionens innovasjonsarbeid.

Uavhengig av tilgangen på FoU-midler har endringene i næringsstruktur konsekvenser for nyskappingsaktiviteten. Oslo har den høyeste etableringsfrekvensen i landet, og den er tilsvarende 12,9 % av totalt antall foretak. Etableringsstakten er meget høy i Oslo spesielt og høy i Osloregionen generelt, og dette skyldes en næringslivsstruktur preget av tjenesteytende bedrifter. Etableringsstakten er normalt høyere i slike næringer. Mange av disse bedriftene er primært etablert for å sikre etablereren tjenelige rammebetingelse for

² Definisjon av Osloregionen i Verdiskapningsindikatorrapportene omfatter 29 kommuner: Oslo, Bærum, Asker, Røyken, Hurum, Ski, Frogn, Oppegård, Nesodden, Fet, Rælingen, Lørenskog, Skedsmo, Nittedal, Gjerdrum, Lunner, Gran, Vestby, Ås, Enebakk, Spydeberg, Hobøl, Aurskog-Høland, Sørum, Ullensaker, Nes, Eidsvoll, Nannestad og Hurdal

sitt arbeid, og de er ikke etablert for videre vekst og ekspansjon. Dette kan være et problem, for på sikt trenger regionen og landet nye større bedrifter med mer substansielle investeringer. Samtidig gjenspeiler etableringsraten en kultur hvor det er positive holdninger til næringsdrift og nyskaping.

Oslo og Akershus har sammen med Stavangerregionen høyest bruttoregionalprodukt per sysselsatt (BNPR), men bortsett fra 1999 har Oslos relative andel av BNPR gått ned de siste 10 årene. Dette skyldes i hovedsak endring i næringsstrukturen. Produksjonsbasert industri har veket plassen for forretningsmessig- og finansiell tjenesteyting og kunnskapsintensive næringer, noe som slår ut på BNPR.

Endring i næringsstruktur viser seg også i lønnsstatistikker, som har steget tilsvarende med veksten i tjenesteytende næringer. Høye lønninger og sterk tilflytting i et allerede presset eiendomsmarked slår ut på prisene på boliger og næringsareal. Sammenhengen mellom lokalisering av arbeidsplasser og bosted er derfor svak, noe som fører til en sterkere pendlingsfrekvens i stor-Oslo enn andre steder i Norge. I alt pendler over 300 000 yrkesaktive daglig mellom/til arbeidssted i kommuner innenfor Osloregionen. Hele 61 % av dette er knyttet til pendling mellom kommuner i Akershus og Oslo. Oslo har som regionsentrum et stort arbeidsplassoverskudd, slik at hele 150 000 mennesker pendler inn til arbeid i byen. Samtidig pendler 16 % av Oslos yrkesaktive befolkning ut fra byen til arbeid i en av nabokommunene. Tilgang på areal og infrastruktur er på bakgrunn av dette blant de største utfordringene Osloregionen står ovenfor.

Tiltak i storbyprosjektet

Da Oslo kommune ble invitert med i storbyprosjektet ble det lokale arbeidet forankret i samarbeidsalliansen Osloregionen. Der fikk det navnet Hovedstadsprosjektet, som ble koblet direkte til det strategiske grunnlaget for samarbeidsalliansen. Det ble etablert en egen styringsgruppe for Hovedstadsprosjektet, og her var både medlemskommuner, offentlige virkemiddelaktører og næringsorganisasjoner representert. Arbeidet ble i første omgang finansiert av Oslo kommune, Akershus fylkeskommune og Innovasjon Norge Oslo/Akershus.

Styret valgte å forankre Hovedstadsprosjektet i to delprosjekter. Det første var innrettet mot å kartlegge Osloregionens systemer for FoU- og kunnskapsbasert innovasjon, og dette prosjektet ble ledet av Forskningsparken i Oslo. Det andre fokuserte på fem utvalgte næringsklynger som en tidligere har vedtatt å satse på i Osloregionen: Maritim klynge, energi- og miljøklyngen, IKT-klyngen, Life Science-klyngen og kulturklyngen. For hver av klyngene ble det etablert en arbeidsgruppe med representanter fra bedrifter i klyngen som fikk til oppdrag å utarbeide forslag til pilot- og demonstrasjonsprosjekter, samt peke på flaskehalsen for økt innovasjon i den enkelte næringsklynge. Prosjektet er ledet av Oslo Teknopol, som også fungerer som sekretariat for de fem arbeidsgruppene.

I den første fasen ble det utarbeidet en rekke prosjektforslag innen de fem næringsklyngene. Det var imidlertid ikke tilstrekkelig med midler i storbyprosjektet til å støtte disse. Derfor satset Oslo kommune på å finne en alternativ finansiering av de innovasjonsprosjektene som var identifisert i næringsklyngene. Fra 2006 ble løsningen å gjøre Hovedstadsprosjektet til en del av Regionalt utviklingsprogram for Oslo og

Akershus. Dermed ble prosjektoppfølgingen forankret i en annen del av det offentlige virkemiddelapparatet.

Storbyprosjektet har til nå finansiert to prosjekter i Oslo. Det første prosjektet har tittel *Informasjonsformidling og erfaringsoverføring*. Hovedaktiviteten er å formidle resultatene fra hovedstadsprosjektet til regionens næringsliv, utviklingsaktører og det som ble kalt et bredere publikum. Det var også en målsetning å identifisere og illustrere Osloregionens motorfunksjon i forhold til resten av landet. Det andre prosjektet har tittel *Mobilisering av næringsklyngene*. Hovedaktiviteten er å vedlikeholde og forsterke deltakelsen og samarbeidet i de næringsklyngene som inngår i hovedstadsprosjektet. Viktige mål har vært å utvide deltakelsen, utvikle nye samarbeidsformer og identifisere nye samarbeidsområder. Oslo kommune har totalt mottatt 300.000 kroner fra det nasjonale storbyprosjektet.

Rapport fra dialogmøtet i Oslo

Det ble holdt dialogmøte i Oslo den 19. september 2007. På møtet deltok to representanter fra Oslo kommune og en representant fra hhv. NHO i Oslo og Akershus, Innovasjon Norge i Oslo og Akershus, Akershus fylkeskommune, Oslo Teknopol og Forskningsparken i Oslo.

Innovasjonspotensial i regionen

I diskusjonen av Osloregionens *styrke* tok vi utgangspunkt i det faktum at byen har en sterk konsentrasjon av forsknings- og utviklingsmiljøer som bidrar til innovasjon i byregionen. Det var enighet om at dette er viktig, men samtidig ble det fremhevet at også tilknyttede miljøer er viktig for innovasjonsevnen på dette feltet. Oslo har store forskningsmiljøer innen mange fagområder, byen har landets beste infrastruktur for kommersialisering av forskningsresultater og den har sterke miljøer for kapital og langsiktig eierskap. Størrelsen på miljøene er et element som blir tillagt særlig vekt. Osloregionen har derfor mange kompetente mennesker med ideer og forslag som er tilgjengelig i innovasjonsarbeidet, og dette gir større muligheter og bedre resultater enn i mindre byer og regioner. I de viktige næringsklyngene ble det nå arbeidet systematisk med innovasjonsprosesser som skal nyttiggjøre seg disse sterke sidene.

I diskusjonen av *svake* sider ved Osloregionen tok vi utgangspunkt i at det er lite produksjonsrelatert virksomhet i regionen, og spørsmålet var om dette utgjorde en trussel mot den langsiktige innovasjonsevnen. Denne utviklingen ble ikke oppfattet å være spesielt negativ. For det første har nedleggelse og flytting av industri gitt nye muligheter gjennom frigjøring av både arealer og arbeidskraft. Det er satset på tjenestesektorer med høy verdiskaping, og dette er nå kjernen i regionens næringsliv. Eksport av tjenester er derfor et satsingsområde i flere næringsklynger. For det andre har viktige deler av næringslivet i regionen tette koblinger til produksjonsvirksomheter i andre deler av landet og i utlandet. Infrastruktur, som en god internasjonal flyplass, blir dermed et viktig element for konkurransevnen til næringslivet.

Et negativt element som ble trukket frem i diskusjonen var at deler av næringslivet i Osloregionen har relativt svake internasjonale koblinger og liten synlighet utenfor Norge. Det kan også være et problem at bedrifter som satser internasjonalt først og fremst skal selge teknologi, og er mindre opptatt av hva produktene gir i forhold til marked og økonomi. Den maritime næringen er et viktig unntak, men andre deler av næringslivet er derfor i stor grad hjemmemarkedsorientert.

Et tredje moment som ble trukket frem i diskusjonen er at Norge og hovedstaden har svak internasjonal synlighet. Dette kommer til syne ved at Oslo ofte taper mot Stockholm og København når internasjonale storkonsern skal lokalisere sine nordiske hovedkontor. Rekruttering av utenlandsk arbeidskraft kan være problematisk av samme grunn, men her spiller også tilgang til internasjonale skoler og arbeidsmulighetene til andre familiemedlemmer inn. På dette siste område mangler kunnskaper om både barrierer og muligheter, noe som nå kartlegges (se under).

I diskusjonen av eksterne *muligheter* tok vi utgangspunkt i veksten den internasjonale økonomien. Særlig mulighetene for økt eksport av tjenester ble trukket frem som et satsingsområde for Oslo. Rekruttering av høykompetent utenlandsk arbeidskraft er også et område med stort potensial bl.a. for å gjøre byen mer internasjonal og gi næringslivet adgang til nye nettverk. På sikt kan dette gi hovedstaden en klarere internasjonal profil.

Også på andre områder har den kompetansetunge Osloregionen muligheter. Klimautfordringene kan være en mulighet for et FoU-tungt næringsmiljø. Dette er også et satsingsområde i regionen.

I diskusjonen av *trusler* mot innovasjonsevnen tok vi utgangspunkt i det nasjonale kostnadsnivået. Dette ble ikke opplevd som spesielt problematisk i dag. Det ble imidlertid pekt på at kostnadsnivået i enkelte områder nå var svært høyt, og dette kan skape problemer på sikt. Først og fremst boligprisene ble trukket frem. Utbygging av infrastruktur som kan sikre dynamikken i Osloregionen er sentralt for å opprettholde attraktiviteten, for regionen har et ekspansivt næringsliv som gjør regionen attraktiv både nasjonalt og internasjonalt. En annen langsiktig utfordring er at også andre land satser tungt på tjenesteeksport, og veksten i kunnskapsnæringer i et land som India kan bli en utfordring for konkurransevnen på sikt. I en slik sammenheng er det viktig å finne de rette nisjene i det globale markedet.

Regional innovasjonspolitik

I diskusjonen av Osloregionens *styrke* innen innovasjonspolitikken tok vi utgangspunkt i arbeidet i regi av "Samarbeidsalliansen for Osloregionen". I forhold til nærings- og innovasjonspolitik ble ikke dette oppfattet å være den beste samarbeidsarenaen i regionen. Dette er et strategisk og politisk samarbeid som i liten grad dekker denne type konkrete problemstillinger. I dag pågår det ulike regionale satsinger innen nærings- og innovasjonsområdet i flere deler av Osloregionen. Det positive med samarbeidet er at det har gitt grunnlag for en mer bevisst tenkning rundt dette med regionalt samarbeid i hele hovedstadsregionen. Oslo har kanskje vært selvopptatt, men noen av disse holdningene er nå i endring. Det er også klare tegn på at en i de ytre delene av regionen ser samarbeid i hovedstadsområdet som mer attraktivt enn andre mulige

regiondannelse i Øst-Norge.

I dag foregår det mest aktive næringspolitiske samarbeidet mellom Oslo kommune og Akershus fylkeskommune. De eier 50 % av Oslo Teknopol hver, og dette er et virkemiddel som gir god kontakt med næringsklyngene. Det er også utarbeidet et felles regionalt utviklingsprogram (RUP) for de to fylkene, som gir rammer for felles finansierte prosjekter. Det ble også regnet som et pluss at alle stortingsrepresentantene fra Oslo og Akershus har et storbyperspektiv på sin politiske tilnærming. På den måten unngår en trolig de distriktpolitiske spenningene som kan prege storbyfylker som Hordaland og Sør-Trøndelag.

Næringslivets egeninnsats er et viktig positivt element i innovasjonspolitikken. Næringsklyngesatsingen i Osloregionen har synliggjort både potensial og muligheter, og bedriftene er positiv til en regional innovasjonspolitikk. Derfor er bedriftene selv med å finansiere fellesprosjekter. Ideen om at næringsutvikling skal være et "offentlig-privat" partnerskap har bred støtte i dag, men samtidig ønsker ikke næringslivet en for sterk offentlig rolle. Næringslivets egne aktører har også vært opptatt av å dra veksler på miljøer i andre deler av landet. Dermed får hovedstadsmiljøene en nasjonalt koordinerende rolle.

I diskusjonen av *svakhet* var utgangsspørsmålet om Oslo klarte å ivareta sine hovedstadsfunksjoner innen innovasjonspolitikken. Det er et problem å påvise sammenhengen mellom investeringer og tiltak i Oslo og effekter i andre deler av landet. En må bli flinkere til å dokumentere slike koblinger og effekter, og en må arbeide for å få aksept for at det er tilstrekkelig at et tiltak er nyttig for Oslo. Det oppleves at distriktsfokuseringen i regionalpolitikken setter et skille mellom hovedstaden og resten av landet. Dette er dermed med å skape de problemene Oslo har når det gjelder å synliggjøre sine bidrag til utvikling i andre deler av landet.

Et merkbart problem for innovasjonspolitikken i Osloregionen er at det ikke finnes noen nasjonal politikk på dette området for regionen. Konsekvensen er at aktørene i regionen mangler penger og virkemidler til å iverksette sin egen innovasjonspolitikk. Det er derfor vanskelig å nyttiggjøre seg det næringspotensialet som er identifisert i regionen. I denne dagsordenssettingen mener Oslopolitikere å ha blitt utkonkurrert av politikere fra andre deler av landet.

I diskusjonen av *muligheter* tok vi utgangspunkt i at storbyene nå var satt på den politiske dagsorden nasjonalt. Dette ble opplevd som viktig, men det var først og fremst ved hjelp av nasjonale virkemidler at innovasjonspolitikken i hovedstadsregionen får styrke. I nasjonale programmer fra Innovasjon Norge og Norges forskningsråd står søknader fra miljøene i Osloregionen på lik linje med søknader fra andre deler av landet, og da betyr kvaliteten regionalt at en får gjennomslag for sine søknader. Det er viktig å få gjennomslag for at når alle regioner skal utvikle sine fortinn må dette også gjelde Oslo, og her er fortrinnet FoU og kunnskapsbasert næringsutvikling.

I diskusjonen av *trusler* var utgangspunktet det fragmenterte virkemiddelapparatet for innovasjonspolitikken. Sett fra Osloregionen var utfordringen først og fremst knyttet til at de regionalpolitiske virkemidlene ikke er innrettet mot hovedstaden. Det er derfor viktig at Osloregionen selv blir flinkere til å kommunisere sin betydning for resten av

landet. Osloregionen er en internasjonalt konkurransedyktig kunnskapsregion, og en videreføring av denne posisjonen har store verdier for hele landet.

Innspill til videreutviklingen av ”Storbyprosjektet”

I diskusjonen av videreutviklingen av storbyprosjektet kom flere problemstillinger opp. Representantene fra Osloregionen ønsket at prosjektet fortsatt skulle støtte tiltak i regi av den enkelte storbyregion. Hovedstadsprosjektet er en langsiktig strategisk satsing der RUP legger rammene for prosjektaktivitetene. De økonomiske rammene for regional utviklingspolitikk i Osloregionen er, som beskrevet i avsnittet over, beskjedne og konkret prosjektstøtte er derfor viktig for arbeidet i regionen. Det ble fremhevet at storbyprosjektet fortsatt burde gi støtte til konkrete prosjekter som er forankret i lokale prioriteringer.

Samtidig var en åpen for å utvikle fellesprosjekter med de andre storbyregionene. De tre prosjektforslagene fikk ulik mottakelse. For det første var attraktivitet interessant, for et prosjekt som ser på mulighet for økt internasjonal rekruttering av arbeidskraft til sentrale næringsklynger er initiert i Osloregionen. På dette området er det problemstillinger som alle byene kan ha nytte av undersøkes nærmere. Et fellesprosjekt på området energi, miljø og teknologi kan også være interessant, men her er det kanskje mest å hente på å utveksle erfaringer når det gjelder å arbeide med næringsklynger.

Et prosjekt innen temaet kultur, opplevelser og reiseliv kan også ha mye for seg. Dette er et område med mange dimensjoner. For det første kan det belyse regionenes attraktivitet. For det andre er kultur- og opplevelsesnæringene viktige i storbyene, og en dokumentasjon av hva bidraget faktisk er kan styrke grunnlaget for å arbeide videre med disse næringene. For det tredje er reiseliv en viktig i seg selv i Oslo, og en utvidelse av hva som er grunnlaget for denne næringen er viktig å dokumentere. Et fellesprosjekt som får frem bredden i samspillet mellom opplevelser, reiseliv og attraktivitet er derfor interessant for Osloregionen.

Oppsummering

I det følgende drøftes erfaringene fra Oslo ut fra de tre hovedspørsmålene i undersøkelsen.

- *Hvordan oppfattes innovasjonsevnen:* Hovedstadsregionen opplever for tiden sterk økonomisk vekst. Regionen er rik på nøkkelressurser som kompetanse, ideer, mennesker og kapital. Hos de sentrale aktørene i regionens innovasjonspolitik er det to virksomhetsområder som oppfattes å ha et særlig stort potensial for videre vekst. For det første er det gode muligheter for å utvikle nye selskaper, produkter eller prosesser med utgangspunkt i regionens forskningsmiljøer. For det andre er det mulig å øke eksporten av tjenester fra virksomheter innen de etablerte næringsklyngene.
- *Hva er utfordringer når det gjelder å fremme innovasjon:* Det er en oppfatning om at deler av næringslivet i Osloregionen har for svakt fokus på internasjonale

markedsmuligheter for sine produkter og tjenester. Et annet problem som påpekes er at bedrifter som utvikler nye teknologiske løsninger i for stor grad er opptatt av teknologien, og i for liten grad av hva markedet etterspør. I dagens situasjon er også tilgang på kompetent arbeidskraft til vekstbransjene en kritisk faktor.

- *Hvordan kan hovedstaden fungere som motor for økt regional og nasjonal innovasjon og verdiskaping:* Det er etablert en omfattende infrastruktur for innovasjon og nyskaping i Osloregionen. De sentrale virkemiddelaktørene i Oslo og Akershus har bl.a. RUP, Oslo Teknopol og forskningsparken i Oslo som virkemidler i sitt arbeid. I tillegg fungerer nettverkene rundt de fem utvalgte næringsklyngene som kontaktpunkt mellom myndigheter og bedrifter. I Osloregionen er oppfatningen at det først og fremst er økt handlingsrom som skal til for at regionen kan ta større ansvar for regional og nasjonal innovasjon og nyskaping.

Den viktigste konklusjonen vi kan trekke fra denne gjennomgangen er at Osloregionen har et dynamisk næringsmiljø med nyskaping og innovasjon innen både etablerte og nye næringsklynger. I den forbindelse er partnerskapet mellom regionale myndigheter, statlige virkemiddeloperatører, næringsorganisasjoner og bedrifter av stor betydning for tilretteleggingen av nyskaping.

3 Bergen: Det allsidige regionsenteret

Bergen er sentrum i en region som ut fra storbymeldingens funksjonelle kriterier omfatter de 14 kommunene Bergen, Askøy, Austrheim, Fjell, Fusa, Lindås, Meland, Os, Osterøy, Radøy, Samnanger, Sund, Vaksdal og Øygarden. Regionen dekker et areal på 3.300 km² og ved inngangen til 2007 hadde den 360.000 innbyggere. Høsten 2007 ble Business Region Bergen etablert for å koordinere næringspolitikken i regionen.

Styrke og svakhet i Verdiskapingsrapporten

Historisk har næringsstrukturen i Bergen vært preget av byens maritime beliggenhet. Fortsatt er denne arven sentral for Bergens identitet og utvikling. Den private delen av økonomien i Bergen er i stor grad forankret i de maritime og marine næringene. Innen den maritime klyngen utgjør rederier, produsenter av skipsutstyr, skipsverft og ulike tjenesteleverandører viktige elementer. Bergensregionen har også andre næringsben å stå på. Energi, finans, utdanning og forskning, reiseliv og handelsnæringen er viktige i regionen, og regionen har opplevd vekst i sysselsetting de siste 10 årene.

Dette mangfoldet i næringsgrunnlaget bidrar til at Bergensregionen ofte fremstår som en gjennomsnittlig byregion i norsk målestokk. I forskjellige indikatormålinger knyttet til næringsutvikling og innovasjon peker Bergen seg i liten grad seg ut sammenliknet med andre storbyer. Dette betyr ikke at Bergen har svake målinger, men at de stort sett skårer jevnt og vokser i takt med de andre storbyer på de fleste områder, men uten at byen har en klar lederposisjon på ett område.

Følgende positive forhold kan fremheves: Bergen har høy kompetanse i befolkningen, et sterkt og variert næringsliv og et omfattende og allsidig FoU-miljø. Byen har jevn tilførsel av ungdom gjennom utdanningsmiljøene og sterke internasjonale relasjoner gjennom shipping og turistnæringen. Det har vært en høy etablererfrekvens i Bergen de siste årene. I følge etablererstatistikken er det innen handel og finansiell og forretningsmessig tjenesteyting at hovedvekten av nyetableringer har forekommet. Allsidighet gjør Bergensregionen bedre rustet til å møte internasjonale lavkonjunkturer.

Det finnes imidlertid også svakheter. I kunnskapsintensiv forretningsrettet tjenesteyting (KIFT-næringen), har byen liten tilstedeværelse målt i andel sysselsatte, og disse næringene er ikke like synbare i Bergen som i andre storbyregioner. Til tross for det sterke FoU-miljøet har byen forholdsvis lav andel næringslivsfinansiert FoU-aktivitet.³

3 FoU statistikk viser totale FoU utgifter fordelt på hvilke sektorer som faktisk utfører FoU aktivitetene. Alternativt kan utgiftene fordeles etter finansieringskilde, men ifølge NIFU og Forskningsrådet gir fordelingen etter utførelse et bedre bilde på hvem midlene kommer til gode. Utførende sektorer er: Universitet og høyskole, instituttsektor og næringsliv.

Tiltak i storbyprosjektet

Da Bergen kommune ble invitert med i storbyprosjektet valgte kommunen å koble prosjektet til allerede pågående aktiviteter innenfor næringspolitikken. For det først ble arbeidet knyttet opp til oppfølgingen av Bergensscenarier 2020 (BS2020). BS2020, som ble initiert av Bergen Næringsråd, er et samarbeidsprosjekt mellom offentlige myndigheter, virkemiddelaktører og næringslivsrepresentanter i Bergen. Hovedmålet har vært å legge grunnlaget for et sterkere strategisk samarbeid mellom ulike aktører i byen. Utgangspunktet var et strategisk scenarioprojekt, men nå er oppfølgingen dels forankret i eget sekretariat og dels i kommunen og private aktørers egne strategier.

For det andre ble storbyprosjektet sett i sammenheng med rulleringen av Strategisk næringsplan. Rulleringen ble vedtatt i 2003, og arbeidet kom for alvor i gang i 2005. I rulleringsarbeidet hadde kommunen lagt inn tre nye premisser i forhold til den gamle næringsplanen. Planen skal ha fokus på kulturbasert næringsliv, innovasjon og regional samarbeid i Bergensregionen. Det ble nedsatt en styringsgruppe med representanter fra kommunal sektor, virkemiddelapparatet og næringslivet. Denne styringsgruppen hadde stor grad av overlapp med den gruppen som ble oppnevnt for å følge opp arbeidet med storbyprosjektet.

I første fase av storbyprosjektet utviklet Bergen kommune forslag til tre pilot- og demonstrasjonsprosjekter. Det første prosjektet var en videreutvikling av marin sektor og marine arter i oppdrett, det andre var kompetanseutvikling og internasjonalisering i musikkbransjen og det tredje var etablering av et kraftsenter for innovasjon og entreprenørskap knyttet til utdanningsinstitusjonene i Bergen. Dette siste prosjektet ble også koblet til oppfølging av BS2020 og regionalt utviklingsprogram fra Hordaland fylkeskommune i 2006.

I den andre fasen av prosjektet integrerte kommunen storbyprosjektet i arbeidet med å rullere den strategiske næringsplanen. Hovedbegrunnelsen var at det var sammenfall i hvem som deltok i styringsgruppene for næringsplanen og storbyprosjektet, og de samme tema og problemstillingene kom opp i begge prosjekter. De tre innovasjonsprosjektene ble delvis videreført i andre sammenhenger. Et av de viktigste strategiske grepene var initiativet til å etablere et regionalt selskap for næringsutvikling – Business Region Bergen. Dette er et partnerskap mellom kommunene i Bergensregionen og Hordaland fylkeskommune. Bergen kommune har i alt mottatt 300.000 kroner fra det nasjonale storbyprosjektet.

Rapport fra dialogmøtet i Bergen

Det ble holdt dialogmøte i Bergen tirsdag 25. september 2007. På møte deltok to representanter fra Bergen kommune og en representant fra hhv. Hordaland fylkeskommune, Innovasjon Norge – Hordaland og Bergen Næringsråd.

Innovasjonspotensial i regionen

I diskusjonen av *sterke* sider tok vi utgangspunkt i at Bergensregionen har et mangfold

av vekstbransjer. Denne observasjonen fikk bred tilslutning, og det ble særlig fremhevet at styrken til noen av klyngene ble underkommunisert i offentlig statistikk. Dette fører til at Bergen kommer dårligere ut enn den reelle situasjonen i ulike undersøkelser av verdiskapingspotensialet i norske regioner. Det er særlig innen de maritime og marine næringene at Bergensregionen har sin styrke. Disse næringsklyngene omfatter bedrifter innen ulike bransjer, og bl.a. finnes her en rekke selskaper som er ledende i verden innen sin nisje. Andre bedrifter har potensial til å utvikle en slik posisjon ut fra styrken til de lokale næringsklyngene. Det ble fremhevet at det finnes et stort potensial for innovasjon og videre vekst i disse næringene fordi det i Bergen er kort avstand mellom beslutningstakerne i ulike virksomheter. Det er også sterke tradisjoner for samhandling, og næringene har lang erfaring i å drive frem fellesprosjekter bl.a. knyttet til teknologiutvikling.

Tilgang på kapital er en lokal styrke som har blitt utviklet de siste årene. I dag finnes det både private og offentlige aktører som er med å finansiere nyskaping og innovasjon. Investeringsmiljøene rundt såkornfondet Sarsia på høyteknologisenteret finansierer nye bedrifter innen "Life science", fisk og havbruk og olje og gassteknologi. En stor del av kapitalen er lokal, og det viser at byens tradisjonelle kremmerånd kan bidra til at man nå har begynt å utnytte muligheter innen nye næringer.

I diskusjonen av sterke sider ble det fremhevet at det er viktig å få synliggjort bransjer og klynger hvor det drives aktivt nyskappingsarbeid. Tekoindustrien ble trukket frem som ett eksempel. Fortsatt er det flere hundre arbeidsplasser i denne næringen i Bergensregionen, og de ulike bedriftene har lønnsom produksjon og eksport til en rekke land og markeder. I den forbindelse er viktige innsatsfaktorer design og nye høyteknologiske løsninger og produkter.

I diskusjonen av mulige *svake* sider tok vi utgangspunkt i at Bergen har relativt få hovedkontorer for store virksomheter, og spørsmålet var om dette ga byregionen få strategiske beslutningstakere. Denne problemstillingen ble opplevd som mest relevant i forhold til finansnæringen. Her ligger de fleste hovedkontorene i Oslo eller København, og i noen tilfeller er erfaringene negative. Det ble imidlertid vist til at innen den maritime næringen er fortsatt hovedkontorene i Bergen.

Manglende institusjonalisering av innovasjonsarbeidet har tradisjonelt vært et svakt område. I Bergen har det vært en oppsplitting av både FoU-sektoren og universitets- og høyskolemiljøene. Ulike logikker har skapt barrierer, og dette har svekket det samlede fokus på innovasjon og nyskaping. Et annet problem i forbindelse med FoU-sektoren er at de teknologiske miljøene i Bergen er relativt svake. Det ble imidlertid stilt spørsmål om dette er en situasjon som er i ferd med å endre seg. Etableringen av et felles senter for entreprenørskap i regi av UiB, NHH og HiB skal danne utgangspunkt for samarbeid mellom de ulike institusjonene. Hvis dette blir vellykket kan ulikhetene bli en styrke fordi en da får ulike perspektiver og kompetanser inn i innovasjonsarbeidet. Det nye senteret, som drives i regi av høyskolen, skal særlig arbeide med å utvikle interessen for nyetableringer i FoU-miljøene.

Tilgang på arbeidskraft med relevant kompetanse er også en utfordring. For det første ble det fremhevet at utdanningsinstitusjonene utdanner arbeidskraft med feil kompetanse sett i relasjon til behovene i det lokale arbeidsmarkedet. Ved universitetet

ble det utdannet mange samfunnsvitere og humanister, mens næringslivet etterspør matematikere og realister. Kandidatene fra handelshøyskolen har i stor grad en kompetanse som gjør dem mest etterspurt i arbeidsmarkedet i Osloregionen. For det andre blir det nå opplevd som vanskelig å få folk til å flytte til Bergen, og klima er en faktor som særlig utenlandske arbeidstakere oppgir som vanskelig å forholde seg til.

I diskusjonen av *muligheter* tok vi utgangspunkt i det potensial som skapes gjennom sterk internasjonal økonomisk vekst. Dette ble oppfattet å være en svært positiv faktor for utviklingen i Bergensregionen. Det ble fremhevet at Bergen har et næringsliv som tjener godt på den sterke veksten i Kina og resten av Asia. Innen næringer som skipsfart, fiskeri og havbruk og olje og gass er det nettopp denne internasjonale utviklingen som legger grunnlaget for de gode tidene.

Videreutvikling av olje og gassnæringen blir også oppfattet å være et område hvor regionen har store muligheter hvis en får til samarbeid lokalt. Det er viktig å være proaktiv i forhold til den nye fellesorganisasjonen til StatoilHydro, og at en legger til rette for at denne bransjen får utviklingsmuligheter.

Kulturnæringer er et stikkord som ofte kommer opp når en snakker om muligheter for innovasjon og nyskaping i Bergen. Potensialet er åpenbart innen områder som musikk, film og TV og design, men dette er bransjer hvor aktørene mangler kompetanse ut over kulturfeltet. Det er også vanskelig for eksterne investorer å identifisere utviklingspotensialet i virksomhetene. For tiden ser det ut som det er mest vekstkraft på de områdene som har direkte koblinger til andre næringer. Utvikling av TV-grafikk er ett slikt område med sterk vekst i dag.

I diskusjonen av mulige *trusler* tok vi utgangspunkt i det norske kostnadsnivået. Dette ble ikke opplevd som særlig problematisk slik situasjonen er i 2007 med mangel på arbeidskraft. I stedet var det klimatrusselen som ble omtalt som det store problemet fremover. I den forbindelse ble det imidlertid også vektlagt at her er det et stort potensial for Bergensregionen. Byen har ledende miljøer innen klimaforskning som bidrar på høyt internasjonalt nivå. Ambisjonen er å utvikle dette miljøet videre, og her er det også muligheter for næringsutvikling.

Nasjonale beslutninger og prioriteringer oppleves til tider som truende for en positiv utvikling i Bergensregionen. I de fleste tilfeller vedtar myndighetene at det er nasjonale hensyn som skal legges til grunn. Da er det enten Osloregionen, eller distriktene som får gjennomslag. Det blir sett som et problem at fire store offentlige byggeprosjekter har stått på den nasjonale ventelisten i flere år. Infrastrukturinvesteringene er også problematisk siden en svært stor del har lokal finansiering gjennom bompenger. I diskusjonen ble det imidlertid advart mot at Bergen skulle utvikle en "offerrolle". Mye kunne oppnås hvis en ble mer offensiv, og da gjerne ta kommandoen i samarbeid med de andre storbyene som opplevde dette på samme måten.

Regional innovasjonspolitik

I diskusjonen av *styrke* tok vi utgangspunkt i at regionen nå hadde fått på plass felles strategisk næringsplan og et felles selskap for næringsutvikling med navn Business

Region Bergen. Det var enighet om at dette var svært positivt for det videre arbeidet med næringspolitikk i byregionen. Særlig betydningen av at de to store aktørene, Bergen kommune og Hordaland fylkeskommune, nå trakk i samme retning ble fremhevet som positiv. Det er dermed enighet om følgende forhold: 1) organisasjon og styringsmodell, 2) hvilke næringer det særlig skal arbeides med og 3) konkrete satsingsområder innen for de utvalgte næringsområdene.

To utfordringer ble nevnt i forhold til Business Region Bergen. For det første oppfølging i praktisk politikk, dvs. gjennomføringsevne, der et eksempel er vertskapsfunksjonen. Målet er å legge til rette for rekruttering av arbeidskraft, og da er internasjonale skoler oppgaver for kommunene å tilrettelegge for. For det andre er det viktig å få en vridning fra kortsiktig til langsiktig tenkning. Tidligere har næringsutviklingsarbeidet i Bergen vært preget av kortsiktighet og skippertak. Satsingene må få tid til å gi resultater før de blir evaluert og eventuelt endret.

Kulturnæringene er et av de sterke områdene en vil arbeide videre med. Miljøene skal synliggjøres og fasiliteter utvikles med kulturhuset USF som fortsatt satsingsområde. Til slutt vil en videreutvikle infrastrukturen for næringsutvikling på dette området fra egne satsinger på film og musikk til en ny satsing på design.

I diskusjonen av mulige *svake* sider tok vi utgangspunkt i at det fortsatt eksisterte en hvis politisk uenighet om veien videre. Dette ble ikke oppfattet som noe stort problem, for nå var det kun en av de viktige kommunene – Fjell - i Bergensregionen som ikke hadde sluttet seg til samarbeidet i Business Region Bergen. (*I forbindelse med etableringen av BRB i november 2007, sto også Fjell kommune bak etableringen*).

I diskusjonen av mulige svake sider kom areal- og infrastrukturpolitikken opp som områder relevant for næringsutviklingen. Hovedproblemet er mangel på prioriteringer, men her er også mange ønsker om lokale unntak i forbindelse med f. eks. bompenger. Konsekvensen er at det fremmes konkurrerende prosjektet, men samtidig er det vanskelig å få full tilslutning til å få gjennomført prosjektene.

I diskusjonen av *muligheter* tok vi utgangspunkt i betydningen av en nasjonal storbypolitikk. Dette er viktig for Bergensregionen, men det ble samtidig vist til at storbyene faller mellom to stoler i nasjonal politikk, for den er enten innrettet mot hovedstaden eller mot distriktene. Det ble oppfattet som viktig at Oslo så seg selv som en av storbyene og videreutviklet samarbeidet med de andre byene. Det er også viktig at de andre storbyene samarbeider mer, og for Bergen er det viktig å videreutvikle samarbeidet med Stavangerregionen.

Arbeidet med den nye innovasjonsmeldingen ble trukket frem som et eksempel på hvor vanskelig det er for byene å være med å sette dagsorden nasjonalt. I Bergen opplever en at det først og fremst er distriktene som får oppmerksomhet, og det gjør det vanskelig for dem å levere innspill til arbeidet. Det ble fremhevet at storbyene må få mulighet til å sette dagsorden siden de kjenner utfordringene på kroppen.

Nasjonale satsinger kan samtidig representere en mulighet for nye former for samarbeid regionalt. I den forbindelse ble det nye VRI-programmet trukket frem som eksempel på hvordan myndighetene kan stimulere samarbeid. I Hordaland har en fulgt dette opp, og det har gitt grunnlag for et tettere samarbeid mellom aktører også i Bergensregionen.

Nasjonale midler vil gi grunnlag for omfattende satsinger og dette følges opp av fylkeskommunen som har koblet VRI-prosjektet og RUP.

Lokalisering av statlig virksomhet til andre byer enn Oslo er også en type nasjonal politikk hvor en har positive erfaringer i Bergen. TV2 har lagt grunnlaget for utvikling av et eget næringsmiljø i byen, og tilsvarende effekter kan en nå observere som følge av flyttingen av Konkurransetilsynet til byen. Kunsthøgskolen er en etablert institusjon i Bergen, hvor det skjer nyskaping som følge av at staten har valgt å satse på miljøer utenfor Osloregionen.

I diskusjonen av mulige *trusler* tok vi utgangspunkt i at det offentlige virkemiddelapparatet ofte kan fremstå som fragmentert på lokalt nivå. Dette er en velkjent problemstilling i Bergensregionen, og det ble vist til flere konkrete erfaringer i diskusjonen. Et eksempel ble knyttet til opprettelsen av NCE Subsea. Dette senteret er finansiert av et nasjonalt program i regi av virkemiddelaktørene Innovasjon Norge, SIVA og NFR. Samtidig er resurser til utdanning en viktig forutsetning for at satsingen skal bli vellykket, men her er det vanskelig å få tilgang til nasjonale bevilgninger. Problemet ble derfor foreløpig løst lokalt gjennom et tilskudd fra Sparebank 1 SR Bank sitt gavefond.

I diskusjonen av trusler kom det også opp andre eksempler på hvordan lokalt handlingsrom kan bli påvirket av aktiviteter på andre styringsnivå. Et eksempel er at EU direktiver påvirker handlingsrommet lokalt. En annet eksempel var det tidligere kravet om næringsnøytralitet i innovasjonspolitikken. Selv om denne siste "ideologien" nå var på vei ut nasjonalt, representerer dette et eksempel på hvordan nasjonale holdninger har påvirket hva den enkelte storbyregion har kunnet gjøre i sin politikk.

Innspill til videreutviklingen av "Storbyprosjektet"

I diskusjonene kom videreføring av storbyprosjektet opp i flere sammenhenger. Det ble bl.a. vist til at det er et klart behov for å følge opp nasjonal politikkutforming innenfor innovasjonsområdet. I diskusjonen av de konkrete prosjektideene kom det generelt positive kommentarer til forslagene.

Attraktivitet ble oppfattet som en sentral problemstilling det burde arbeides videre med i regi av storbyprosjektet. Prosjektet burde belyse flaskehalser og hva disse betydde for videre utvikling av byenes næringsgrunnlag. En sentral dimensjon er tiltak som kan grupperes under overskriften "vertskapsfunksjonen". På dette området har alle byene utfordringer og disse kan belyses i fellesskap slik at en unngikk konkurranseelementet. Internasjonale trender og erfaringsoverføring kan være elementer i et slikt prosjekt.

Kultur, opplevelser og reiseliv er også et område som ble oppfattet å ha et potensial for fellesprosjekt. Dette er temaområder som henger tett sammen med attraktivitet. I et eventuelt fellesprosjekt må storbyperspektivet inn. Andre dimensjoner kan være kunnskapsinnhenting og erfaringsoverføring mellom byene.

Energi, miljø og teknologi er kjernetema i innovasjonssatsingen i Bergensregionen. På disse områdene finnes det både FoU-miljøer og industribedrifter. Mulighetene for felles

prosjekter mellom byene burde derfor drøftes nærmere.

Oppsummering

I denne avsluttende diskusjonen skal vi drøfte erfaringene fra Bergen ut fra de tre hovedspørsmålene i undersøkelsen.

- *Hvordan oppfattes innovasjonsevnen:* I Bergensregionen blir innovasjonsevnen oppfattet å være stor innen de etablerte næringsklyngene, og i dagen positive økonomiske situasjon er det mange eksempler på innovasjon og nyskaping her. Det er etablert en infrastruktur for å tilrettelegge for innovasjon fra kunnskapsmiljøene i byen, med store muligheter for at det skal etableres nye bedrifter. Kulturområdet, og da særlig musikk, film og TV og design, er oppfattet som et næringsområde med et stort og hittil uforløst potensial for næringsutvikling.
- *Hva er utfordringer når det gjelder å fremme innovasjon:* Tradisjonell båstenkning og samarbeid basert på skippertak og kortsiktige løsninger har tidligere blitt opplevd som et problem for samarbeid i Bergensregionen. I dagens situasjon er kompetanse et nøkkelord. I kulturnæringene mangler aktørene innsikt i de kommersielle sidene ved virksomheten, mens innenfor den forskningsbasert nyskapingen er den teknologiske kunnskapen noe mangelfull lokalt. Rekruttering av arbeidskraft er en annen nøkkelutfordring i regionen.
- *Hvordan kan storbyregionen fungere som motor for økt regional og nasjonal innovasjon og verdiskaping:* I Bergensregionen utgjør samarbeidet rundt den nye organisasjonen Business Region Bergen et viktig tiltak for å øke innovasjonsevnen. Dette er et partnerskap mellom kommunene og fylkeskommunen. Ambisjonen er å videreutvikle samarbeidet med både statlige virkemiddelaktører, universitets- og høyskolemiljøene og næringslivet. Stikkordene infrastruktur for innovasjon, handlekraft og langsiktighet i satsingene er sentrale for dette arbeidet.

En konklusjon vi kan trekke av denne gjennomgangen er at aktørene i Bergen ønsker å satse tungt på næringsutvikling og innovasjon. Ambisjonen er dels å bygge videre på områder der regionen allerede står sterkt, og å utvikle nye styrker som kan legge grunnlag for en langsiktig positiv utvikling i byregionen.

4 Trondheim: Teknologihovedstaden

Den funksjonelle Trondheimsregionen omfatter de 10 kommunene Trondheim, Skaun, Klæbu, Melhus, Malvik, Midtre Gauldal, Rissa, Selbu, Stjørdal og Leksvik. Av disse ligger Stjørdal og Leksvik i Nord-Trøndelag, mens de øvrige ligger i Sør-Trøndelag. Regionen dekker knappe 6.700 km², og innbyggertallet var ved inngangen til 2007 på 240.000.

Styrke og svakhet i Verdiskapingsrapporten

Trondheim er den storbyregionen i Norge som har opplevd lavest befolkningsvekst de siste 15 årene (12 %), men de siste årene har veksten i bykommunen skutt fart og i 2006 var veksten på hele 1,9 %. Regionen har relativ sterk sysselsettingsvekst sammenliknet med de andre storbyene. Denne veksten er imidlertid i stor grad avgrenset til Trondheim kommune.

Trondheimsregionen blir betraktet som norsk teknologihovedstad på grunn av den sterke posisjonen de tunge teknologimiljøene ved NTNU og SINTEF har i nasjonal sammenheng. Trondheim besitter kunnskapsressurser, særlig på det naturvitenskapelige og teknologiske feltet, som er anvendelig i praktisk talt alle næringer i Norge. Den nasjonale posisjonen til NTNU/SINTEF bekreftes gjennom FoU-tall. Det geografiske tyngdepunktet for norsk FoU ligger helt klart i denne regionen. FoU-utgiftene målt per innbygger er langt høyere her enn i de andre storbyregionene, og i absolutte tall er nivået på høyde med den folkerike Osloregionen. FoU-midlene stammer imidlertid primært fra offentlige kilder, noe som gjør Trondheimsmiljøene avhengig av statens politikk på dette området. Fordelingen av FoU-midler mellom sektorene gjenspeiler derfor noe av utfordringen i regionen.⁴

Næringssammensetningen er på den ene siden svært positiv med høyere utdanning, forskning og sterk kunnskapsintensiv næring, men er på den andre siden negativ i forhold til primærnæring og primærnæringsindustri. Disse to polene i sysselsetting har også en klar regional arbeidsdeling: Trondheim ruver i kunnskapsproduksjon, men er relativt avindustrialisert, mens regionen rundt er relativt sterkere på disse områdene. Trondheim har som Bergen relativt få nasjonale hovedkontor for store bedrifter.

Trondheim har en sterk etablerertradisjon. Det er i løpet av de siste årene etablert et

⁴ FoU statistikk viser totale FoU utgifter fordelt på hvilke sektorer som faktisk utfører FoU aktivitetene. Alternativt kan utgiftene fordeles etter finansieringskilde, men ifølge NIFU og Forskningsrådet gir fordelingen etter utførelse et bedre bilde på hvem midlene kommer til gode. Utførende sektorer er: Universitet og høyskole, instituttsektor og næringsliv.

stort gründer-, inkubator-, og venturemiljø, og både offentlige og private aktører arbeider med kommersialisering av forskning. Dette miljøet for innovasjonsdrevet næringsutvikling har de siste årene støttet opp om en rekke nyetableringer innen ulike teknologiske nisjer. Utfordringen for byen og landet er å legge grunnlaget for utvikling av større og mer internasjonalt slagkraftige enheter. Tilgang til annen kompetanse, særlig innen økonomifeltet, kan i den sammenheng være en utfordring.

Trøndelagsrådet arbeider i dag med rullering av Trøndelagsplanen, som er en felles fylkesplan for Sør- og Nord Trøndelag, samt Trondheim kommune. I arbeidet fokuseres samhandling mot tre felles hovedscenarier: evig grønn, evig vekst og evig ung. Trondheim er representert som eneste kommune i dette arbeidet. Parallelt med denne prosessen arbeider Trondheim kommune med tilpasninger av sine strategier. Det regionale samarbeidet vil etter all sannsynlighet farges sterkt av Trondheim kommune. Her ligger kompetanseinstitusjonene, mens industrien som ligger plassert i Trøndelags distrikter må tale gjennom fylkeskommunen. Dette kan oppfattes som om det ikke gripes fatt i utfordringen knyttet til å skape innovasjon gjennom *samhandling* mellom FoU og næringslivet.

Tiltak i storbyprosjektet

I første fase av storbyprosjektet ble aktivitetene i Trondheim konsentrert rundt utviklingen av pilot- og demonstrasjonsprosjekter. I den forbindelse var både ansatte i Trondheim kommune og representanter fra teknologimiljøene rundt NTNU og SINTEF involvert i arbeidet. To hovedprosjekter ble lansert. I det første prosjektet tok en sikte på å utvikle en bransjeuavhengig innovasjonsmetode som både økte innovasjonen i regionen og synliggjorde byens tunge teknologiske ekspertise. Det andre prosjektet tok utgangspunkt i hypotesen om at kulturelt mangfold øker en bys innovasjonsevne. I den sammenheng ble det presentert 6 ulike prosjekt under overskriften "Creole City – innovasjon gjennom kulturelt mangfold".

I den andre fasen arbeidet Trondheim med en bredere regional forankring av storbyprosjektet. En viktig bakgrunnsfaktor for dette, er det tette samarbeidet som er utviklet mellom Trondheim kommune og fylkekommunene i Nord- og Sør-Trøndelag. I diskusjonene rundt prosjektforslagene kom det frem at disse ble oppfattet å være for svakt regionalt forankret. De nevnte prosjektideene ble derfor forlatt, og Trondheim startet å arbeide med utforming av nye innovasjonsprosjekter høsten 2006. Til nå har en imidlertid prioritert å arbeide med to andre prosjekter. I EU-programmet Regionale innovasjonsstrategier (RIS) har en arbeidet med det regionale innovasjonssystemet, mens en i et evalueringsprosjekt i regi av OECD har vurdert universitetets og høyskolens betydning for innovasjon og nyskaping i regionen. Trondheim har følgende prioriterte satsingsområder: IKT, Olje og gass, mat, opplevelser og medisinsk IT.

Trondheim kommune har på bakgrunn av denne tilnærmingen til nå ikke mottatt økonomisk støtte fra storbyprogrammet nasjonalt.

Rapport fra dialogmøtet i Trondheim

Det ble avholdt dialogmøte i Trondheim onsdag 26. september 2007. På møte deltok to representanter fra Trondheim kommune og en representant fra hhv. Leiv Eiriksson Nyskaping og Høyskolen i Sør-Trøndelag (HIST).

Innovasjonspotensial i regionen

I diskusjonen av *sterke* sider tok vi utgangspunkt i Trondheims posisjon som norsk teknologihovedstad. Dette ble fremhevet som svært sentralt for byen og regionen. Denne styrken hadde andre implikasjoner enn de som ofte kom frem i statistisk baserte vurderinger av byregionens styrker og svakheter, bl.a. de mange internasjonale kontaktene og koblingene som NTNU og FoU-miljøene har. Det eksisterer nettverk og allianser for utveksling av forskere og studenter både til og fra Trondheim. Dette er et område med store utviklingsmuligheter, og flere internasjonalt finansierte forskningsprosjekter er et vekstområde med stort potensial.

En annen side er de uformelle kontaktene som eksisterer mellom FoU-miljøene og regionalt næringsliv. For det første bidrar den geografiske nærheten til at det er mye direkte og uformell kontakt. Denne kontakten er ofte ikke formalisert i konkrete forskningsprosjekter, men for bedriftene kan den være like viktig. For det andre skapes det relasjoner mellom teknologimiljøet og næringslivet gjennom studentens arbeid med egne prosjekter. Til en hver tid er et stort antall studenter utplassert i ulike bedrifter der de arbeider med sine egne prosjekter og problemstillinger. Dette kan gi direkte resultater for bedriftene, men samtidig skaper det uformelle kontakter mellom nøkkelpersoner i bedriftene og de veilederne som har fast arbeid ved SINTEF, NTNU og HIST.

Matsektoren ble trukket frem som en næringsklynge der en har klart å utvikle et godt samarbeid mellom næringslivet, FoU-miljøene og det offentlige. I alt 100 aktører i Trøndelag har stilt seg bak matstrategiene til "OI!". Dette er et aksjeselskap som er etablert for å styrke matnæringene i Trøndelag, og store nasjonale aktører som Tine og Gilde er pådrivere i samarbeidet. I tillegg er en rekke små og mellomstore bedrifter i arbeidet med å utvikle denne for Trøndelag viktige næringen. To satsingsområder har stort potensial. For det første vurderes mulighetene for eksport av trøndersk nisjemat, hvor første steg er å lære av utenlandske erfaringer. For det andre er det mulig for matsektoren å nyttiggjøre seg høyteknologi utviklet i andre sammenhenger. På dette område anses teknologi for sporing av produkter som særlig interessant i dag, og her finnes kompetansen allerede lokalt.

Teknologimiljøets nasjonale rolle ligger særlig innenfor "engineering". Kundene er ofte lokalisert i andre deler av landet, og dette gir forskningsmiljøet et bredere fokus enn det som er tilfelle andre steder der koblingene mellom FoU og næringsliv er mer lokale. I de siste årene har det også vært stor vekst i nye selskaper som har "engineeringdelen" i Trondheim og produksjon i andre deler av regionen eller utlandet.

I diskusjonen av *svake* sider tok vi utgangspunkt i den relativt smale industrielle basisen i byregionen. I diskusjonen ble vektlagt at dette er noe Trondheimsregionen må forholde

seg til. I dag opplever en først og fremst problemer knyttet til kompetanse innen finans og markedsføring. På disse områdene må en ofte til Oslo for å finne de rette samarbeidspartnerne. En utfordring er å finne den rette arbeidsdelingen med Oslo. Mangelen på denne kompetansen lokalt kan også bidra til at forskningen blir for lite opptatt av næringslivets behov og de markedsmulighetene som ligger i å ha et bredere fokus på hva en skal oppnå.

Det ble også etterlyst en større vilje til å mobilisere ut fra egen styrke. I dag er forskningsmiljøene i Trondheim – og resten av Norge – gode på å utvikle prototyper, men disse produktene havner ofte ikke i markedet. Dette skyldes at markedsleddet er for svakt. I Trondheim er dette knyttet til mangel på relevante utdanningstilbud, egen kompetanse og en manglende kultur for å satse på markedsføring og salg. På dette område har en mye å lære av varehandelen i Trondheim, som har vært en pioner i å utvikle nye markedsmodeller i Norge.

En annen mulig svakhet er en mangel på åpenhet og eksponering mot det internasjonale. Dette har flere dimensjoner. For det første ligger Trondheim langt fra markedet, og byen har få internasjonale flyruter innrettet mot forretningsmarkedet. Dette er igjen en delvis konsekvens av at næringslivet i for liten grad orienterer seg mot markeder ute. På dette området etterlyses det holdningsendringer og vilje til å satse nytt. Det kan også bli et problem hvis ikke landsdelen klarer å ta i mot og integrere utenlandsk arbeidskraft.

I diskusjonen av *muligheter* tok vi utgangspunkt i det potensial som skapes gjennom sterk økonomisk vekst internasjonalt. Dette er viktig for Trondheimsregionen. Det har de siste årene vokst frem flere teknologibedrifter, bl.a. innen olje- og gassklyngen, som opererer på verdensmarkedet, og det er et stort potensial å utvikle dette videre. Videre er Trondheim i økende grad attraktiv for internasjonale virksomheter som søker tilgang til kompetansen i og rundt NTNU og SINTEF. Disse mulighetene kan styrkes ved å gjøre byen mer attraktiv, og barnehager, bymiljø og kultur er sentrale stikkord.

I diskusjonen av *trusler* tok vi utgangspunkt i det norske kostnadsnivået. På dette område opplever Trondheim at byen faktisk har et fortrinn, f. eks. sammenliknet med Oslo. Næringslivet er robust og konkurransedyktig innen sine markedsnisjer. I tillegg er kostnadsnivået relativt lavt i Trondheim. Konkurransen innen varehandel er sterk, og dette presser prisnivået ned. I tillegg er bo- og levekostnadene i Trondheimsregionen lave sammenliknet med andre norske byregioner. Trondheim tåler derfor vekst.

Truslene ligger i byens tilgjengelighet og avstand, og da både til internasjonale markeder og beslutningstakere i Oslo. Infrastruktur er derfor en kritisk faktor. Samtidig er forskningsmiljøene i Oslo de som ligner mest på det som finnes i Trondheim, og en vridning til fordel for Oslo utgjør en mulig trussel for teknologihovedstaden.

Regional innovasjonspolitik

I diskusjonen av *sterke sider* tok vi utgangspunkt i den felles politiske plattformen som er etablert gjennom Trøndelagsrådet. Det er et politisk valg fra kommunen sin side å samarbeide med landsdelen, og dette har betydning for valg av strategier og samarbeidsområder. Samarbeidet har blitt evaluert av både OECD og NIBR-NORUT,

og det felles fylkesplanarbeidet har fått positive tilbakemeldinger. Hovedkonklusjonen er at partene har oppnådd resultater som en ellers ikke ville ha oppnådd hver for seg.

I diskusjonen av mulige *svake* sider tok vi opp spørsmålet om den breie alliansen i regionen kunne skape problemer i forhold til tempoet i samarbeidet. Dette er en side ved samarbeidet som kan ha negative sider for byen. I mange saker er det ulike synspunkt hos de sentrale aktørene, noe som bl.a. er en konsekvens av forskjellig næringsstruktur. Kompromissene som blir inngått gir ikke alltid Trondheim en klar rolle i samarbeidet. Dette er bl.a. en konsekvens av at Trøndelag rommer regioner med ulike styrker og svakheter, og i samarbeidet blir distriktsutfordringene i Nord-Trøndelag en type problemer som ofte får stor oppmerksomhet. Konsekvensen er at næringslivet i Trondheim opplever samarbeidet som noe fjernt.

En annen kritikk er at samarbeidet er forankret i offentlig planlegging. I næringslivet oppfattes samarbeidet som for fokusert på planprosessen, og for lite på konkret oppfølging og iverksetting. Operasjonaliseringen av samarbeidet er ikke godt nok til å vekke interesse utenfor offentlig sektor. Det bør arbeides mer ut fra markedspremisser og mindre ut fra politiske mål. Forankring er et viktig stikkord i den sammenheng, og erfaringene med SNP-arbeidet i Trondheim kommune i 2000 er et eksempel en burde se nærmere på. Det er særlig innholdet i handlingsprogrammet som er viktig å forbedre i rulleringsarbeidet som nå pågår.

I diskusjonen av *muligheter* tok vi utgangspunkt i betydningen av en nasjonal storbypolitikk. Dette er ikke det mest relevante for Trondheim, siden en her har valgt å samarbeide på landsdelsnivå i Trøndelag. I den sammenheng representerer den varslede forvaltningsreformen en mulighet, men foreløpig har ikke storbyenes rolle og betydning fått noen plass i den nasjonale regionreformen.

I diskusjonen av mulige *trusler* tok vi utgangspunkt i at det offentlige virkemiddelapparatet ofte kan fremstå som fragmentert på lokalt nivå. Dette ble ikke opplevd som noe stort problem i diskusjonen. Det har vært til klar fordel for Trondheim at innovasjonspolitikken fastlegges nasjonalt. Normalt sett har dette sikret en forutsigbarhet og langsiktighet som en ofte ikke finner lokalt og regionalt. Evalueringen fra OECD viser at distriktpolitikken ”vinner” over innovasjonspolitikken. Opprettelsen av Leiv Eiriksson Nyskaping er et eksempel på hva en kan få til nasjonalt hvis en arbeider strategisk mot myndighetene i Oslo. Da en fikk synliggjort potensialet lokalt åpnet dette for en nasjonal finansiering, mens en lokal forankring trolig ville ha åpnet for politiske omkamper.

Endringer i nasjonale prioriteringer oppleves som en mulig trussel, særlig innen forskningsområder som har stor betydning i Trondheim. En forvitring av forskningsmiljøet i Trondheim vil representere en stor utfordring for utviklingen i byen. Et eksempel som ble trukket frem var en mulig omlegging av forskningen innen olje- og gassområdet ut fra miljøhensyn. Dette ville ha konsekvenser langt ut over dette området, fordi det er mang direkte og indirekte koblinger mellom de ulike forskningsområdene.

Innspill til videreutviklingen av "Storbyprosjektet"

I diskusjonen av mulige prosjekter tok vi opp både muligheten for et eget Trondheimsprosjekt, og de tre forslagene til fellesprosjekt ble diskutert. Tilbakemeldingen var positiv, men det var særlig ett som vakte interesse.

Innen området *energi, miljø og teknologi* mangler en kunnskap om sammenhengen mellom teknologimiljøene i Trondheim og produksjonsmiljøene i regionen rundt. Et vekstselskap som EMGS, som opererer i seismikkbransjen, har 60 til 70 % av innkjøpene sine i regionen. Instrumentklyngen i Trondheim har mer enn 50 % eksport, og her det også mange lokale underleverandører. Prosjektet bør belyse forholdet mellom kunnskapsindustrien i byen og annet næringsliv i regionen. Denne undersøkelsen vil dermed kunne gi mer innsikt i hvordan storbyenes "motorrolle" faktisk er. Videre vil den gi grunnlag for å utvikle tiltak for kompetanseoverføring. Dette prosjektet vil også ha interesse i næringslivet.

Attraktivitet er også et viktig område for Trondheim. Her bør en arbeide med konkrete problemstillinger, f. eks. kartlegge hvordan ulike nøkkelgrupper oppfatter denne problemstillingen, og hva som må gjøres for å øke byenes appell.

Reiseliv, opplevelser og kultur var den prosjektideen som fikk minst oppslutning. Trøndelags VRI-søknad tar opp disse problemstillingene.

Den avsluttende kommentaren var at storbyprosjektet burde arbeide med Trondheim og de andre byenes rolle, og ha et fokus på veien videre. Det burde kanskje gjennomføres et "urban audit" prosjekt der en fikk et internasjonalt kunnskapsgrunnlag om hvilken rolle byene kan og bør spille. Det er viktig å få samarbeidet mellom storbyene i fokus, bl.a. i forhold til kommende nasjonale beslutningsprosesser som forvaltningsreformen.

Oppsummering

I denne avsluttende diskusjonen skak vi drøfte erfaringene fra Trondheim ut fra de tre hovedspørsmålene i undersøkelsen.

- *Hvordan oppfattes innovasjonsevnen:* Trondheims sterke forskningsmiljøer har gode resultater å vise til når det gjelder teknologibasert næringsutvikling. Tradisjonelt har FoU-miljøene vært problemløserne for offentlige myndigheter og etablerte bedrifter nasjonalt, men nå kan en i økende grad observere at det etableres nye vekstselskaper i Trondheim. På dette området er forventningen at det vil bli utviklet en rekke nye vekstselskaper. En annen trend som tillegges stor betydning er at internasjonale selskaper etablerer seg i Trondheim for å komme nærmere kompetansen i byens teknologimiljø.
- *Hva er utfordringen når det gjelder å fremme innovasjon:* Manglende tilgang på kompetanse innenfor sentrale områder som økonomi og marked oppleves som utfordringer i det regionale innovasjonsarbeidet. Fortsatt ender en del forskning i prototyper som ikke blir prøvd ut i markedet. I deler av det lokale næringslivet utgjør også svak nyskapingkultur og manglende vilje til å satse på store prosjekter utenfor regionen en barriere mot videre vekst. I dagens situasjon er tilgang på

arbeidskraft med riktig kompetanse en utfordring i Trondheim.

- *Hvordan kan storbyregionen fungere som motor for økt regional og nasjonal innovasjon og verdiskaping:* I Trondheim utgjør samarbeidet med Nord- og Sør-Trøndelag fylkeskommuner det politiske rammeverket for næringspolitikken. Dette offentlige samarbeidet må få til bedre koblinger mot næringslivet særlig i Trondheim. Det er også viktig å synliggjøre den nytten som teknologimiljøet i Trondheim har for næringslivet både i Trøndelag og resten av landet.

En konklusjon vi kan trekke ut av denne gjennomgangen er at Trondheim har valgt to hovedtilnærminger i sin nærings- og innovasjonspolitik. På et overordnet politisk nivå utgjør samarbeidet med de to trøndelagsfylkene den bærende tilnærmingen. På det operative plan utgjør virkemiddelapparatet rundt teknologimiljøene i Trondheim de viktigste samarbeidspartnerne.

5 Stavanger: Oljehovedstaden

I storbymeldingen omfatter Stavanger-regionen de 13 kommunene Stavanger, Sandnes, Sola, Randaberg, Hå, Klepp, Time, Gjesdal, Forsand, Strand, Finnøy, Rennesøy og Kvitsøy. Den funksjonelle regionen dekker 3.900 km², og ved inngangen til 2007 var innbyggertallet på 284.000. Ett særtrekk ved denne byregionen er at sentrumskommunen ikke er totalt dominerende når det gjelder befolkning. De 13 kommunene i byregionen og Hjelmeland kommune har etablert et felles næringspolitisk samarbeid gjennom Stavangerregionen næringsutvikling (SRN). Samarbeidet mellom de 14 kommunene har også resultert i en felles strategisk næringsplan.

Styrke og svakhet i Verdiskapingsrapporten

Stavangerregionen har som de andre storbyene vært preget av vekst de siste 15 år. I løpet av denne perioden har folketallet økt med 20 %, noe som gir regionen topp-plassen sammen med Oslo og Akershus. Regionen har hatt solid økonomisk vekst målt i Bruttoregionalprodukt. Ved siste tilgjengelige fylkesfordelte nasjonalprodukt (BNPR) hadde Rogaland og Oslo de høyeste verdier målt per sysselsatt. Oslo har gjennom de siste 10 år hatt en relativ nedgang, mens Rogaland har hatt jevn vekst i BNPR gjennom perioden.

Tradisjonelt har Stavangerregionen hatt en sterk entreprenørkultur forankret i landbruk og maritime næringer, og med hermetikkindustrien som særegen lokal næringsklynge. I dag viser entreprenørkulturen seg fortsatt gjennom en sterk nyskapingsevne hvor bl.a. veksten i antall foretak er høy og patentering er relativt utbredt sammenliknet med de andre storbyregionene. Dette til tross for at Stavangerregionen er en av de storbyregionene med lavest andel nasjonale FoU-midler. I motsetning til i de øvrige regionene, er det næringslivet i Stavangerregionen som er den største FoU-aktøren med en andel på mer enn 75 %.

Den høye andelen av patentering og FoU-utgifter med utgangspunkt i næringslivet⁵ er i stor grad en konsekvens av olje- og energiklyngen dominerende plass. Klyngens sterke posisjon er både en fordel og ulempe for Stavangerregionen. Svært mye av innovasjonsaktivitetene skjer innenfor denne klyngen eller i forbindelse med klyngen, noe som gjør at den stadig utvikler seg. Samtidig er regionen sårbar ovenfor

5 FoU statistikk viser totale FoU utgifter fordelt på hvilke sektorer som faktisk utfører FoU aktivitetene. Alternativt kan utgiftene fordeles etter finansieringskilde, men ifølge NIFU og Forskningsrådet gir fordelingen etter utførelse et bedre bilde på hvem midlene kommer til gode. Utførende sektorer er: Universitet og høyskole, instituttsektor og næringsliv.

internasjonale og nasjonale endringer som kan påvirke utviklingen av klyngen. På bakgrunn av denne sårbarheten rettes fokus mot innovasjon i andre næringer og potensielle kimer til nye næringer. Eksempelvis er matklyngen et satsningsområde.

Innovasjonsaktiviteten i de veletablerte og nye næringene er ikke bare avhengig av kapital, men også kompetanse. Rekruttering og kunnskapsutvikling er en utfordring. Til tross for at olje- og energiklyngen bidrar til et teknologitungt kompetansemiljø, er utdanningsnivået lavere enn i de fire tradisjonelle universitetsbyene. Hvorvidt denne trenden er på vei til å snu nå når Høyskolen i Stavanger har fått universitetsstatus er for tidlig å si. Kombinasjonen av sterk økning i sysselsetting og lavere andel befolkning med høyere utdanning enn andre storbyer, skyldes at den voksende industrien også har behov for faglært og ufaglært arbeidskraft.

Stavangerregionen arbeider med en rekrutteringsstrategi for å tiltrekke seg kompetanse til eksisterende næringer og klynger. Sårbarheten som oljehovedstad kan ved en slik strategi bli ytterligere forsterket. Skulle olje- og energisektoren svekkes vil det være liten mulighet for å tilby relevante alternative arbeidsplasser til arbeidskraft med spesifikk olje- og energibasert kompetanse. Imidlertid vil utviklingen av alternative energiformer være en mulighet.

Tiltak i storbyprosjektet

Stavanger kommune koblet storbyprosjektet til det allerede pågående næringsarbeidet i byregionen. I 1999 hadde de fire kommunene Stavanger, Sandnes, Sola og Randaberg i samarbeid med fylkeskommunen startet det såkalte Arne-prosjektet. I 2004 ble samarbeidet utvidet til 14 kommuner, og disse utarbeidet en strategisk næringsplan i samarbeid med næringslivet. Til å ivareta samarbeidet ble organisasjonen Stavangerregionen næringsutvikling etablert (SRN). Dette selskapet fikk felles administrasjon med Forus Næringspark, som forvalter store næringsarealer i kommunene Stavanger, Sandnes og Sola. For å koordinere de ulike satsingene ble Stavangers oppfølging av storbyprosjektet lagt til SRN.

I første fasen av storbyprosjektet ble det utviklet to prosjektforslag i SRN. Det første var et 5-årig demonstrasjonsprosjekt med særlig fokus på å videreutvikle samspillet mellom senter og omlandskommuner i regionen. Prosjektet skulle primært omfatte innovasjon og nyskaping, samt bidra til en videreutvikling av næringsklyngene energi og mat. Det andre var et pilotprosjekt som tok opp teknologioverføring mellom bransjer. Det skulle etableres et "Stavangerregionens senter for teknologioverføring". Målet var å utvikle en modell for teknologioverføring som var direkte overførbar til andre, og som kunne fungere i en nasjonal målestokk.

I den andre fasen av storbyprosjektet var det teknologioverføringsprosjektet som utgjorde kjernen i SRN sin oppfølging av storbyprosjektet. Prosjektet ble ledet av Innovasjon Rogaland, som i samarbeid med andre virkemiddeloperatører utredet en modell for teknologioverføring. Gjennom dialog med bedrifter og tjenesteleverandører skulle man avdekke både barrierer og potensial for teknologioverføring. Dette materialet skulle danne utgangspunkt for utvikling av den nye modellen.

I 2007 har Stavangerregionen næringsutvikling arbeidet med to prosjekter. For det første en ny organisasjonsmodell, og fra 2008 vil SRN bli frikoblet fra Forus Næringspark. Videre har en startet arbeid med å rullere den strategiske næringsplanen for storbyregionen. Stavanger har mottatt 300.000 kroner fra det nasjonale storbyprosjektet.

Rapport fra dialogmøtet i Stavanger

Det ble holdt dialogmøte med representanter fra Stavangerregionen den 14. september 2007. På møte deltok to representanter fra Stavangerregionen næringsutvikling, og en representant fra hhv. Innovasjon Norge og Norges forskningsråd. Representanter fra Sandnes og Stavanger kommuner måtte melde forfall, men har hatt mulighet til å kommentere et utkast til kapittel i ettertid.

Innovasjonspotensial i regionen

I diskusjonen av Stavangerregionens styrke tok vi utgangspunkt i olje- og gassklyngen. Det ble fremhevet at dette var en viktig næring i seg selv, med aktører innen alle viktige deler av næringsklyngen. Det ble samtidig påpekt at næringen hadde stor betydning for mange andre typer virksomheter enn de som vanligvis ble sett som en del av denne klyngen. En rekke lokale bedrifter innen finansnæringen, revisjon og rådgivning, advokattjenester, informasjonsteknologi og andre tjenester har vokst frem som følge av etterspørselen fra oljenæringen. I dag er disse virksomhetene også viktige aktører i andre markeder regional, nasjonalt og i økende grad internasjonalt. Dette har styrket det næringsmessige mangfoldet i regionen, og denne etterspørselsdrevende næringsutviklingen ble oppfattet å ha et stort potensial for å skape videre vekst.

Det sterke teknologimiljøet rundt olje- og gassproduksjon har også kvaliteter som kan, og i noen grad blir, utnyttet i ny næringsaktivitet. Det finnes prosjekter knyttet til bl.a. ny energiteknologi og medisinsk teknologi som drar veksler på denne kompetansen. Dette potensialet blir i dag ikke utnyttet som følge av høykonjunkturen i olje- og gassnæringen.

Matnæringen, som i Rogaland omfatter både blå sektor (fiskeri og havbruk) og grønn sektor (jordbruk), er også en styrke for Stavangerregionen. I det nye NCE-senteret som regionen har fått ansvar for, skal potensialet utnyttes videre. En hovedstrategi vil være å få styrket næringen i produksjonen av ferdigvarer, dvs. i den delen av verdikjeden med størst verdiskaping.

Kultur og opplevelser er også et område som blir antatt å ha et stort potensial. Stavanger 2008 er et prosjekt som skal sette byen på "kulturkartet". Kulturbyprosjektet vil både synliggjøre de miljøene som finnes innen kulturfeltet i byregionen, og det vil stimulere til mer aktivitet innen nye områder. Film og musikk er prioritert i forbindelse med næringsutvikling, og det samme er tilfelle med koblingen av kultur, mat og opplevelser i en reiselivssatsing. Kultur er også et viktig virkemiddel for å øke regionens attraktivitet for rekruttering av arbeidskraft.

I diskusjonen av *svakhet* tok vi utgangspunkt i den sterke avhengigheten av olje- og gassnæringen. Det var enighet om at dette kunne være et problem, fordi regionen er følsom for svingninger i denne næringen. Den lave oljeprisen på slutten av 1990-tallet var en illustrasjon på hvilke konsekvenser dette kunne gi for regionen. Det langsiktige utviklingspotensialet var også usikkert, bl.a. ut fra at tilgangen til ressurser er avhengig av hva som faktisk finnes på norsk sokkel. Det ble også trukket frem at Rogaland og Stavanger har en forholdsvis lav sysselsetting i offentlig sektor, noe som gjorde regionen sårbar overfor nedgangskonjunkturer i oljenæringen.

I diskusjonen av eksterne *muligheter* med betydning for innovasjon i Stavangerregionen var det enighet om at økonomisk vekst i eksportmarkedene var viktig for eksportfylket Rogaland. Det ble også fremhevet at tilgang på arbeidskraft var en kritisk faktor for videre vekst, og her var rekruttering av spisskompetanse fra utlandet en mulighet. Regionen har i dag omfattende rekruttering av arbeidskraft fra både EØS-området og fra land i Asia.

I diskusjonen av eksterne *trusler* mot innovasjonsevnen i Stavangerregionen ble det norske kostnadsnivået ikke opplevd som noe stort problem. På kort sikt var den store trusselen en radikal nedgang i oljeprisen. I forhold til rekruttering av utenlandsk arbeidskraft var en utfordring av det var økende konkurranse om disse arbeidstakerne. Det er særlig den økonomiske veksten i noen av de viktigste avsenderlandene, som Polen, som bidro til økt konkurranse. En annen utfordring var norske lover og regler knyttet til rekruttering utenfor EØS-området.

Regional innovasjonspolitik

I diskusjonen av Stavangerregionens *styrke* innen regional innovasjonspolitik tok vi utgangspunkt i etableringen av Stavangerregionen næringsutvikling. Det ble fremhevet at regionen hadde vært en pioner på dette området i Norge, noe som ble bekreftet gjennom at en rekke andre byer og byregioner hadde vært på besøk for å lære av Stavangers erfaringer. Dette ble også fremhevet at dette var et prosjekt i utvikling som nå var på vei inn i sin tredje organisatoriske fase. Det begynte som Arne-prosjektet, nå var Stavangerregionen næringsutvikling integrert med tomteselskapet Forus Næringspark, men fra neste år vil Stavangerregionen næringsutvikling bli organisert som et eget aksjeselskap eid av de 14 samarbeidende kommunene. Den nye organisasjonen skal flytte inn Rogaland kunnskapspark og på den måten vil en legge grunnlaget for tettere samarbeid med andre aktører som arbeider med næringsutvikling i regionen. Denne partnerrollen ville bli viktig fremover, i tillegg til at organisasjonen vil ha økonomiske ressurser til selv å drive frem prosjekter.

Etableringen av et NCE-senter innen mat ble også fremhevet som et godt eksempel på innovasjonspolitisk samarbeid i Stavangerregionen. Matsatsingen kom på dagsorden i 2000, og de ulike aktørene i regionen hadde gradvis utviklet dette prosjektet i årene etter. Det strategiske samarbeidet mellom private aktører fra blå og grønn sektor, samt offentlige aktører med ulike virkemidler la grunnlag for den vellykkede søknaden. NCE-senteret vil bli lokalisert til et nybygg i kunnskapsparken, som ligger nær universitetsområdet i Stavanger.

Et tredje område som var oppe i diskusjonen var prosjektene som ble gjennomført for å synliggjøre regionen og gjøre den mer attraktiv i forhold til rekruttering av arbeidskraft. Som nevnt tidligere inngår Stavanger som europeisk kulturby i 2008 i den mer overordnede strategien. Et annet prosjekt skal gi kunnskap om hvordan regionen tar i mot og integrerer utenlandsk arbeidskraft. Oljealderen har gitt Stavanger den erfaringen at god integrasjon er en styrke for byen og regionen. Målet er å utvikle denne styrken videre og gjøre dette til et konkurransefortrinn for Stavangerregionen.

I diskusjonen av *svakheter* ved innovasjonspolitikken i Stavangerregionen tok vi utgangspunkt i at Strategisk næringsplan hadde fokus på to etablerte næringer; olje og energi og mat. Dette ble ikke oppfattet som problematisk, bl.a. fordi det var naturlig å ta utgangspunkt i de områdene hvor en allerede står sterkt. I tillegg ble det vist til at mange av strategiene hadde en innretning som var nyttig for bedrifter som ikke tilhørte kjernen i disse klyngene, men likevel relatert.

I diskusjonen kom også erfaringene med prosjektet "Stavangerregionen senter for teknologioverføring" frem. Arbeidet, som var lansert som et prosjekt i storbyprosjektet, hadde gitt to hovederfaringer. For det første var bedriftene ikke opptatt av nye satsingsområder i en periode preget av høykonjunktur. De hadde store nok utfordringer med å møte etterspørselen i sitt marked, og hadde ikke ledig kapasitet til å satse på nye nisjer. For det andre viste arbeidet at næringslivet ikke ønsket et offentlig "byråkrati" som skulle arbeide med teknologioverføring. Nye teknologiske nisjebedrifter ønsket å gjøre dette i egen regi, og markedsmulighetene var retningsgivende for deres prioriteringer.

I diskusjonen av eksterne *muligheter* tok vi utgangspunkt i at storbyene hadde fått en plass i nasjonal politikk. Dette ble oppfattet som positivt, men det kom frem kritikk mot hvordan deler av dette arbeidet hadde vært organisert. Sett fra Stavangerregionen er det erfaringsutveksling mellom storbyene i Norge, læring fra innovasjonsaktiviteter i europeiske storbyer og synliggjøring av storbyenes roller og oppgaver overfor ulike nasjonale myndigheter som bør være de viktigste satsingsområdene fremover.

I diskusjonen av *trusler* for regional innovasjonspolitik tok vi utgangspunkt i at virkemiddelapparatet kunne fremstå som fragmentert, med både EU-programmer og ulike nasjonale aktører med egne virkemidler og virkemiddeloperatører. Det var enighet i gruppen om at dette var en stor utfordring for arbeidet regionalt. Sett fra regionen kan det virke som om det var lite dialog mellom de ulike nasjonale aktørene. Dermed blir det tilløp til konkurranse mellom de ulike programmene og satsingene som de ulike departementene tar initiativ til. Det sterke distriktsfokuset i den nasjonale næringspolitikken førte ofte til at det var mangel på ressurser i prosjekter i sentrale strøk, mens det var mangel på gode og støtteverdige prosjekter i distriktene. Det ble fremhevet at det var mye å vinne på å se potensialet for at tiltak i storbyregionene kunne ha positive effekter for distriktene rundt.

Nasjonale beslutninger kan også være en trussel mot regionale tiltak og strategier. Vedtaket om at det nyfusjonerte StatoilHydro skal ha sitt internasjonale kontor i Oslo ble trukket frem som eksempel på nasjonale vedtak som kan undergrave regionale strategier innen petroleumsområdet.

Innspill til videreutviklingen av "Storbyprosjektet"

Deltakerne på dialogmøtet i Stavanger er positive til videreføring av storbyprosjektet. Det ble imidlertid presisert at det er viktig å ta hensyn til de erfaringene en har opparbeidet til nå. En negativ erfaring som ble trukket frem var at prosjektene i for stor grad var blitt valgt ut fra hva som ble oppfattet som viktig sett fra et nasjonalt ståsted. De manglet derfor lokal forankring. En annen negativ erfaring var den dårlige kontakten mellom storbyene og storbyprosjektets nasjonale styringsgruppe. Denne burde styrkes i den neste fasen av prosjektet, og styrerepresentasjon fra storbyene kan være en løsning.

I forhold til muligheten for å etablere konkrete prosjekter ble det fremhevet at de burde forankres i storbyenes egne strategier og prosjektaktivitet. Tre typer aktiviteter ble fremhevet. For det første burde storbyprosjektet støtte opp om synliggjøringen av storbyenes rolle og betydning i nasjonal sammenheng. For det andre burde prosjektet frembringe kunnskaper om den europeiske utviklingen på dette feltet. For det tredje burde storbyprosjektet gi økonomisk støtte til samarbeid mellom to eller flere av storbyene som ønsket å samarbeide om et konkret prosjekt som de selv fikk definere.

De tre ideene som ble presentert skapte ikke umiddelbart positive reaksjoner. Reiseliv og opplevelser er ikke en kjerneaktivitet for Stavangerregionen næringsutvikling, for satsinger her blir ivaretatt av fylkeskommunen og kommunene. Et prosjekt innenfor dette tema kan derfor bli ivaretatt av Stavanger kommune. Attraktivitet er viktig, men spørsmålet er om ikke byene først og fremst er konkurrenter. Når det gjaldt energi, miljø og teknologi ble de vist til de negative erfaringene med forrige prosjektet innen denne tematikken i Stavanger.

Avslutningsvis ble det vist til at etableringen av organisasjoner som Stavangerregionen næringsutvikling er et resultat av at storbyregionen opplevde liten nasjonal oppmerksomhet og støtte. Gjennom konkret samarbeid og vilje til å satse har storbyregionen nå fått "muskler" til å arbeide med egne strategier og prosjekter. Nasjonale ønsker om å få delta i dette arbeidet bør derfor følges opp med konkrete virkemidler og støtte.

Oppsummering

I denne avsluttende diskusjonen skal vi drøfte erfaringene fra Stavanger ut fra de tre hovedspørsmålene i undersøkelsen.

- *Hvordan oppfattes innovasjonsevnen:* Stavangerregionens næringsliv domineres av en ekspansiv og innovativ olje- og gassnæring. Innovasjonsaktivitetene skjer dels i denne næringsklyngen, og dels ved at bedrifter i oljeklyngen er krevende kunder for annen type næringsaktivitet. Det blir antatt at det finnes et stort potensial for vekst innenfor begge disse områdene. Utviklingen av en sterk olje- og gassklynge blir også antatt å ha bidratt til en videreutvikling av den lokale gründerkulturen.
- *Hva er utfordringer når det gjelder å fremme innovasjon:* Tilgang på arbeidskraft med riktig kompetanse er den store utfordringen i Stavangerregionen i 2007. Det er mangel på arbeidskraft som kan ta tak i de mulighetene som finnes i det etablerte

næringslivet, og for å få ta tak i nye vekstområder. Det er også viktig å skape vekst innen andre næringsklynger enn olje og gass, og her arbeider en med å styrke den viktige matklyngen.

- *Hvordan kan storbyregionen fungere som motor for økt regional og nasjonal innovasjon og verdiskaping:* Stavangerregionen næringsutvikling vil utgjøre det organisatoriske grunnlaget for samarbeidet mellom ulike offentlige myndigheter og mellom offentlige og private aktører i regionen. Målet er at en rullering av SNP, tettere kobling mot andre virkemiddelaktører og en langsiktig tilnærming til innovasjon og næringsutvikling skal gi en fortsatt positiv utvikling i storbyregionen.

En konklusjon vi kan trekke fra denne gjennomgangen av innovasjonsarbeidet i Stavangerregionen er at det arbeides med utgangspunkt i det i norsk sammenheng unike næringsmiljøet som er skapt i regionen de siste 40 årene. Virkemidlene er dels innrettet mot å utvikle nye muligheter innen petroleumsnæringen, og dels innrettet mot å skape nytt vekstgrunnlag innen andre bransjer og nisjer.

6 Kristiansand: Regionsenter og industriby

I storbymeldingen omfatter Kristiansandsregionen de 10 kommunene Kristiansand, Mandal, Vennesla, Songdalen, Søgne, Marnardal og Lindesnes i Vest-Agder fylke, og Lillesand, Birkenes og Iveland i Aust-Agder fylke. Arealet på den funksjonelle regionen er 3000 km², og innbyggertallet var ved inngangen til 2007 på 141.000. De seks kommunene Kristiansand, Birkenes, Lillesand, Songdalen, Søgne og Vennesla samarbeider gjennom Knutepunkt Sørlandet. Dette organet fungerer som overbygning for en rekke tematiske samarbeid.

Styrke og svakhet i Verdiskapingsrapporten

Kristiansand har som de andre storbyregionene opplevd sterk vekst i innbyggertall de siste 15 årene. Selv om dette ikke tilsvarende veksten i Oslo og Stavanger, er befolkningsveksten betydelig høyere (15 %) enn i Trondheim. Sysselsettingsveksten har også vært vesentlig, og i løpet av de tre siste årene har Kristiansand opplevd høyest vekst i antall sysselsatte sammenliknet med de andre storbyene. Veksten skyldes primært vekst innen mekanisk industri, særlig i virksomheter knyttet til nisjer i olje- og gasssektoren. Sysselsettingsveksten viser seg også i andelen nyetableringer, som er på høyde med Oslo.

Kristiansand har et variert næringsliv uten å være dominert av spesielle bransjer. Et trekk som skiller denne storbyregionen ut er et betydelig innslag av store bedrifter innen prosessindustrien. Andre viktige grupper er mekanisk industri, nærings- og nytelsesmiddelindustri og et sterkt offshore relatert næringsmiljø. Primærnæringene sysselsetter også mange, spesielt i kommunene i utkanten av storbyregionen. Likevel er det IKT-miljøet som de siste årene har blitt viet størst oppmerksomhet. Denne klyngen har opplevd sterk vekst, både i antall nyetableringer og antall sysselsatte. Sett i forhold til de andre storbyene har Kristiansand den største andelen IT-bedrifter blant nyetableringer i 2006.

Vest-Agder har landets høyeste relative andel av eksport utenom olje og gass. På grunn av den store eksportrettede industrien er næringslivet sårbart for internasjonale konjunkturer. Eterspørselen etter arbeidskraft er preget av at arbeidsintensiv industri merker presset fra lavkostland. Dette får ringvirkninger for regionen. Tidligere har varehandel og offentlig og privat tjenesteyting økt når industrien har redusert sysselsettingen. I dag øker sysselsettingen i privat tjenesteyting, men ikke i offentlig tjenesteyting.

Kompetanse og FoU er en av regionens største utfordringer knyttet til innovasjon. Andelen sysselsatte innen kunnskapsintensive næringer er sammen med Tromsø lavest av storbyene, og de totale FoU-utgifter per innbygger er lavest av alle storbyene. FoU-

aktivitetene er i stor grad finansiert av næringslivet.⁶ Etablering av Universitetet i Agder 1. september 2007 og veksten i IKT-klyngen kan sammen med en god kultur for nyetableringer, være en spire som kan motvirke denne svake posisjonen. I arbeidet med innovasjon kan også etableringen av Cultiva og Sørlandets kompetansefond kan gi gode forutsetninger for fremtidig næringsutvikling.

Tiltak i storbyprosjektet

Kristiansand kommune forankret storbyprosjektet i samarbeidsorganet Knutepunkt Sørlandet. I første omgang ble det satset på å utvikle et prosjektforslag som hadde arbeidstittelen "Fremtidens nyskapingssystem i Kristiansandsregionen". Prosjektet fikk en styringsgruppe med representanter fra kommuner, virkemiddeloperatører og næringslivet. I prosjektet skulle det arbeides langsiktig. Gjennomføringen av prosjektet ble lagt til Kristiansand kunnskapspark. Fire satsingsområder ble definert:

- Innholdsproduksjon og innholdsformidling basert på IKT
- Styringssystemer for offshore, shipping og industri
- Kultur, opplevelse og reiseliv
- Modernisering av offentlig sektor.

Prosjektet ble operativt fra februar 2006. I første omgang ble satsingen spisset inn mot det andre og det tredje satsingsområdet identifisert i fase 1 av prosjektet. Det ble videre innledet samarbeid med andre virkemiddeloperatører i regionen. Prosjektet inneholdt en utredningsdel og en utviklingsdel, og målet var å utvikle en operativ virksomhet rettet mot disse to næringsklyngene. Dette prosjektet ble også koordinert med utarbeidelsen av en strategisk næringsplan for de kommunene som inngår i Knutepunkt Sørlandet. Kristiansand har mottatt 300.000 kroner fra det nasjonale storbyprosjektet.

Rapport fra dialogmøtet i Kristiansand

Det ble holdt dialogmøte i Kristiansand onsdag 10. oktober 2007. På møtet deltok to representanter fra Kristiansand kommune, en fra Innovasjon Norge – Agder og en fra Kristiansand kunnskapspark. De andre medlemmene av storbyprosjektets styringsgruppe var forhindret fra å delta, men har hatt anledning til å kommentere et utkast til rapport fra Kristiansand.

⁶ FoU statistikk viser totale FoU utgifter fordelt på hvilke sektorer som faktisk utfører FoU aktivitetene. Alternativt kan utgiftene fordeles etter finansieringskilde, men ifølge NIFU og Forskningsrådet gir fordelingen etter utførelse et bedre bilde på hvem midlene kommer til gode. Utførende sektorer er: Universitet og høyskole, instituttsektor og næringsliv.

Innovasjonspotensial i regionen

I diskusjonen av *sterke* sider tok vi utgangspunkt i at Kristiansandsregionen har flere industriklynger med stort innovasjonspotensial. Dette er viktig for byen og regionen, men samtidig ble det fremhevet at det finnes klart definerbare klynger og bransjer hvor en ser kimer til klyngedannelse. Begge typene er viktig for Kristiansandsregionen og Sørlandet. Det er ikke gjennomført en like omfattende kartlegging som i Oslo, men i regionen arbeider en nå med fem lovende klyngedannelser.

Det mest formaliserte klyngesamarbeidet finnes innenfor området styringssystemer for offshore, shipping og industri, NODE. Den eksportorienterte prosessindustrien har nylig etablert samarbeidsnettverket Eide. I tillegg finnes det viktige konsentrasjoner av bedrifter innen produksjon av fritidsbåter og informasjonsteknologi. På det sistnevnte området har regionen lovende og velutviklede bedrifter innen maskinvare, programvare og digitale innholdsprodukter. De sistnevnte bedriftene kan ha koblinger både til industrien og til kultur- og opplevelsesnæringer. Dette er også et satsingsområde for Kristiansand kunnskapspark.

Kultur, opplevelser og reiseliv er bransjer som står sterkt på Sørlandet, og potensialet for videre utvikling anses som stort. Dette er derfor det sentrale satsingsområdet i det offentlige arbeid med innovasjon og nyskaping. Cultiva, Sørlandet Kompetansefond, Innovasjon Norge i Agder, Agderforskning og Universitetet i Agder satser alle på bidra til å utvikle det potensial som er identifisert i regionen. Disse næringene består av mange små bedrifter som i liten grad samarbeider og forholder seg til hverandre. I kulturnæringene utgjør også spenningen mellom kulturproduksjon og det kommersielle en ekstra utfordring i forbindelse med næringsutvikling.

I diskusjonen av mulige *svake* sider tok vi utgangspunkt i at flere av de store bedriftene har hovedkontor utenfor Kristiansandsregionen. Dette gjelder først å fremst de store selskapene innen prosessindustri, som Elkem og Falconbridge. Det ble samtidig understreket at disse selskapene har viktig funksjoner i regionen som ofte ikke er synlig i offentlig statistikk. De to bedriftene har begge forskningsentre i regionen, og her styres prosjekter som også omfatter samarbeidspartnere i andre land. Et dilemma er at denne forskningsaktiviteten registreres som utført på hovedkontoret i Oslo.

Liten tradisjon for lokalt samarbeid er en opplevd svakhet. Næringslivet på Sørlandet kjenner hverandre dårlig, her er få nettverk og lite samarbeid om infrastruktur og forskning. Holdningen er at det er best å klare seg selv. Prosessindustrien har sitt eget særpreg siden disse bedriftene inngår i store nasjonale og internasjonale konsern. Utviklingen av NODE-nettverket representerer imidlertid noe nytt siden dette nettverket har vokst frem etter initiativ fra bedriftene selv.

Mangel på privat risikokapital er et problem i Kristiansandsregionen. Det er få og svake lokale investormiljøer i regionen. Bedriftene innenfor de viktigste eksportklyngene har imidlertid i stor grad sikret seg kapital gjennom nasjonale og internasjonale investorer. Utfordringene er derfor størst for bedrifter som i første omgang konkurrerer lokalt eller har ambisjoner om å bli nasjonale aktører. Nye bedrifter innen opplevelser, kultur og reiseliv opplever også kapitaltilgang som et problem.

I dagens situasjon er tilgang på arbeidskraft en utfordring. En løsning er mer

systematisk arbeid med rekruttering fra både næringslivet og offentlige myndigheter. De sistnevnte må tilrettelegg for rekruttering utenfra gjennom sin politikk og tjenesteproduksjon. Boligområder må reguleres, skoler og barnehager må bygges og infrastruktur og kommunikasjoner må rustes opp.

I diskusjonen av *muligheter* tok vi utgangspunkt i den sterke veksten internasjonalt. Dette er svært viktig for det utadvendte næringslivet i Kristiansandsregionen. Det er en kultur i landsdelen for å satse internasjonalt og mange bedrifter har lange tradisjoner med eksport og investeringer ute. I dagens situasjon kan en også observere at klyngene blir pådrivere for økt eksport. Innenfor NODE-området satset de store bedriftene internasjonalt da tidene var dårlige i Nordsjøen på slutten av 1990-tallet. Derfor har de nå store markedsandeler globalt innen sine nisjer. I dag satser også mange av de små oppstartsvirksomhetene innen denne næringen på utenlandske markeder, ofte i partnerskap med de større aktørene.

I diskusjonen av mulige *trusler* tok vi utgangspunkt i det norske kostnadsnivået. Dette er svært relevant for den eksportorienterte delen av næringslivet i regionen. Bedriftene i de viktigste næringsklyngene er eksportorienterte og da utgjør lønnsnivå, kronekurs og internasjonale eiere viktige elementer når bedriftene vurderer om de skal investere lokalt. For prosessindustrien utgjør også fremtidig krafttilgang og et nytt nasjonalt kraftregime en utfordring. Det er samtidig klart at den styrken som ligger i opparbeidet kompetanse i bedriftene, fra prosessoperatører til ingeniører, er viktig for at eierne velger å satse videre på Sørlandet til tross for de utfordringene som her er beskrevet.

Regional innovasjonspolitik

I diskusjonen av *sterke* sider tok vi utgangspunkt i det næringspolitiske samarbeid som er etablert i Kristiansandsregionen de siste årene. For Knutepunkt Sørlandet har det lokale storbyprosjektet bidratt til å styrke samarbeidet i regionen. Kristiansand ønsker å ta rollen som motor for utvikling av hele Sørlandet (se under) og etableringen av Kristiansand kunnskapsark er et av virkemidlene. En positiv effekt av dette arbeidet er at partene på offentlig side har utviklet felles virkelighetsforståelse og de er enige om satsingsområder. Det felles VRI-prosjektet i Agder er et eksempel.

I forhold til storbyprosjektet er det etablert en styringsgruppe som har ansvar for at det blir koordinering mellom hovedprosjektet og de mange oppfølgingsprosjektene. Medlemmene er valgt ut for å få til koordinering i storbyregionen. Prosjektet bidrar dermed til mer samarbeid. Samtidig er det viktig for Kristiansand kommune at de er bevisst på sin rolle. Samarbeidet må følges opp i strategier og budsjetter, og dette må bidra til økt kunnskap og forståelse.

I diskusjonen av mulige *svake* sider tok vi utgangspunkt i at Knutepunkt Sørlandet kun omfattet noen av kommunene i den funksjonelle regionen. Det ble fremhevet at samarbeidet hadde utgangspunkt i en avgrenset region. I utgangspunktet samarbeidet Kristiansand med nabokommunene, men etter hvert har dette blitt utvidet til flere kommuner og de to fylkeskommunene i Aust- og Vest-Agder. Landsdelsperspektiv på Sørlandet er derfor stadig viktigere som rammer for innovasjonsarbeidet til aktørene.

Avklaring av det offentlige rolle i klyngeutvikling og innovasjonsarbeid er en utfordring for myndighetsaktørene. Erfaringer fra arbeidet på Sørlandet illustrerer utfordringene på ulike måter. Offentlige aktører har et aktivt forhold til den viktige reiselivsnæringen i landsdelen. Det arbeides med å synliggjøre og øke bevisstheten om opplevelsesfeltet, og her trengs det offentlige. Samtidig er det vanskelig å avgrense hvor kommersielle det offentlige skal være. I forhold til teatervirksomhet (hvor det offentlige er tungt inne) er det et spørsmål om en skal satse på å tjene penger, eller subsidiere prosjekter uten kommersielt potensial. Uansett har dette stor betydning for andre aktører i bl.a. reiselivsnæringen.

I diskusjonen av eksterne *muligheter* tok vi utgangspunkt i at storbyene hadde fått en plass i nasjonal politikk. Aktørene i Kristiansandsregionen har tatt tak i de mulighetene som storbyprosjektet har gitt og satset på de to næringsklyngene. I og med prosjektet ble operativt fra mars 2006, er det først og fremst mulig å vurdere prosesser og i mindre grad eventuelle resultater. Arbeidet har identifisert et betydelig potensial for hva offentlig medvirkning kan bety for innovasjonsprosesser i de utvalgte næringsklyngene. Siden næringene er svært ulike vil vi presentere kommentarene til næringsklyngene hver for seg.

Hovedaktiviteten har vært rettet mot kultur, opplevelser og reiseliv, hvor musikk har hatt flest ressurser og prosjekter. Til nå er det satt i gang 30 mindre prosjekter med en ramme på 3,6 millioner kroner. Arbeidet er koordinert av en egen prosjektleder med bransjeerfaring. Det har vært viktig for bygging av tillitt og troverdighet i næringen. Storbyprosjektet har vært vellykket på dette område fordi en har klart å koble kompetanse og tillitt i bransjen.

Finansieringen er basert på bidrag fra Kristiansand kommune, fylkeskommunene i Vest- og Aust-Agder, Innovasjon Norge og Cultiva. En første erfaring er at en må starte med å bygge bevissthet internt i bransjen om at den har felles interesser. Dette har vært en utfordring i seg selv. Videre er det viktig å etablere møteplasser for kompetansebygging og nettverk. Kreative byrom er den neste satsingen på dette området, noe som vil kreve et omfattende arbeid. Utfordringene er de samme for reiselivsnæringen, men her er fordelene at det finnes større aktører som kan ta ansvar for utvikling av relasjoner innad i næringen.

Disse positive erfaringene vil en nå ta med seg inn i et tettere samarbeid med NODE-nettverket, et samarbeid som industrien selv har utviklet. Nå ønsker de tettere kontakt med myndighetene, og storbyprosjektet vil få ansvar for å følge dette opp videre. Målet er at storbyprosjektet skal få ansvar for en sterkere klyngeutvikling her. Basert på erfaringene fra kulturområdet vil en vektlegge forholdet mellom innovasjon og klyngeutvikling. Initiativet fra NODE ses som en illustrasjon på at de store bedriftene nå er mer åpne for offentlig medvirkning i klyngeutviklingen. Topplederne ser et utviklingspotensial, f. eks. kan Kunnskapsparken spille en rolle for spin-off bedrifter.

Eksemplene illustrerer hovedtilnærmingen i storbyprosjektet i Kristiansand med en innovasjonsstrategi der målet er å få på plass ett element i en klynge. Dette vil igjen kunne bidra til klyngeutvikling. For å få dette til må en være tiltaksorientert, og ikke for opptatt av de overordnede perspektivene. Kristiansand har også besøkt Göteborg, og lærdommen der er at prosjektene må drives frem av erfarne næringslivsaktører.

Utfordringen er å få forståelse for innovasjonsperspektivet. Bedriftene er ikke alltid modne for dette, noe som bl.a. illustreres ved at de større bedriftene kan være motstandere av satsing på innovasjon gjennom spin-off fra etablerte virksomheter.

I diskusjonen av mulige *trusler* tok vi utgangspunkt i at det nasjonale virkemiddelapparatet ofte kan fremstå som fragmentert for aktører på lokalt nivå. Dette ble ikke opplevd som noe stort problem i Kristiansandsregionen for her har man god erfaring med de ulike virkemiddelaktørene. Det viktigste er å få til samarbeid og koordinering lokalt, og forholdet mellom storbyprosjektet til Kristiansand kommune og VRI-prosjektet til fylkeskommunene er et eksempel på hvordan gjensidig informasjon kan bidra til at det ikke blir konkurranse mellom prosjektene.

Etableringen av Universitetet i Agder er viktig for regionen, og det ligger en lang lokal mobilisering bak dette. I dag ser en nye utfordringer for universitetsmiljøet, bl.a. fører det statlige bevilgningssystemet til at de nye universitetene, som Universitetet i Agder og Universitetet i Stavanger får mindre tilskudd til stipendiater og forskning enn det som er tilstrekkelig for å spille en rolle i innovasjonsarbeidet. I dag ønsker næringslivet at universitetet skal bidra på dette området, men de må si nei fordi de mangler egne ressurser til samarbeid. Det er derfor en sentral målsetning for regionen å arbeide for større ressurser til universitetet fra nasjonale budsjetter.

Innspill til videreutviklingen av "Storbyprosjektet"

I diskusjonen av mulige prosjekter i den neste fasen av storbyprosjektet tok vi utgangspunkt i de tre samme ideene som ble diskutert i de andre byene. Tilbakemeldingen var som følger:

- *Kultur, opplevelser og reiseliv:* Dette ble fremhevet som et område hvor byene står overfor felles utfordringer når det gjelder offentlig tilrettelegging for innovasjon og næringsutvikling. Hovedutfordringen er bransjer med for lite kunnskap om innovasjon. Et eventuelt prosjekt må først og fremst være handlingsorientert, for det er ikke brukt for flere kartlegginger. En slik orientering kan sikre at prosjektet får betydning for aktørene selv. I Kristiansand er informasjon til bransjene et satsingsområde, og en vil konsentrere arbeidet om å skape en plattform for registrering og formidling av informasjon. Utviklingen av en slik plattform kan være et mulig fellesprosjekt. Et annet fellesprosjekt kan være å arbeide med innovasjonssystemets rolle i klyngeutvikling. Hovedspørsmålet blir hvordan stimulerer vi klyngeutvikling i disse næringene? Prosjektet bør legge opp til erfaringsutveksling mellom storbyene i Norge, og innhente kunnskap fra byer i andre land. Målet er å styrke arbeidet med å bygge gode klynger, samt avklare hvilken rolle det offentlige skal ha i innovasjonsprosessene. Prosjektet kan involvere representanter fra ulike bransjer, og det kan være opp til den enkelte by å velge hvilken næring som skal stå i fokus der. Erfaringsoverføring og nettverksbygging internt og eksternt bør være viktig delmål for prosjektet.
- *Attraktivitet:* Arbeid med å øke byenes attraktivitet henger sammen med satsingen på kultur og opplevelser, men i dagens situasjon betyr det også å tilrettelegge for rekruttering av utenlandsk arbeidskraft. Det er i forhold til det internasjonale at

byene har felles interesser, og her kan de arbeide videre med problemstillinger rundt hva byene har og tilby i forhold til hva de potensielle arbeidstakerne etterspør. På dette område må en sjekke om det ikke allerede pågår prosjekter.

- *Energi, miljø og teknologi*: I Kristiansand arbeides det mot flere næringsklynger der teknologi er en sentral del. Et prosjekt kan være å utvikle "akademias" rolle i forhold til næringslivet. Flere roller er viktig, bl.a. alliansepartner, FoU og studenter til næringslivet. Det er viktig at næringene selv etterspør et offentlig engasjement på dette feltet, men kompetanse som regional ressurs er av interesse å utvikle videre.

Oppsummering

I denne avsluttende diskusjonen skak vi drøfte erfaringene fra Kristiansand ut fra de tre hovedspørsmålene i undersøkelsen.

- *Hvordan oppfattes innovasjonsevnen*: I Kristiansandsregionen er det etablerte næringsklynger, og bedriftsmiljøer som kan utvikle seg til nye næringsklynger, som oppfattes å være mest innovative. I prosessindustriklyngen er det de store internasjonale konsernene som utvikler virksomhetene, innen offshoreindustrien er det relasjonene mellom bedrifter av ulik størrelse som er viktigst for nyskapingen, mens innen mer uferdige næringer som kultur og opplevelser kan offentlige myndigheter spille en rolle når det gjelder å skape mer samhandling og innovasjon.
- *Hva er utfordringer når det gjelder å fremme innovasjon*: Innen området kultur, opplevelser og reiseliv er utfordringen å tilrettelegge for klyngeutvikling der bedrifter innen ulike bransjer kan dra nytte av hverandre. Potensialet er identifisert, men til nå har en hatt problemer med å få effekt av ulike tiltak. I tillegg er tilgang på kompetent arbeidskraft en mangelvare for hele næringslivet.
- *Hvordan kan storbyregionen fungere som motor for økt regional og nasjonal innovasjon og verdiskaping*: Aktørene i Kristiansandsregionen arbeider med flere strategier som skal sikre et mer helhetlig grep på det næringspolitiske området. Kristiansand kommune ønsker å spille en sentral rolle både i byregionen og landsdelen. Samarbeidspartnere er kommuner og fylkeskommunene i Vest- og Aust-Agder, statlige virkemiddeloperatører, universitets- og forskningsmiljøene og bedrifter og næringsorganisasjoner. Blant tiltakene der arbeides med er felles strategisk næringsplan og en egen organisasjon for næringsutvikling i regionen.

En konklusjon vi kan trekke ut fra denne gjennomgangen av innovasjonsarbeidet i Kristiansandsregionen er at det særlig har blitt arbeidet med bransjer som ikke selv har ressurser til å utforme egne klyngestrategier. I tillegg arbeider en nå med å skape relasjoner til de mer etablerte næringsklyngene. En mer overordnet institusjonalisering av nærings- og innovasjonsarbeidet står også høyt på dagsorden.

7 Tromsø: Polarhovedstaden

På grunn av sin geografiske størrelse inngår Tromsø formelt sett ikke i en funksjonell region som strekker seg over kommunegrensene. I storbymeldingen utgjør likevel Tromsø og Karlsøy en region. I tillegg har det blitt inngått regionalt samarbeid med Balsfjord. Disse tre kommunene har et samlet areal på 5000 km², og hadde ved inngangen til 2007 i alt 72.000 innbyggere.

Styrke og svakhet i Verdiskapingsrapporten

Tromsø er den minste storbyregionen målt i antall innbyggere, men har opplevd størst befolkningsvekst. De siste 15 årene har innbyggertallet i Tromsø steget med 22 %. Til sammenlikning vokste Oslo med 17 % i samme periode. Befolkningsveksten skyldes i stor grad Tromsøs rolle som det store landsdels-senteret i Nord-Norge.

Statlige myndigheter har støttet opp om utviklingen gjennom etablering og utvikling av institusjoner som Universitet i Tromsø og Universitetssykehuset i Nord-Norge. Dette gjenspeiles i næringsstrukturen som skiller seg fra de andre storbyene. Tromsø har en langt høyere andel sysselsatte i offentlig administrasjon og tjenesteproduksjon, spesielt knyttet til undervisning og helse (UiTø og UNN). Nærmere 50 % av de sysselsatte finnes i offentlig virksomhet. Handelsnæringen er sammen med hotell- og restaurantvirksomhet sterke næringer. Industrivirksomhet utgjør imidlertid en betydelig mindre andel sammenliknet med de andre storbyene. Det er også få store private virksomheter i Tromsø.

Universitetstilbudet har gitt sterk tilstrømming av unge mennesker til byen. Det urbane sentrum i Tromsø kommune er en tett by med mange fasiliteter innenfor et lite område, noe som oppfattes som attraktivt for både studenter og tilreisende. Byen er befolket med mennesker med høy kompetanse og trenden er at denne andelen er økende. Tromsø har den høyeste andelen med universitetsutdannelse etter Oslo.

De unge og høykompetente menneskene i byen er imidlertid en uutnyttet ressurs i det private næringslivet. Tromsø har en generell lav sysselsettingsvekst sammenliknet med de andre storbyene. Hovedvekten av sysselsettingsveksten kan spores tilbake til betydningen av offentlig virksomhet, hvor det har vært lav vekst de siste årene. I tillegg har Tromsø den laveste andelen sysselsatte innen kunnskapsintensive næringer.

Den lave andelen sysselsatte innenfor kunnskapsintensive næringer og den høye andelen offentlig virksomhet påvirker nyskapingsevnen i Tromsø. Antall nyetableringer i regionen er lavt sammenliknet med de andre byregionene. Det etableres færrest bedrifter, og etter Oslo avvikles det flest. Utdfordringen, men også potensialet, ligger i koplingen mellom eksisterende næringer, kimer til ny næring og gründervirksomhet til FoU-miljøet. FoU-miljøet i Tromsø er sterkt, og gjenspeiles i de totale FoU-utgiftene per innbygger. Tromsø har flere forskningsmiljøer som NFR har gitt status som nasjonale senter for fremragende forskning (SFF) og nasjonale senter for fremragende

innovasjon (SFI). FoU-innsatsen per innbygger i Tromsø tilsvarer innsatsen per innbygger i Hordaland (Bergen). Den manglende linken mellom FoU-miljøet og næringslivet gjenspeiler seg i FoU-tallene fra næringslivet. Tromsø er den storbyregionen med lavest næringslivsfinansiert forskning (ca 10 %).⁷

Unge og kompetente mennesker strømmer til Tromsø både på grunn av bredt studietilbud, et solid forskningsmiljø, et stort regionsykehus, et kompakt og innholdsrikt byliv og Nord-norsk natur. I tillegg er Tromsø en attraktiv foretningsmøteplass (sett i forhold til arbeidsrelaterte hotellovernattinger). Dette forteller oss at storbyens attraktivitet er høy. Potensialet gjennom markedsføring i forhold til konkurranse om arbeidskraft, kapital og næringsetablering er på bakgrunn av dette stort.

Tiltak i storbyprosjektet

Tromsø kommune tok utgangspunkt i at storbyprosjektet måtte forankres hos utviklingsaktørene i byen. Kommunen ansatte en egen prosjektleder som fikk ansvar for å følge opp arbeidet med å etablere en plattform for en sterkere satsing på innovasjon. Denne skulle så danne utgangspunkt for konkrete prosjekter. Det ble også nedsatt en regional styringsgruppe som skulle styrke samhandlingen mellom aktørene. Styringsgruppen konkluderte den første fasen av arbeidet med å anbefale at storbyprosjektet ble videreført gjennom ”Innovasjon 2010 – Tromsø-prosjektet”. Det ble også lagt frem syv forslag til pilot- og demonstrasjonsprosjekter:

- *Nyskappingsprosjekter*: De fire prosjektene innen dette temaområdet hadde tittel: a) På nersida av Stakkevollveien, et prosjekt for nyskaping i servicenæringene, b) Kunnskapsbasert næringsutvikling – Fokus Bioklynge Nord, c) Kulturbasert næringsutvikling i Tromsø – Knutepunkt Tromsø og d) ”TVIBIT” på innovasjonsarenaen, et prosjekt for innovasjonsaktiviteter hos ungdom.
- *Arenaprosjekter*: De tre prosjektene innen dette temaområdet hadde tittel a) Innovasjonsarena Tromsø – årlig strategiseminar, b) Kompetansesamfunnet Tromsø og c) Tromsø og Innovasjonsløft Nord.

I den andre fasen av storbyprosjektet stoppet aktiviteten i Tromsø noe opp, bl.a. på bakgrunn av manglende forankring i kommunen. Dette ble løst gjennom politisk behandling høsten 2006, da formannskapet vedtok å gjenoppta arbeidet med ”Storbyprosjektet: Innovasjon 2010”. Etter dette vedtaket har det vært arbeidet videre med prosjektet, og i mai 2007 ble det lagt frem en gjennomføringsplan for både

⁷ FoU statistikk viser totale FoU utgifter fordelt på hvilke sektorer som faktisk utfører FoU aktivitetene. Alternativt kan utgiftene fordeles etter finansieringskilde, men ifølge NIFU og Forskningsrådet gir fordelingen etter utførelse et bedre bilde på hvem midlene kommer til gode. Utførende sektorer er: Universitet og høyskole, instituttsektor og næringsliv.

hovedprosjektet og de 7 delprosjektene. Tromsø har til nå ikke mottatt overføringer fra det nasjonale storbyprosjektet.

Rapport fra dialogmøtet i Tromsø

Det ble holdt dialogmøte i Tromsø torsdag 27. september 2007. På møtet deltok tre politikere og en fra administrasjonen i Tromsø kommune. I tillegg deltok innleid prosjektleder i storbyprosjektet Innovasjon 2010 og en representant fra hhv. Troms fylkeskommune, Norges forskningsråd i Troms og Næringsforeningen i Tromsøregionen.

Innovasjonspotensial i regionen

I diskusjonen av *sterke* sider tok vi utgangspunkt i Tromsøs sterke miljøer innen næringsrettet forskning og innovasjon. Dette er viktig for byen, og det ble vist til at det er utviklet flere FoU-baserte bedrifter i Tromsø de siste årene som samarbeider tett med de forskningsmiljøene de har vokst ut fra. Det arbeides også med å styrke samhandlingen mellom tradisjonelt næringsliv og forskningsmiljøene, bl.a. innen reiselivsnæringen.

Det kom også noen kritiske kommentarer. For det første ble det påpekt at fag- og forskningstilbudet er preget av klassiske universitetsfag, mens det er lite tilbud innen teknologi og økonomi. I dag ligger den nærmeste ingeniørhøyskolen i Narvik, og for Tromsø blir det for langt unna til at det gir effekter i næringslivet. Diskusjonen om det skal etableres et gründersenter med vekt på økonomi og teknologi ved universitetet er derfor viktig. For det andre er det litt for dårlig samsvar mellom det næringslivet som finnes i Tromsø og fagmiljøene ved universitetet. Det er for få koblinger mellom næringslivet og miljøene bl.a. i forskningsparken. For det tredje ble det fremhevet at det må arbeides med holdningene for å få til nyskaping i forskningsmiljøene. De sentrale aktørene må derfor arbeide mer systematisk med det potensial som finnes for nyetableringer. De tette båndene som eksisterer mellom aktørene i Tromsø vil da kunne bli en ytterligere styrke for regionen.

Tilgang på kapital ble trukket frem som en styrke for arbeidet med innovasjon og nyskaping. Aktører i regionen disponerer betydelige beløp til nyskapingsevne. Fylkeskommunen har RUP-midler, det finnes såkalte RDA II-midler⁸ til disposisjon for næringslivet i Tromsø og i såkornfondene knyttet til universitetet er det også store økonomiske ressurser. Alle disse kildene kan disponeres i næringsrettet innovasjon. Disse finansieringsordningene gir særlig gode muligheter i bedriftenes oppstartsfasen, men det ble fremhevet at det kan være vanskelig å få tilgang til egenkapital i den videre vekstfasen.

⁸ RDA = Regionalt differensiert arbeidsgiveravgift.

I diskusjonen av mulige *svake* sider tok vi utgangspunkt i at det lokale næringslivet mangler flere tunge aktører. Dette ble opplevd som et problem i noen sammenhenger. De fleste virksomheter er små tjenesteleverandører som fokuserer på det lokale markedet. Det er viktig at disse bedriftene får løftet perspektivet til minst et landsdelsnivå. Videre må næringslivet bli bevisst det kompetansefortrinn byen har på mange områder. Som nevnt er det ikke pengene som mangler, men de gode forretningsideene. Kombinasjonen av kompetanse og gode prosjekter er den kritiske faktoren. Innen reiselivsnæringen eies f. eks. hotellene av konsern med hovedkontor i Oslo, og dette har betydning i strategiske spørsmål. En erfaring som imidlertid ble fremhevet, er at når driftsøkonomien er god gir eierne aktørene i Tromsø stort handlingsrom.

Infrastruktur og transport er et stort problem i forbindelse med utviklingen i byregionen både på kort og lang sikt. Det er vanskelig å få på plass bevilgninger som kan sikre at Tromsø ikke taper i konkurransen med andre byregioner som følge av store avstandsulemper internt i regionen. Avstanden til befolkningstyngdepunktene sør i landet kan også være en utfordring bl.a. for reiselivet. I dag er byen sterk innen forretningssegmentet, og denne posisjonen må utvikles videre. Kommunen har derfor tatt flere initiativer for å utvikle både flyplassen og havnetilbudet. Regulering av nye næringsarealer har også vært et satsingsområde de siste årene.

I diskusjonen av *muligheter* tok vi utgangspunkt i den sterke internasjonale veksten. Ut fra næringsstrukturen i selve Tromsø by ble ikke eksport tillagt størst vekt. Derimot ble Tromsøs plass i verden ansett som et område med stort potensial. Nordområdenes økte økonomiske og politiske betydning representerer en mulig kilde for vekst, mens arbeidet med å få status som OL-by er en annen hovedstrategi. Hvis Tromsø først blir norsk kandidatby og får arrangere OL i 2018, vil dette også få effekter for områder som kultur, reiseliv og næringsutvikling.

I diskusjonen av mulige *trusler* tok vi utgangspunkt i det norske kostnadsnivået. Dette ble ikke fremhevet som et stort problem i dagens situasjon. Tilgang på arbeidskraft er derimot et problem som kan bremse utviklingsmulighetene. Tidligere ble Russland sett som et mulig rekrutteringsområde for arbeidskraft, men nå er veksten der også stor og det er trolig lite å hente. I dag fører den sterke veksten i Tromsø til at arbeidskraften beveger seg mellom virksomheter internt i regionen. En viktig vei videre blir å få flere av studentene til å bli i byen etter at de er ferdig med studiene.

Regional innovasjonspolitik

I diskusjonen av *sterke* sider tok vi utgangspunkt i Tromsø sin plass i den nasjonale nordområdestrategien. Det ble understreket at den geografiske plasseringen nå var en betydelig ressurs for Tromsø. Nærheten til Nordområdene og Barentshavet gjør at byen er attraktiv langt utenfor landets grenser. Kommunen har stor pågang av nasjonale og internasjonale virksomheter som vurderer å etablere seg for å få en sterkere posisjon i nordområdene.

Denne posisjonen ønsker Tromsø kommune å utvikle videre, og målet er at Tromsø skal ta en lederrolle i nordområdene. Kommunen har derfor lagt opp til en bred tilnærming i

sin næringsstrategi. Et av tiltakene i denne utvidede strategien er å få etablert en internasjonal skole i Tromsø. I første omgang på barne- og ungdomstrinnet, men målet er å få et tilbud også på videregående nivå. Profilerings og internasjonal rekruttering av arbeidskraft er andre prioriterte områder. Administrasjonen må også koordinere og tilrettelegge for utvikling og bidra til at byen blir et godt sted å bo. Kommunen har videre styrket samarbeidet med næringslivet de siste årene, og målet er at arbeidet med ny strategisk næringsplan skal legge grunnlag for et tett samarbeid mellom offentlige og private aktører i en utvidet Tromsøregion. I den forbindelse oppleves det som svært positivt at alle kommunene vil være med.

Tromsø må derfor sette fokus på egne langsiktige fortrinn. Byen har en ung befolkning, et stort mangfold av kulturelle uttrykk og mange arbeider med å utvikle egen virksomhet. Dette må kommunen støtte opp om, for det er i disse miljøene at grunnlaget for nye bedrifter og økonomisk utvikling ligger. Hvis Tromsø får til dette lokalt har det potensial til å stimulere utviklingen i hele landsdelen. Ideen om å etablere et kulturfond som kan støtte opp om denne utviklingen er derfor sentral, men da må en også innrette seg mot miljøene som finnes i regionen rundt Tromsø.

Dette har også betydning for valg av satsingsområder, for kyst, mat og kultur og reiseliv er områder som vil bli prioritert i den offentlige næringspolitikken. Etablering av et nasjonalt senter for kyst og sjømat er et viktig element i dette arbeidet. På disse områdene vil en også prioritere å få til samarbeid mellom Tromsø og regionen, og et av målene vil være å trekke inn hele landsdelen. Målet er at storbyprosjektet Innovasjon 2010 skal gjøre Tromsø tydeligere i rollen som motor for regional innovasjon.

I diskusjonen av mulige *svake* sider tok vi utgangspunkt i at det finnes få tunge samarbeidspartnere i regionen rundt byen. Det var enighet om at byens beliggenhet har negative sider, men det kanskje største problemet er samordning i landsdelen. Tromsø kan ta initiativ, ta lederrollen og legge til rette for ulike fellessatsinger, men det er krevende å bygge tillitt hos andre aktører. Tromsø og Harstad har nå avklarte roller i forhold til oljenæringen, men i forholdet til Bodø gjenstår mange uavklarte saker. Løsningen er at Tromsø blir tydeligere på hva en vil, for da blir det lettere å samarbeide med andre. I dette ligger det at en må skape fellesforståelse og en må dele godene.

I diskusjonen av eksterne *muligheter* tok vi utgangspunkt i at storbyene hadde fått en plass i nasjonal politikk. Dette blir oppfattet som viktig, men samtidig har storbyregionene ikke fått en formell plass i det offentlige virkemiddelapparatet. Slik det ser ut nå vil forvaltningsreformen gi få endringer i det offentlig styringssystemet. Det ble derfor ansett som viktig at Tromsø utvikler samarbeidet med de andre storbyene i Norge der det er hensiktsmessig. Det er imidlertid en viss fare for at Tromsø ut fra størrelse blir marginalisert hvis det er storbyene som skal bli de sentrale nasjonale aktørene i regionalpolitikken. Derfor må en samtidig styrke samarbeidet med de andre byene i Nord-Norge.

For Tromsø utgjør de store miljøutfordringene i nordområdene ikke bare en trussel, men også muligheter. I byen finnes det kompetansemiljøer og bedrifter som arbeider med denne type problemstillinger, og denne kunnskapen kan danne grunnlag for ytterligere næringsutvikling. Utfordringen ligger i å få mobilisert nasjonal interesse og ressurser, og hvis regjeringen velger å ikke satse kan denne muligheten bli snudd til en trussel.

I diskusjonen av mulige *trusler* tok vi utgangspunkt i at det statlige virkemiddelapparatet ofte kan fremstå som fragmentert på lokalt nivå. Dette er en problemstilling som til tider kan oppleves i det daglige arbeidet i Tromsø. Svaret ligger i å finne felles løsninger lokalt, og samarbeidet utvikles videre. Den nevnte strategiske næringsplanen for en utvidet Tromsøregion er en satsing, og etablering av et felles næringssselskap kan bli en annen.

Utviklingen i nordområdene, og da særlig i Russland, representerer også utfordringer. Russlands økende økonomiske styrke, og den derav følgende politiske selvbevisstheten representerer utfordringer for den norske nordområdestrategien. For Tromsø er det viktig at nasjonale myndigheter følger opp sine ambisjoner i området. Det er også avgjørende at en finner og bygger ut de olje- og gassressursene som er på norsk sokkel. Lokalt er det viktig at en bruker samarbeidet i Barentsregionen til å bygge allianser og tillit i Russland. I den sammenheng vil det være viktig å få russiske aktører til Tromsø. Samarbeidet kan omfatte alt fra felles investeringer til tiltak som kan gi økt mellommenneskelig forståelse i begge land. Erfaringen fra "den kalde krigen" er at selv om det var kjølig på nasjonalt nivå, var det mulig å bygge allianser og tillitt lokalt. Tromsø vil derfor styrke kontaktene mot bl.a. Murmansk. I den sammenheng er den politiske komponenten viktig, for i Russland ses nå politikk og økonomi som et hele. En slik satsing vil også kunne gi byen et konkurransefortrinn.

Innspill til videreutviklingen av "Storbyprosjektet"

I diskusjonen kom det opp forslag om et fellesprosjekt som evaluerer storbyene i forhold til deres rolle som regional motor. Prosjektet bør belyse hva denne rollen faktisk er, og eventuelt få frem hva som skiller storbyene fra andre byer. En sammenlikning med den internasjonale utviklingen når det gjelder byenes roller i innovasjonsprosesser er også viktig. I første omgang er det særlig erfaringer med satsing på kultur og kompetanse som er interessant.

I forhold til de tre prosjektideene kom det frem litt ulike synspunkt. *Reiseliv, kultur og opplevelser* er satsingsområder for Tromsø. Det ble imidlertid stilt spørsmål ved om hva et fellesprosjekt kunne bidra med. *Attraktivitet* er også viktig for Tromsø, og disse problemstillingene bør det arbeides videre med. *Olje, energi og miljø* inngår i strategisk næringsplan hvor en allerede samarbeider med bl.a. Stavanger. Konklusjonen ble at relevans er viktig for valg av prosjekt. I den sammenheng må også departementene følge opp. Storbyregionene må få en rolle hvis dette arbeidet skal være nyttig.

Oppsummering

I denne avsluttende diskusjonen skak vi drøfte erfaringene fra Tromsø ut fra de tre hovedspørsmålene i undersøkelsen.

- *Hvordan oppfattes innovasjonsevnen:* Kompetansemiljøene i Tromsø blir sammen med en ung og velutdannet befolkning oppfattet å utgjøre en stor ressurs for regionens evne til innovasjon og næringsutvikling. Det er bygget opp en omfattende

infrastruktur for forskningsdrevet innovasjon ved universitetet, og det finnes kapital til å finansiere lovende prosjekter og bedrifter. Byens beliggenhet med nærhet til ressursene i nordområdene er en annen styrke som kan danne basis for vekst gjennom nyetableringer fra nasjonale og internasjonale selskaper.

- *Hva er utfordringer når det gjelder å fremme innovasjon:* Det er manglende overlapp mellom byregionens tradisjonelle næringsstruktur og den kompetansen som finnes i universitetsmiljøene. Til tross for at det finnes flere gode eksempler, oppleves en viss mangel på interesse for å satse på næringsrettet innovasjon i kunnskapsmiljøene. Et annet problem er at de lokale bedriftene retter for lite oppmerksomhet mot markedsmuligheter i andre deler av Norge og internasjonalt når de selger sine produkter og tjenester. I dag er tilgang på arbeidskraft også en utfordring i Tromsø.
- *Hvordan kan storbyregionen fungere som motor for økt regional og nasjonal innovasjon og verdiskaping:* Tromsø har gjennom storbyprosjektet Innovasjon 2010 tatt initiativ til en bred satsing på innovasjon i byen og landsdelen. Høsten 2007 starter arbeidet med en felles næringsplan for en utvidet Tromsøregion. Aktørene i Tromsø satser på en bred profil i næringspolitikken, som omfatter alt fra utvidet internasjonalt skoletilbud til etablering av infrastruktur for innovasjon innen områder som mat og gründervirksomhet.

En konklusjon vi kan trekke av denne gjennomgangen er at aktørene i Tromsø ønsker å satse på byens komparative fortrinn i sin nærings- og innovasjonspolitik. Storbyprosjektet vil dels bygge opp under disse strategiene, og dels kan det bli et verktøy for kompetanseutvikling.

8 Storbyenes samlede erfaringer

Dette kapitlet har to hoveddeler. Først skal vi sammenlikne resultatene fra dialogmøtene i de ulike byene. I den sammenheng vil vi diskutere vurderingene av sterke og svake sider, muligheter og trusler ved både innovasjonspotensial og innovasjonspolitik. Vi vil også oppsummere diskusjonene av mulige videre aktivitet i storbyprosjektet. Det andre delkapitlet er en presentasjon av innholdet i og resultatene fra den felles dialogkonferansen som ble holdt i Kristiansand i november 2007. Her diskuterer vi særlig storbyenes mulige roller i innovasjonsarbeidet med forslag til prosjekter som kan utvikle rollene.

8.1 Sammenlikning av byene

Vi skal i det følgende oppsummere de viktigste resultatene fra dialogmøtene i de seks storbyregionene. Først presenteres resultatene fra diskusjonene av innovasjonspotensial, deretter diskuteres byenes erfaringer med innovasjonspolitik og til slutt oppsummeres resultatene fra diskusjonene om videre prosjektaktivitet.

Innovasjonspotensial

I diskusjonene av *sterke sider* er det tre områder hvor vi kan observere fellestrekk i alle de seks byregionene. For det første har vi sett at det er i de etablerte næringsklyngene at det antas at det finnes størst potensial for innovasjon og nyskaping. Olje- og gassklyngen er en gjenganger i alle byene, selv om klyngens betydning varierer fra en dominerende posisjon i Stavangerregionen til en lovende posisjon i Tromsø. Andre næringsklynger er maritim virksomhet, IKT og ulike varianter av matklynger. Tradisjonelle industribransjer, som prosessindustrien i Kristiansand og tekoindustrien i Bergen, fremheves også som eksempler på hvordan tradisjonelle bransjer kan være både innovative og konkurransedyktige internasjonalt.

Den andre felles observasjonen er at alle byene peker på et stort potensial for økt innovasjon og nyskaping i kunnskapsmiljøene. Den sentrale antagelsen er at forsknings-, universitets- og høyskolemiljøene har kunnskapsressurser som kan danne utgangspunkt for etablering av nye og innovative selskaper. På dette område finnes det allerede en lokal infrastruktur i alle byene som omfatter TTO-enheter, inkubatorer og såkornfond. Tilgangen til kapital oppleves nå som god, selv om langsiktig eierskap kan være et problem i noen regioner. I flere av byene eksisterer en viss usikkerhet om potensialet på dette området blir utnyttet godt nok, men særlig i Oslo og Trondheim ses viktige næringsklynger som avhengig av koblingene til FoU-miljøet. Det gjelder f. eks. "Life science klyngen" i Oslo og IKT-klyngen i Trondheim.

Kulturfeltet er et annet område som det er knyttet store forventninger til, men foreløpig er en ikke kommet lengre enn at alle byene antar at det finnes et stort potensial for profesjonalisering og økt innovasjonsaktivitet. Dette er samtidig det område hvor det

arbeides mest aktivt med å utvikle lokale rammebetingelser og insentiver. I Bergen har en gode erfaringer med nyskappingsaktivitet innen film og tv som følge av etableringen av TV 2. Satsingene på kulturfeltet begrunnes også med et ønske om å gjøre byene mer attraktive for både dagens innbyggere og mulige innflyttere, og i forhold til reiselivsnæringen.

I diskusjonene av mulige *svake sider* ble den manglende utnyttelsen av det antatte innovasjonspotensial trukket frem som problematisk. Det er kultur- og kunnskapsbasert nyskaping som antas å ha størst uforløst potensial. I kulturnæringene er det særlig mangel på kompetanse innen det å drive forretningsvirksomhet, og forholdet mellom kunstneriske og økonomiske ambisjoner, som utgjør hovedutfordringer. I tillegg preges disse næringene av mange små virksomheter som har lite samarbeid eller kontakt med andre aktører både i bransjen og i virkemiddelapparatet.

Innen kunnskapsnæringene er det tre forhold som ofte ble trukket frem når manglende nyskaping blir diskutert. For det første har det festet seg et inntrykk av at det kan være mangel på interesse for kommersialisering i universitets- og høyskolemiljøene. Forskere er primært opptatt av publisering og undervisning, og gode ideer til nye produkter eller prosesser blir ikke alltid prøvd videreutviklet i en kommersiell retning. For det andre kan det være et problem at det blir satset på selge en bestemt teknologi og for lite på å undersøke hva marked etterspør av løsninger og kostnadsbesparelser. For det tredje er det flere steder dårlig samsvar og samhandling mellom kompetansemiljøene og lokalt næringsliv, og dette kan føre til at ressursene blir dårlig utnyttet. Disse "kulturelle" problemene blir ansett som viktige å arbeide videre med for å styrke innovasjonsbidraget fra kunnskapsmiljøene.

Bedriftenes evne og vilje til å satse internasjonalt er et område hvor det ble påpekt svakheter i noen byregioner. Det er særlig i Oslo, Tromsø og Trondheim denne type problemstillinger ble trukket frem, og da i forhold til noen bransjer eller bedriftstyper. I Oslo er det særlig tjenestesektorens hjemmemarkedsfokus som oppleves som negativt i forhold til hva som kunne oppnås ved eksport, mens i Tromsø og Trondheim ble avstand til de store nasjonale og internasjonale markedene sett som en stor utfordring for de mange små bedriftene som finnes i disse byregionene. På dette område blir det ansett som viktig at det arbeides med å endre holdningene i bedriftene. I Bergen, Kristiansand og Stavanger er de sterke næringsklyngene allerede eksportrettede.

Det er mangel på arbeidskraft i samtlige byregioner. Dette rammer særlig de mest vekstkraftige næringene. Dagens høykonjunktur gir raskere vekst i antall arbeidsplasser enn i antall arbeidstakere. Flere strukturelle svakheter blir påpekt. For det første utdanner universitets- og høyskolesektoren i noen grad feil kandidater i forhold til det som etterspørres i arbeidsmarkedet. For det andre legger ikke regionene godt nok til rette for rekruttering av arbeidskraft fra andre land. Både synlighet, markedsføring og manglende offentlige servicetilbud trekkes frem når det pekes på løsninger.

I diskusjonene av *muligheter* tok vi utgangspunkt i de gode internasjonale konjunktorene. Internasjonalisering av næringslivet er et satsingsområde i alle byene, og vekstmulighetene her ble derfor ansett som store. Dette er imidlertid et område hvor det er forskjeller mellom byene når det gjelder hvordan en vil ta tak i mulighetene. I Bergen, Kristiansand og Stavanger tar aktørene i sine vurderinger utgangspunkt i at de

har næringsklynger som er internasjonalt rettet, og ønsker å bidra til å videreutvikle dette. I Oslo, Tromsø og Trondheim er man kritisk til de deler av næringslivet som ikke oppleves å være nok internasjonalt rettet, og ønsker å arbeide med dette.

Internasjonal rekruttering av arbeidskraft er i alle byene ansett som en strategi med muligheter for raske resultater. De norske byene ser seg selv som interessante for visse grupper av kompetent arbeidskraft. Det arbeides med markedsføring og tiltak som kan tilrettelegge oppholdet for de som kommer til Norge. Dette omfatter alt fra bolig, offentlige tjenester som skole- og barnehagetilbud, til arbeid for eventuelle ektefeller. Tilrettelegging for utenlandske bedriftsetableringer er et satsingsområde i flere av byene, oppfatningen er at kommunene står overfor mange av de samme oppgavene og utfordringene lokalt.

I diskusjonen av *trusler* tok vi utgangspunkt i det norske kostnadsnivået. Det er ulike oppfatninger om betydningen av dette i byene. Byregionene med tradisjonell eksportindustri ser dette som en reell problemstilling. For øvrig ble ikke kostnadsnivået sett som en stor utfordring i dag. Det ble imidlertid pekt på flere andre trusler. Siden olje- og gassklyngen er viktig for alle byene ble endringer i rammebetingelsene, f. eks. et fall i oljeprisen, opplevd som en mulig, men litt fjern trussel. Endringer i nasjonale og internasjonale rammebetingelser kan også skape problemer for andre bransjer og bedrifter. I noen grad ble det vist til at globale miljø- og klimaproblemer kan bli en trussel, men her er det også mange løsningsmuligheter hvor norsk kompetanse kan bidra. Konkurransen med andre land om kompetent arbeidskraft ble også trukket frem, for Norge blir ansett som et land for ”spesielt interesserte”.

Innovasjonspolitik

I diskusjonene av sterke sider ble det i alle byene vektlagt at samarbeid mellom ulike offentlige myndigheter, og partnerskap mellom offentlige og private aktører er et sentralt element i dagens arbeid med næringsutvikling og innovasjon. Oslo, Trondheim og Stavanger har vært pionerer gjennom utvikling av hver sin modell for regionalt næringspolitisk samarbeid. Osloregionen har forankret samarbeidet i felles RUP for Oslo og Akershus, mens den operative virksomheten skjer gjennom Oslo Teknopol og de fem næringsklyngene. I forhold til dette siste punktet er næringslivet selv med på å styre og finansiere deler av arbeidet. Trondheim har valgt et landsdelssamarbeid med fylkeskommunene i Nord- og Sør-Trøndelag, og her utgjør den felles fylkesplanen den operative rammen for arbeidet med næringspolitikk og innovasjon. I Stavangerregionen samarbeider 14 kommuner gjennom Stavangerregionen næringsutvikling, og her er felles SNP den operative rammen. Det arbeides med å videreutvikle de ulike modellene, men hovedkonklusjonen er at de tre byene er fornøyd med hovedinnretningen til de løsningene som er valgt.

Undersøkelsen viser at det er Stavangermodellen som vinner frem når Bergen, Kristiansand og Tromsø nå går fra en i geografisk forstand kommunefokusert næringspolitikk til en næringspolitikk for hele den funksjonelle byregionen. Business Region Bergen er etablert høsten 2007, mens tilsvarende enheter diskuteres etablert i de to andre byene i løpet av 2008. Partnerskap med fylkeskommuner, statlige

virkemiddeloperatører, næringslivsorganisasjoner og bedrifter er sentrale elementer i disse nye næringspolitiske satsingene.

De seks byene ønsker alle en bedre regional koordinering av innovasjonsvirksomheten slik at innovasjons- og nyskapingsevnen sikres over tid. I den sammenheng utgjør utvikling av etablerte og nye næringsklynger viktige satsingsområder. Vi kan dermed slå fast at i storbyene er ideen om næringsnøytralitet i politikken underordnet perspektiver hentet fra økonomisk klyngeteori.

I diskusjonene av *svake sider* ble det pekt på at det ikke hadde eksistert formalisert samarbeid mellom ulike aktører i storbyregionen tidligere. Det var derfor en viss frykt for at tradisjonelle skillelinjer og tidligere konflikter kunne komme til å påvirke relasjonene mellom de aktørene som nå samarbeider. I noen av byregionene er derfor utvikling av samarbeidsrelasjoner en sentral målsetning i forbindelse med etablering av nye næringspolitiske organisasjoner. De andre kommentarene knyttet til svake sider gikk på forhold som er unike for den enkelte byregion.

I diskusjonen av *muligheter* tok vi utgangspunkt i at storbyene nå har fått en nasjonalt definert rolle i innovasjonspolitikken. Dette ble opplevd som positivt i alle byene, men det kom noen kritiske kommentarer til formaliseringen av denne rollen. I flere av byene ble det hevdet at Regjeringens forslag til forvaltningsreform i liten grad hadde vektlagt storbyenes rolle, og at det manglet en formell forankring av storbyregionens rolle og oppgaver innenfor bl.a. næringsområdet. Det ble imidlertid understreket at mange av de statlige virkemidlene innen f. eks. forskning og nyskaping var tjenelige for storbyene.

I dialogmøtene var forholdet mellom lokalt handlingsrom og nasjonal politikk et tema hvor det var et klart skille mellom Oslo og de fem andre byene. For mens Oslo opplevde at det kunne være vanskelig å få gjennomslag nasjonalt for hovedstadsregionens behov og interesser innen innovasjonspolitikken, var opplevelsen i de andre storbyene at nasjonal politikk enten er innrettet for miljøer i hovedstaden eller distriktene. Alle byene ønsket derfor en bedre avklaring av sin rolle i innovasjonspolitikken, bl.a. fordi dette vil kunne styrke deres rolle i det regionale og nasjonale innovasjonssystemet.

I diskusjonen av *trusler* tok vi utgangspunkt i at det statlige virkemiddelapparatet for innovasjonsaktiviteter kan fremstå som fragmentert på lokalt nivå. Også på dette område var reaksjonene ulike. Et argument som ble fremført var at sektoransvar sikret langsiktighet og gjennomføringsevne fordi en unngikk stadige lokale politiske kamper om prioriteringer. Selv om det statlige virkemiddelapparatet er fragmentert, er det nå etablert mekanismer for koordinering i storbyregionen, med gode erfaringer.

Diskusjon av nye prosjekter

De seks storbyene har ulike erfaringer med prosjektaktivitetene i storbyprosjektet frem til høsten 2007. Kristiansand og Stavanger har gjennomført konkrete prosjekter. Stavanger erfarer skepsis i næringslivet for en ny offentlig rolle innen området teknologioverføring, mens Kristiansand fortsatt arbeider med å utvikle en rolle for offentlige myndigheter innen kultur og opplevelsesbasert næringsliv. Bergen og Oslo har på sin side arbeidet mer generelt med næringspolitikk og næringsklynger. I Tromsø

og Trondheim har en frem til høsten 2007 ikke hatt prosjektstøtte fra storbyprosjektet.

Dialogmøtene i storbyregionene ga på denne bakgrunn ulike innspill til tema for det videre prosjektarbeid i regi av storbyprosjektet. Organiseringen av prosjektene kom også opp, og i flere av byene var det interesse for prosjekter som kun skal gå i den aktuelle byen, eller som var samarbeidsprosjekt mellom to av byregionene. Vi vil ikke gå nærmere inn på disse forslagene her. I stedet vil vi kort oppsummere reaksjonene på de tre prosjekttemaene som ble introdusert på dialogmøtene:

- *Attraktivitet*, særlig sett i forhold til mulighetene for å rekruttere mer utenlandsk arbeidskraft til regionen, viste alle byene stor interesse for. Stikkord er: utvikling av vertskapsfunksjoner, læring av internasjonale erfaringer, erfaringsoverføringer mellom byene når det gjelder fjerning av hindringer som kan hemme rekruttering av utenlandsk arbeidskraft og kartlegging av hva denne gruppen arbeidstakerne etterspør av tjenester og tilrettelegging.
- *Opplevelser, kultur og reiseliv* er det tema hvor regionene klarest skiller lag. I noen av byregionene er dette et viktig satsingsområde, mens andre ikke prioriterer dette. Det var ønske om et fellesprosjekt som analyserer hvordan det regionale virkemiddelapparatet kan bistå i innovasjonsprosessene i disse næringene. Rolleutvikling, erfaringsoverføring og læring fra internasjonale eksempler var ønskede elementer.
- *Energi, miljø og teknologi* ga færrest konkrete tilbakemeldinger på dialogmøtene. I tillegg har Stavanger noen negative erfaringer med å ta en direkte rolle i forhold til næringslivet på området teknologioverføring. Utveksling av generell erfaring med det offentliges rolle i utviklingen av nye og etablerte næringsklynger ble imidlertid fremhevet som en svært aktuell aktivitet.

Det ble også diskutert hvordan prosjektarbeidet kunne organiseres. Det er interesse for fellesprosjekter der prosjektledelsen ligger hos en av byene, men hvor de andre også har prosjektaktiviteter.

Oppsummering

Da storbyprosjektet ble lansert i 2004 arbeidet alle de seks byene allerede med problemstillinger knyttet til næringspolitikk og innovasjon. Det var da både forskjeller og likheter i organiseringen og den geografiske rekkevidden på samarbeidet (Farsund og Leknes 2005). I tabell 8.1 har vi oppsummert hovedtrekk i de seks byens innovasjonsaktiviteter relatert til problemstillingene i storbyprosjektet. Vi har valgt å vektlegge tre dimensjoner: hvem inngår i partnerskapet, hvilke næringsklynger er identifisert, og hva er utfordringene når det gjelder innovasjonsarbeid.

Tabell 8.1: Hovedtrekk i innovasjonsarbeidet

By	Partnerskap	Næringsklynger	Utfordring
Oslo	- Akershus FK/SVO - Samarbeidsalliansen	- Maritim, Energi og miljø, IKT, Life Science, Kultur	- Synliggjøre og forsterke arbeidet med klyngeutvikling
Bergen	- Kommuner/FK/SVO	- Maritim, Olje og gass, Marin, Kultur	- Fremme innovasjon og entreprenørskap
Trondheim	- Landsdel/SVO	- IKT, Olje og gass, Mat, Opplevelser, Medisinsk IT	- Utvikle innovasjonsevnen
Stavanger	- Kommuner/FK/SVO	Energi, olje og gass, Mat	- Teknologioverføring mellom næringsklynger
Kristiansand	- Kommuner/SVO - Landsdel	IKT, Offshore (NODE), Kultur, opplevelser, reiseliv	- Innovasjonssystemets rolle i klyngeutvikling
Tromsø	- Kommuner	Bioteknologi, Kultur	- Samhandling i innovasjonsarbeidet

SVO = Statlige virkemiddeloperatører (Innovasjon Norge, SIVA, NFR m.m.)

Denne underveisevalueringen har illustrert at arbeidsform, organisering og geografisk rekkevidde på storbyenes arbeid har blitt likere de siste årene. I det følgende skal vi kort diskutere de tre hovedspørsmål vi presenterte innledningskapittelet.

Hvordan oppfattes innovasjonsevnen til hovedstaden og de regionale sentra: I dagens situasjon opplever alle byregionene at det skjer mye nyskaping i lokalt næringsliv. Det skapes nye produkter og tjenester, omsetningsveksten er stor og det etableres mange nye arbeidsplasser, spesielt i de etablerte næringsklyngene. Det er stor bevissthet om at denne situasjonen er en følge av de gode konjunktorene som norsk og internasjonal økonomi har opplevd de siste årene. En av deltakerne på Bergensmøte oppsummert det slik: "Bergen og Norge er blant de som tjener mest på utviklingen i Kina og Asia". Det trekkes også frem at det er identifisert mange muligheter for innovasjon innen kunnskaps- og kulturfeltene som ikke er direkte knyttet til dagens økonomiske konjunkturer.

Hva er hovedstadens og regionsentrenes utfordringer når det gjelder å fremme innovasjon: De norske storbyregionene opplever at de står overfor mange av de samme utfordringene på innovasjonsområdet. Problemene kan deles i to hovedtyper. Den første er knyttet til kommunene og det offentlige sin rolle i utviklingen av sterke næringsklynger. Den andre problemtypen kan knyttes til nyskaping innen kunnskaps- og kulturområdene. Her må det arbeides med kulturen rundt innovasjon i virksomheter som ikke er vant til å se muligheter på dette området. Det er behov for kompetanseutvikling på områder som oppstart, drift og utvikling av innovative foretak. Det må tilrettelegges for at innovative småbedrifter kan komme i bedre inngrep med markeder nasjonalt og internasjonalt. Stor mangel på kompetent arbeidskraft er en felle utfordring i alle byregionene.

Hvordan kan hovedstaden og regionsentrene fungere som motor for økt regional og nasjonal innovasjon og verdiskaping: De siste årene har byene tatt initiativ til tettere samarbeid mellom ulike offentlige myndigheter, og mellom offentlig og privat sektor i byregionene. Ambisjonen er at en gjennom samordning, tilrettelegging og utvikling av

nye virkemidler skal støtte opp om positive prosesser i byregionen. Utvikling av tilretteleggerroller er derfor en viktig aktivitet i dag.

Det er mulig å trekke en foreløpig konklusjon om at storbyregionene har en positiv utvikling når det gjelder innovasjonsaktiviteter. Her er en rekke utfordringer å ta tak i, men det næringspolitiske samarbeidet innrettes nå mot å takle disse. Det må i den sammenheng tas noen forbehold i forhold til at dagens økonomiske situasjon er spesiell. Alle byene har opplevd betydelig befolkningsvekst minst siden midten av 1980-tallet, men den siste 20-årsperioden har likevel vært preget av betydelige utfordringer knyttet til sysselsetting og økonomiske omstillinger.

Denne underveisevalueringen er gjennomført i en periode hvor norsk økonomi er karakterisert av sterke makroøkonomiske nøkkeltall. BNP-veksten er over trendveksten for fjerde år på rad, og veksten ser ut til å øke i 2007. Arbeidsledigheten er med 2 % rekordlav, oljeprisen er rekordhøy og veksten i Asia gir høye priser og gode inntekter for sentrale næringer som shipping og prosessindustri. Lave importpriser gir lav inflasjon, reallønnsøkningene er høye og renten er fortsatt relativt lav, slik at også hjemmekonkurrerende næringer f. eks. innen kultur og opplevelser opplever en god markedssituasjon.

Storbyregionene har påtatt seg et ansvar for å tilrettelegge for, og støtte opp om, prosesser som kan sikre norsk økonomi og verdiskaping en fortsatt positiv utvikling. I den sammenheng vil en dramatisk endring i makroøkonomien stille næringspolitikken overfor store utfordringer. Samtidig er miljø og bærekraftig utvikling andre sentrale samfunns mål som det må tas hensyn til i utviklingspolitikken. Disse faktorene er det også viktig å ta hensyn til i det videre arbeidet innovasjonsstrategier i byregionene.

8.2 Dialogkonferansen i Kristiansand

Den 14. og 15. november 2007 samlet representanter for de seks storbyregionene, storbyprosjektets sekretariat og styringsgruppe og IRIS seg i Kristiansand. Tematisk var konferansen todelt. I den ene delen var det presentasjoner av erfaringer med storbyenes arbeid med innovasjon, samt faglige innspill til slikt arbeid. Dette materialet vil ikke bli presentert i denne rapporten. Den andre delen var et arbeidsmøte der målet var å komme frem til felles synspunkt på storbyenes rolle i forhold til innovasjon, samt forslag til videre aktivitet i regi av storbyprosjektet.

Utgangspunktet for diskusjonene var en presentasjon av resultatene fra dialogmøtene i de seks storbyregionene, dvs. kapittel 2 til 7 og kapittel 8.1 i denne rapporten. Deltakerne ble delt i tre diskusjonsgrupper, og de ble bedt om å gi tilbakemelding på områdene innovasjonspotensial og innovasjonspolitik, og komme med prosjektforslag for storbyprosjektet. Noen hovedpunkt fra diskusjonene i hver gruppe er gjengitt i det følgende.

Gruppe 1

I denne gruppen ble diskusjonen av innovasjonspotensialet i storbyene avsluttet meget

raskt. Konklusjonen var at undersøkelsen av de seks byene ga en bred nok tilnærming til dette spørsmålet. I stedet ønsket medlemmene at diskusjonen skulle konsentreres om innovasjonspolitik og fremtidig prosjektaktivitet i storbyprosjektet.

Det første tema var hvordan en skulle få formidlet storbyenes erfaringer på dette feltet. Det ble fremhevet at storbyprosjektet burde lage et innspill til den nasjonale innovasjonspolitikken som nå ble fastlagt i Nærings- og handelsdepartementet. Innspillet burde også si noe om behovet for egne virkemidler for storbyene på dette området. Det ble i denne forbindelse redegjort for at det hadde vært kontakt med NHD, og at tidsfristen for et større innspill til meldingsarbeidet dessverre var ute.

Flere innledere understrekte at det fortsatt måtte være fokus på storbyene som motor i innovasjonspolitikken. Det var viktig at denne rollen ble kommunisert til politiske myndigheter. Storbyene måtte få en plassering i forvaltningsreformen og det burde gjøres avklaringer i forhold til sektorpolitikk. Det burde rettes særlig oppmerksomhet på hva storbyene kan bidra med i forhold til de statlige sektoraktørene. For det første burde en belyse barrierer mot storbyenes rolle i innovasjonspolitikken, f. eks. med hensyn til hvem som skal finansierer nyskaping i storbyene. For det andre burde en kommunisere suksessfaktorer.

Det ble også trukket frem at erfaringsutveksling mellom byene kunne bidra bedre resultater, f. eks. samspill med de statlige virkemiddelaktørene. Rolleavklaringer og utfordringer i relasjonsbyggingen ble trukket frem. Det er også behov for å løfte diskusjonen/perspektivet politisk. Representantene fra byene har ulike erfaringer med det politiske nivå i dette arbeidet, og det er også her behov for erfaringsoverføring mellom dem. Det er et viktig skille mellom politikktutforming og prosjektutforming. Konklusjonen var imidlertid at storbyprosjektet burde gi innspill til Innovasjon Norge og KRD når det gjaldt disse forholdene.

Diskusjonen bevegde seg deretter inn på konkret prosjektaktivitet. Først ble erfaringene fra RIS Trøndelag presentert som et mulig grunnlag for aktiviteter i storbyprosjektet. Utgangspunktet er at byene har den samme rolle som regional motor for nyskaping og innovasjon, og arbeidsmetoder i klyngeutvikling er sentralt for alle byene. Ut fra Trondheimsstudien er det mulig å trekke frem fem tema for prosjekt: 1) High-tech industrien som motor for vekst i regionen, 2) Fra innovasjon til klyngedannelser i kultur og kreative næringer, 3) Innovasjonsprosesser i reiseliv og opplevelsesnæringene, 4) Lokalt næringslivs bruk av universitets- og forskningssektoren og 5) Urban Audit, for å plassere kvaliteten ved norske byregioner i relasjon til byregioner i Europa.

Det kom flere kommentarer til dette. Blant annet ble det trukket frem at næringsenes holdninger til samarbeid varierer. Det er derfor viktig å arbeide med motivasjon. Det ble også presisert at en må trekke inn de andre virkemiddelaktørene i dette. Spørsmålet om hvilke resultater byene er ute etter ble også trukket frem. Anbefalingen var case studier fra hver by, og da burde fokus være på de vanskelige casene. Det burde brukes mye ressurser på det enkelte prosjekt for at det skal bli bra. Etter dette dreide diskusjonen seg om ulike tema som kan danne grunnlag for nye prosjekter:

- *Fellesprosjekt på klima, miljø og teknologi:* På dette område burde målet være å sette dagsorden nasjonalt. Dette er et satsingsområde i alle byene, og det er derfor

ikke konkurranse på dette området. Videre aktivitet bør ses i forhold til andre satsinger i regi av departementene/KS.

- *Klyngeutvikling*: Det er viktig å forstå dynamikken, og å utvikle virkemidler som er tilpasset særtrekk ved den enkelte næring og bransje. Klyngene har felles kjennetegn, men samtidig er det viktig å presisere at vi ofte snakker om kimer til klynger. Begrepet må ikke overselge, det kreves mer enn to bedrifter for at det skal kunne kalles en klynge. Operativ virksomhet må komme i fokus. Det skal ikke bare produseres kunnskap, men også tiltak. Kommunenes konkrete roller i innovasjonssystemet må ses i sammenheng med klyngeprosjektet.
- *Internasjonalisering av bedrifter*: Dette er en felles problemstilling. Vi trenger å utvikle perspektiver på dette, men det er også et tema som kan trekkes inn i andre prosjekter for dette er problemstillinger på tvers. Forholdet til Innovasjon Norge sin internasjonale virksomhet kan tas opp. En annen er eierskap, der et viktig spørsmål er hva som skjer ved salg av norske virksomheter til utlandet. Her bør det kunne gjennomføres et spisset prosjekt der de kunnskapsbaserte næringene står i fokus.
- *Innovasjonssystemet*: Vi trenger å utvikle forståelse av kommunens og politikkenes rolle i innovasjonssystemet. På dette området kan en basere seg på læring og erfaringsoverføring fra byer i andre land. Bransjespesifikke prosjekter er også interessant, fordi næringslivsdynamikk er viktig for å forstå forskjeller. Vi må ta høyde for at det kan være store forskjeller mellom byene.
- *Kulturnæringene*: Kompetanse, innovasjon og profesjonalisering er tre viktige stikkord i forhold til disse næringene. Et prosjekt kan forankres i deler av næringen, f. eks. er kulturbedrifter og kommersialisering en problemstilling som kan belyses. Det ble fra noen av byene presisert at kultur med et internasjonalt marked var det som burde være i fokus, og problemstillingen var da internasjonalisering. Andre fremhevet at målet burde være å utvikle et innovasjonssystem og klargjøre storbyens rolle. Det er viktig å finne fellesnevneren mellom storbyene.
- *Attraktivitet*: Dette er viktig for den enkelte storbyen, men her er det konkurranse mellom byene. Det er også vanskelig å koble tema til innovasjonsperspektivet for dette er noe som angår hele kommunen.
- *Urban Audit*: Dette er en metode utviklet av EU for å måle suksessfaktorer bak byenes styrke. Det burde være mulig å kjøre et slikt prosjekt i alle byene. I den forbindelse ble det nevnt at et lignende prosjekt allerede er på gang på Vestlandet, i regi av næringsforeningene i Stavanger og Bergen.

Til slutt i diskusjonen kom det forslag om at de ulike prosjektene ikke trenger å omfatte alle kommunene, bl.a. fordi de har ulike utfordringer og prioriteringer. Det er derfor viktig å utfordre byene til å komme med konkrete innspill til videre arbeid.

Gruppe 2

Diskusjonen tok utgangspunkt i hvilke sider ved innovasjonspotensialet storbyprosjektet bør prioritere i det videre arbeidet. Det ble raskt klart at det var storbykommunens rolle

som det var størst interesse for i diskusjonen. Det ble trukket frem at det var manglende samsvar mellom statlig politikk og politikken i regionene. Hvilken rolle skal kommunen ha i innovasjonsarbeidet? Det ble også stilt spørsmål ved om det hadde skjedd et politisk skifte siden storbyprosjektets oppstart. Tidligere var storbyene i fokus, men nå endres dette fokuset. Det ble imidlertid vist til at storbyprosjektet blir videreført i henhold til det opprinnelige mandatet, men at en nasjonalt også er opptatt av samspillet mellom by og land.

Storbyprosjektet favner felles problemstilling for storbyene, inkludert forholdet mellom sentrums- og omlandskommuner. Det som skjer her bør spilles inn og forankres i regionalmeldingen og innovasjonsmeldingen. Et synspunkt var at det er en kamp mellom den brede og den smale sektorpolitikken, og at det har skjedd en forflytning av virkemidler fra kommune til stat. Nå er det derfor blitt et misforhold mellom den brede sektorpolitikken og den politikken som retter seg mot storbyene. Innovasjonspolitikken preges også av dette. Regionale aktører utvikler en politikk lokalt for å stimulere til innovasjon, og dette er en annen politikk enn på statlig nivå.

Storbyene opplever endring som storbyprosjektet må ta opp. Sentrale spørsmål blir: Hvordan kan vi i bypolitikken koble de ulike miljøene i byen, som FoU-miljø, næringsliv og offentlig myndigheter? Skal det være en kopling mot VRI og liknende prosjekter? Det er samtidig vanskelig å få politikerne interessert hvis ikke dette kan fremstilles som et tungt prosjekt. Er det dette prosjektet som skal løse innovasjonsutfordringer i byregionen?

Det ble trukket frem at den røde tråden er samhandling. Kommunene må gjøre ting selv, og da kan storbyprosjektet oppfattes som et ”frø” for mer samhandling og innovasjon. VRI er et verktøy med FoU-midler. Storbyprosjektet har lite midler sammenliknet med dette programmet. Kommunene må derfor ta et regionalt ansvar for å få dette til å gå. Storbyprosjektet er forankret i regjeringen og norsk innovasjonspolitik. Byene skal bidra til å løfte Norge innovasjonsmessig til et internasjonalt nivå. Vi må ikke vurdere storbyprosjektet ut fra de midler som programmet har tilgjengelig. Alle virkemidler er en verktøykasse å bruke, og storbyene må derfor ta tak i systemer på lokalt og regionalt nivå for å fremme innovasjon over og forbi de ulike programmene/verktøyene.

Konklusjonen ble at en må se storbyprosjektet i en nasjonal kontekst. Det er kopling mot regionalpolitikken og mot andre prosjekter og tiltak i regi av ulike nasjonale aktører. Et hovedspørsmål blir da: Hvordan blir man stimulert til arbeide med innovasjon når rammebetingelsene endrer seg? I diskusjonene her trakk deltakerne inn erfaringer fra sine egne byer.

I Kristiansand brukes klyngeutvikling som basis, og en arbeider med en felles plattform. Et problem er at de samme aktørene går igjen i ulike råd og utvalg, uten at det er noen forsøk på å koordinere aktivitetene. Spørsmålet blir hvordan en kan koordinere arbeidet med disse problemstillingene. Det som kommer ovenfra blir vanskelig å koordinere, og summert opp blir det en begrensning i stedet for en mulighet.

I Stavanger utgjør en finmasket kommunestruktur et forhold som ikke kan velges, og en er dømt å samarbeide. Det blir viktig å få utviklet et godt samarbeidsklima, og det er ikke alltid selvsagt. Storbykommunen må være raus, og en ser at randsonerkommuner

ønsker å delta i samarbeid fordi de ser at de taper på å være utenfor. Fra andre kommuner ble det kommentert at regionen har en utfordring i å håndtere den regionale og lokale balansen.

I Bergen utgjør etableringen av Business Region Bergen et eksempel på at kommunen har "tatt handling i egen hånd, for det er ingen andre som gjør det". Fylkeskommunen er med fordi den har virkemidler. Klyngeutvikling er viktig for utviklingen av byregionen, men det er ikke lett å se hvor fordelene er størst. I et regionalt perspektiv er det som skjer i distriktene bra for senterkommunen. Dette er kommunisert. Klyngetenkning er viktig i et regionalt system, for klyngene favner bredt geografisk.

I Tromsø er målet å få utviklet et godt samarbeidsklima, og storbyen må være raus. Utgangspunkt for innovasjon er at klyngene videreutvikler nye virksomheter. Et annet poeng er at alle storbyene tar utgangspunkt i funksjonelle regioner. De samarbeider med aktører som ligger langt utenfor sentrum. Andre kommuner ser nytten av et samarbeid, men det må være en viss nærhet for at dette skal fungere.

Etter dette ble det presentert en rekke synspunkt på innovasjonspolitik, som gjengis i det følgende. Planer har liten betydning for næringslivet, men det offentlige kan fungere som tilrettelegger og megler. Forankringen må skje nedenfra for at næringslivet skal benytte planer. Vi må begynne med bedrifter, utvikle prosjekter og ta dette inn i planene. Det er heller ikke alltid like enkelt å knytte regionen sammen. Næringslivet ser ingen kommunegrenser, de ser markeder og segmenter. Koordinering gir positiv tilbakemelding fra næringslivet. De som arbeider med dette må snakke flere "språk". Vi må ta oss av både politikere, næringslivet og administrasjonen, og særlig i forhold til næringslivet er kommunikasjon viktig. Det må snakkes om hva de kan tjene på ved å inngå i utviklingskonstellasjoner.

Oppsummert var det enighet om at storbyenes rolle kan deles inn i fire aktiviteter: 1. Tilrettelegger og stedsutvikler. 2. Initiativtaker og pådriver, 3. Arealbygger og katalysator, 4. Samarbeidspartner.

Gruppen gikk etter dette over til å diskutere prosjekter og prosjektforslag. Oslo Teknopol skisserte et klyngeutviklingsprosjekt: Mare Life. Utgangspunktet er at Norge er en stormakt innen oppdrett, og næringen har sterke koblinger til forskningsmiljøet. Forskningsmiljøene er spredt bl.a. i Tromsø, Bergen og Oslo. Oslo tok utgangspunkt i de sterke FoU-miljøene og næringen. I dette prosjektet er målet å styrke samarbeidet mellom byene også. Denne klyngen er nasjonal og til dels internasjonal. Mare Life ble etablert i juni 2007, og det koster lite å drifte nettverket, som er åpent for alle. Målet med prosjektet er å mobilisere de store aktørene til å yte penger som kan investeres i FoU.

Byen som motor i regionen er annet viktig prosjekttema. Utfordringen er å utvikle en arbeidsmetodikk som kan bidra til å virkeliggjøre denne oppgaven. Her arbeider en ut fra teorier overordnet næringene. Et innspill gikk på at alle byene er universitetsbyer, men FoU-virksomheten bærer ikke like store næringsmessige "frukter". Spørsmålet er: Hva kan vi gjøre her, og er det noen felles problemstillinger? FoU-basert næringsutvikling er en viktig dimensjon i forhold til innovasjonsevnen. En forutsetning er trolig samarbeid, og dette er problemstillinger en må arbeide videre med. Det bør

søkes om midler knyttet til organisering av regionalt utviklingsarbeid knyttet til kopling mellom FoU-sektoren og næringslivet.

Kultur, reiseliv og opplevelse er et satsingsområde i alle byregionene. Spørsmålet er om det kan opprettes en organisasjon som kan ta tak i disse næringene. Dette er et vanskelig område siden aktørene er ulike og vanskelig å koordinere. Politikktvikling med fokus på regional samhandling og regional organisering blir viktig. Spørsmålet blir: Hvordan kan kommunene organisere denne aktiviteten? Det ble fremhevet at en ikke bare hadde gode erfaringer med satsing på reiseliv: alle var enige, men når ting konkretiserte seg gikk alle i hver sin retning. Det skal derfor mye til for at enkelte av byene går inn her.

Attraktivitet og vertskapskommunerollen er en problemstilling i seg selv, bl.a. fordi den berører alt fra areal- til skolepolitikken. Dette dreier seg om en kamp mellom institusjoner. En prosjektidé er derfor organisering av kommunens roller. Hva skal vi gjøre og hva skal ut?

Helt til slutt ble det slått fast at storbyprosjektet fortsatt bør fungere som møteplass og læringsarena for byene.

Gruppe 3

I denne gruppen ga diskusjonen av innovasjonspotensial følgende konklusjoner: For det første ble det etterlyst nye satsingsområder. Videre ble det slått fast at det er viktig med fleksibilitet, bl.a. for å kunne takle konjunktursvingninger. Kultur/kunst kan ses som en attraksjon for de som bor i byen, men attraktivitet er også viktig for å tiltrekke og beholde kompetent arbeidskraft. Det er også viktig å tørre å satse på kulturbedriftene.

Når det gjelder hva som driver innovasjon var oppfatningen at klyngesatsning er viktig. Det må legges vekt på overføringsverdi/synergi mellom etablerte områder. Kommunene må stimulere til samarbeid gjennom etablering av regionale partnerskap som virker forpliktende og gir tillit. Triple heliex tenkningen er sentral. Storbyene kan også lære av hverandres prosesser mht. innovasjonspolitik. Dette åpner for mangfold. En svakhet som ble påpekt er den dårlige kommunikasjonen mellom academia og næringslivet. FoU-miljøene klarer ikke å realisere steget fra forskning til kommersiell virksomhet. Det må bli større aksept for at det også er mulig å selge ideer.

En utfordring i innovasjonsarbeidet er stor grad av sneversynthet. Det er behov for at en tenker langsiktig og forpliktende i de regionale partnerskapene. En bør også unngå søknadsjag og byråkrati. Et viktig spørsmål er hvordan de seks byene kan hjelpe regionene sine med å tiltrekke kompetent arbeidskraft: Skal de satse i fellesskap, eller skal hver by prøve ut egne tiltak? Uansett vil det være nyttig at en hjelper hverandre med å tiltrekke regionene arbeidskraft. I dag er det nødvendig å få tilgang til kritisk kompetanse på mange områder.

Diskusjonen av innovasjonspolitik ga flere innspill. Det ble først stilt spørsmål ved om det skal være samarbeidet mellom storbyene på dette området, for det ble pekt på at de også er konkurrenter i mange sammenhenger. Det ble også trukket frem at den rollen byene har fått som motor for regional utvikling er et stort ansvar å forvalte. Storbyen må

derfor gjøre grep for hele distriktsutviklingen.

Det ble stilt spørsmål ved hvilken betydning storbyen har som innovasjonspolitisk aktør for næringslivet. Næringslivet innoverer for egen del, og ikke fordi det gir nytte til den storbyen de er lokalisert i. Innovasjonsaktivitet er et bedriftsstrategisk valg. Dette må det tas hensyn til. Et annet poeng som ble trukket frem er at universitetene i større grad må levere det næringslivet etterspør. Storbyprogrammet kan være med på å skape åpenhet rundt dette. De offentlige aktørene må ”provosere” frem samhandling mellom disse aktørene. Byene må samtidig være bevisst og kritisk i forhold til det reelle antall miljøer som har potensial til å innovere.

Diskusjonen av prosjekter ga følgende forslag: Storbysatsningen må være spesifikk, og skille seg fra allmenngyldige problemstillinger i alle kommunene. De må bruke den unike motorkraften som disse byene har, og denne må komme regionen til gode. Prosjektene må være spesifikke og gå i dybden. Kulturbasert næringsutvikling er et slikt område hvor byene kan arbeide frem konkrete prosjekter hvor en kan teste ut disse problemstillingene. Dette er et lovende område, men mange tema må utvikles videre.

Et prosjekt kan også ta for seg storbyenes rolle i et generelt perspektiv. Næringslivets omstillingsevne bør belyses nærmere. I den sammenheng utgjør internasjonalisering et viktig område hvor byene står overfor mange av de samme utfordringene. Internasjonalisering er et mål i seg selv, men for bedriftene er det dyrt og sjansene for å lykkes ute kan være begrenset.

I rekruttering av kompetanse er byene kanskje for fantasiløse. Byene må tenke nytt og ikke falle i ”teknologifellen”. Kultur er viktig, men attraktive arbeidstakerne bryr seg også om skoler og barnehager. I kommunene handler det ikke bare om hva næringskonsulenter gjør. Det ble fremhevet at det viktigste kommunen kan gjøre er å jobbe med holdninger og skape arenaer for samhandling.

FoU-miljøenes samhandling med næringslivet og myndighetene er en annen utfordring. Det må utvikles arenaer hvor disse kontaktene kan utvikles videre. Det er ulike modeller i byregionene, og det gjør det mulig å få vurdert hva som utgjør god innovasjonspolitikk. Dette bør være en satsning på mangfold, der ”best practice” kan utgjøre grunnlag for erfaringsoverføring mellom storbyene.

Konklusjonen var at en må være en attraktiv storby, og arbeide ut fra hva som allerede er der!

Plenumsdiskusjon

I konferansens avsluttende plenumsdiskusjon kom noen tema fra gruppediskusjonene opp igjen. I utgangspunktet var det bred tilslutning til at storbyprosjektet skulle videreutvikles. Det ble imidlertid gitt ulike signaler når det gjaldt retning. Vi vil trekke frem tre hovedsynspunkt. For det første må storbyprosjektet definere en rolle ved siden av andre prosjekter innen innovasjon og næringsutvikling, f.eks. NCE, Arena og VRI, samt ulike forskningssatsinger i regi av Norges forskningsråd. For det andre bør storbyprosjektet fortsatt være en møteplass hvor storbyene kan hente erfaringer og

kunnskaper om innovasjonsarbeid. Dette kan skje gjennom generelle foredrag, eller konkrete erfaringer fra byregioner i andre land. For det tredje ønsker byene at det igangsettes konkrete innovasjonsrettede prosjekter. Disse bør rettes mot klyngeutvikling og storbyenes roller i slike prosesser. Det var ønsker om både fellesprosjekter og tiltak i den enkelte by. Prosjektene trenger ikke å omfatte alle de seks byregionene.

Oppsummering

Dialogkonferansen i Kristiansand hadde 43 påmeldte deltakere, inkludert innledere (se vedlegg 2). De fleste deltok i de tre arbeidsgruppene som diskuterte status og fremtid for storbyprosjektet. I det følgende skal vi kort oppsummere resultatene fra diskusjonene på konferansen som tok utgangspunkt i konklusjonene fra dialogmøtene i storbyene. Vi kan trekke frem følgende punkter:

- *Storbyenes rolle(r) i regionale innovasjonsprosesser:* Representantene fra byene opplever størst utfordringer i sitt daglige arbeid på dette området. Problemene relateres bl.a. til organisering av aktiviteter, valg av arbeidsoppgaver og til relasjonene til andre aktører innen innovasjonsfeltet.
- *Storbyene og næringsklyngene:* Alle byene har lagt et næringsklyngeperspektiv til grunn for innovasjonspolitikken. Bedrifter og nettverk utgjør samarbeidspartnere for kommunene, men samtidig opplever de flere utfordringer. Rolleutfordringen er allerede nevnt. Andre utfordringer er knyttet til bruk av planverktøy, utforming av virkemidler og det offentliges legitimitet i næringslivet.
- *Internasjonalisering av næringslivet:* Kommunene ser både muligheter og trusler i den internasjonale økonomiske utviklingen. På den positive siden fremheves at det er mulig å øke salget av varer og tjenester til, samt rekruttere arbeidskraft fra, utlandet. Samtidig er det en viss frykt for at gode ideer og bedrifter, særlig fra FoU og høyteknologisiden, vil bli kjøpt opp og flyttet til utlandet.
- *Prosjektaktivitet:* Storbyene ønsker at det utvikles flere prosjekter i den siste fasen av storbyprosjektet. Tema som attraktivitet, energi, miljø og teknologi, kultur, opplevelser og reiseliv var allerede lansert fra sekretariatet i storbyprosjektet, og disse fikk tilslutning fra byene. Under konferansen ble prosjekt "Mare Life" lansert av Oslo.

Vi har dermed fått frem både utfordringer og mulige veier videre for storbyprosjektet. Det er imidlertid behov for at problemstillingene bearbeides videre før en kan gå i gang med konkrete prosjekter. I tabell 8.2 har vi oppsummert forslagene og innspillene i forhold til tema og aktiviteter, samt hvilke kommuner som sa seg villig til å arbeide videre med konkrete prosjektforslag.

Det enkleste prosjektet å få i gang er "attraktivitet", hvor forslaget er å gjennomføre en "urban audit" av norske storbyer som kan danne grunnlag for sammenlikning med europeiske byregioner. De tre andre prosjektforslagene dreier seg om klyngeutvikling. De vil kunne gi kommunene mulighet til å utvikle roller i forhold til innovasjonsarbeid, og erfaringene fra prosjektene vil kunne tas i bruk i forbindelse med organisasjons- og

politikkutvikling. I alle prosjektene kan det legges inn internasjonale dimensjoner, enten ved sammenlikning eller læring av erfaring.

Tabell 8.2: Sammenfatning av mulige prosjekt

	Attraktivitet	Energi, miljø og kultur	Kultur, opplevelser og reiseliv	Mare Life
Klyngefokus	Nei	Ja	Ja	Ja
Storbyens rolle	”Studieobjekt”	Utvikles	Utvikles	Utvikles
Organisering	Nei	Ja	Ja	Ja
Internasjonalt fokus	Sammenlikning	Læring	Læring	Læring
Grunnlag for ny politikk	Ja	Ja	Ja	Ja
Metode	Urban Audit	Prosjektarbeid	Prosjektarbeid	Prosjektarbeid
Mål	Kunnskap	Tiltak	Tiltak	Tiltak
Hvem deltar	Alle	Avklares	Avklares	Oslo, Bergen, Tromsø – flere (?)
Fellesaktivitet	Seminar	Erfaringsutveksling	Erfaringsutveksling	Erfaringsutveksling
Teknologi	Utlysning av utredning	a) Byprosjekt b) Fellesprosjekt	a) Byprosjekt b) Fellesprosjekt	a) Byprosjekt b) Fellesprosjekt
Ramme	Lite/middels	Stort	Stort	Middels
Ansvarlig for å ta initiativ	Trondheim	?	Tromsø og Kristiansand	Oslo

I diskusjonene har det også vært stor interesse for at storbyprosjektet fortsatt skulle ha fellesaktiviteter. Tre aktivitetsområder ble trukket frem som spesielt interessante. For det første ønsker byene at det skal arrangeres konferanser og seminarer der storbyene kan lære av andre og hverandre. For det andre er det interesse for fellesprosjekter for å hente internasjonale erfaringer med kommunenes rolle i innovasjonsarbeid. Målet er å lære fra ”beste praksis” internasjonalt. For det tredje er det ønske om at storbyprosjektet skal utgjøre en plattform for å spille inn felles holdninger og synspunkt til nasjonal politikkutforming. Målet er at storbyene skal komme med sine synspunkt på hvordan deres rolle som motor for regional utvikling kan utvikles videre i nasjonal politikk.

9 Oppsummering og anbefalinger

Storbyprosjektet har ved utgangen av 2007 to fulle driftsår igjen av sin virketid. Vi har i denne underveisevalueringen oppsummert prosjektaktivitetene til nå, men først og fremst har vi fått aktører fra storbyregionene til å vurdere utfordringer og muligheter i forhold til innovasjon og byenes rolle som ”motorer” for regional og nasjonal økonomisk utvikling. I denne rapporten har storbyene og deres samarbeidspartnere innen innovasjon og næringsutvikling kommet til ordet. Først i dialogmøter i den enkelte by, og dernest i forbindelse med dialogkonferansen i Kristiansand. I dette avsluttende kapittelet skal vi besvare tre konkrete spørsmål som ble reist innledningsvis, og vi skal gi noen korte anbefalinger til det videre arbeidet i storbyprosjektet.

Hvilke prosesser i samspillet mellom hovedstaden, regionale sentra og omlandet er det mulig å identifisere og systematisere? Vi har i denne evalueringen sett at bykommunene arbeider aktivt med å etablere regionale partnerskap for å styrke arbeide med innovasjon og næringsutvikling. Byene har ut fra lokale forhold valgt ulike organisasjonsmodeller, men partnerne er i stor grad av samme type, dvs. nabokommuner, fylkeskommuner, næringsorganisasjoner og bedrifter og statlige virkemiddeloperatører. Storbyene har gjennom valg av disse samarbeidspartnere utvidet utviklingsarbeidet til større geografiske områder enn bare bykommunen. I flere av byene representerer dette en ny trend fra tidligere år da næringspolitikk først og fremst var et byfenomen (Farsund og Leknes 2005).

Klyngetilnærming er det sentrale stikkordet når vi skal beskrive hvordan storbyene setter rammer for kontaktene med næringslivet. Dette perspektivet har i stor grad ligget fast siden næringspolitikk ble et satsingsområde i bykommunene tidlig på 1990-tallet (Kvadsheim og Farsund 1995). Tilnærmingen er ikke ukontroversiell, den diskuteres både blant fagøkonomer og politikere. Det sentrale er at byene har holdt fast på en strategi som gir koblinger til næringslivet, og som dermed kan gi effekter for regional næringsutvikling og innovasjon. Hver byregion har etablert et rammeverk for regionalt samarbeid om de problemstillingene som er sentrale i storbyprosjektet. Samtidig har vi sett at byene har en rekke utfordringer i konkretisering og spissing av arbeidet med næringsklyngene.

Hvilke forslag til tiltak kan utarbeides for å fjerne hindringer for innovasjon? På det nåværende tidspunkt i storbyprosjektet arbeider byene primært med å identifisere muligheter og hindringer for sitt innovasjonsarbeid. Diskusjonene i den enkelte by, og på konferansen i Kristiansand, illustrerte at det er mulig å identifisere utfordringene, men at man må arbeide mer med rolleutforming for lokale myndigheter i innovasjonsarbeidet. Utfordringene går i to retninger. For det første gjelder det å utvikle relasjonene til andre offentlige aktører som har definerte oppgaver i arbeidet med innovasjon, som fylkeskommunene, forskningsrådet, Innovasjon Norge og SIVA. Vårt inntrykk er at det er etablert gode relasjoner mellom disse aktørene på regionalt nivå de siste årene, men bykommunene opplever at deres roller bør bli mer avklart i nasjonal politikk for at de skal klare å ivareta en koordinatorrolle i dette arbeidet.

For det andre gjelder det å utvikle relasjonene til næringslivet. To typer erfaringer fra storbyprosjektet kan illustrere mangfoldet i de utfordringene byene står overfor på dette området. En første erfaring er at det etablerte næringslivet ikke uten videre ønsker nye offentlige bidrag på dette området. Nye virkemidler innen innovasjonsområdet må først og fremst tjene næringslivets behov, og ikke fungere som offentlig ”byråkratier”. Den andre sentrale erfaringen er at det er krevende å drive utviklingsarbeid i kultur-, opplevelses- og reiselivsnæringene. Dette er bransjer med mange små og ”umodne” virksomheter, og det er vanskelig å vite hvor langt det offentlige skal gå når det gjelder å hjelpe virksomhetene. Selv om det også finnes positive erfaringer i forhold til enkeltbedrifter, fremstår rolleutvikling som en krevende oppgave for storbyene på det nåværende tidspunkt.

Er det mulig å utforme et felles innovasjonsprosjekt for de to siste årene av storbyprosjektet? Det er betydelig interesse for ny prosjektaktivitet i storbyprosjektet. Representantene for byene ønsker både å iverksette egne prosjekter, og at det etableres fellesprosjekter hvor alle eller noen av byene samarbeider. Tre tema har vært drøftet, og i forhold til temaene kultur, opplevelser og reiseliv og attraktivitet, ble tatt initiativer til videre prosjektutvikling. I tillegg ble det startet arbeid med å utvikle ”Mare Life” fra et Osloprosjekt til fellesprosjekt for flere av, eventuelt alle, storbyene. Det er også betydelig interesse for et prosjekt knyttet til temaet energi, miljø og teknologi, men her er det ikke tatt formelle initiativer til videre arbeid.

Storbyprosjektet har, sammen med andre samarbeidsprosjekter mellom byene, vært med på å danne basis for utvikling av felles holdninger til innovasjon og innovasjonspolitik. Denne evalueringen har vist at det eksisterer en felles forståelse av feltet, og at det arbeides med de samme problemstillingene i alle de seks storbyregionene. De påvirkes av de samme internasjonale strømmingene hva angår fenomener som næringsklynger og kreative næringer. De påvirkes også av hverandre. Vellykkede satsinger i en by danner ofte utgangspunkt for nye tiltak i de andre byene. I noen grad kopieres løsninger, gjerne i kombinasjon med lokale tilpasninger.

Oppsummer kan vi slå fast at storbykommunene de siste årene har utviklet sin rolle i innovasjonspolitikken. Dette innebærer at de har organisert seg eller arbeider med å organisere seg i byregionen. Det er etablert samarbeid med andre offentlige aktører, og en har gjennom næringsklyngetilnæringsen bygd allianser med de viktigste lokale næringsaktørene. Storbykommunenes arbeid med å fremme innovasjon og nyskaping er et politikkområde i utvikling. Storbyprosjektet kan fortsatt bistå kommunene og deres partnere i dette arbeidet. Vi vil derfor avslutningsvis komme med noen anbefalinger for videre arbeid i prosjektet:

- *Storbyprosjektet:* Sekretariatet bør for det første tilrettelegge for fellesaktiviteter i de to siste årene av prosjektet. Storbyene etterspør både internasjonale erfaringer med innovasjonsarbeid, kunnskapsutveksling mellom de norske storbyene og muligheter for å utforme politikkanbefalinger til nasjonale myndigheter. For det andre bør det settes klarere rammer for prosjektaktiviteter i byene. Storbyene har signalisert hvor de ønsker nye prosjekter, men etterlyser klarere rammer for hvordan prosjektene skal kunne gjennomføres.
- *Storbyene:* Den enkelte storby bør for det første ta initiativ til prosjektaktiviteter

hvor målet er å utvikle roller og relasjoner i innovasjonsarbeidet. Disse aktivitetene bør se på forholdet mellom ulike offentlige aktører, og bør bidra til å utvikle relasjonene mellom det offentlige og private næringsaktører. For det andre bør den enkelte by videreutvikle samarbeidsrelasjoner med de andre storbyene i prosjektet. Dette kan gi gode læringseffekter, samtidig som en får mulighet til å arbeide med næringsklynger som er viktig i alle byregionene.

10 Referanser

Asplan Analyse (2005): *Osloregionens muligheter for næringsutvikling i et internasjonalt perspektiv.*

Blomgren, Atle, Gjelsvik, Martin og Holmen, Ann-Karin Tennås (2007): *Verdiskapingsevnen i norske storbyregioner.* Stavanger: Rapport IRIS – 2007/32.

Farsund, Arild Aurvåg og Leknes, Einar (2005): *Næringspolitikk i fem norske storbyregioner. Samarbeidsrelasjoner på tvers av geografiske og institusjonelle grenser.* Stavanger: Rapport RF – 2005/058.

Kvadsheim, Henrik og Farsund, Arild Aurvåg (1995): *Porter-inspirerte næringslivsstudier i storbyregionene – Motefenomen eller effektivt handlingsinstrument?* Stavanger: Rapport RF – Rogalandsforskning 188/95.

Storbyprosjektet (2005): *Rapport fra storbyprosjektet.*

Storbyprosjektet (2006): *Rapportering fra storbyprosjektet.*

St. meld. nr. 31 (2006-07): *En trygg og skapende hovedstadsregion – Hovedstadsmeldingen.*

Selstad, Tor (2004): *Sterke regioner: 50 indikatorer for vekstkraftige regioner.* Rapport fra Østlandsforskning nr. 07/2004.

Telemarksforskning (2006): *Nærings-NM 2006: Topp og bunn i regional næringsutvikling.* Arbeidsrapport 22/2006.

Telemarksforskning (2007): *Attraktivitetsbarometeret 2007. Topp og bunn i regionenes attraksjonskraft.* Rapport publisert av NHO.

Tromsø kommune (2007): *Storbyprosjektet Innovasjon 2010: Gjennomføringsplan for Tromsø.*

Trondheim kommune (2007): *Scenarier Trøndelag 2020 – Dialog om utviklingen av Trøndelag.* Arena Trøndelag 1/2007.

Vedlegg 1: Deltakere på Dialogmøtene

I den listen gjengis de personene som deltok på dialogmøtene i de seks byene. Seniorforsker Arild Aurvåg Farsund var møteleder og referent for alle møtene. Forsker Ann Karin Tennås Holmen deltok på møtene i Bergen og Tromsø, mens forsker Anett Bjelland deltok på møtet i Stavanger. I tillegg deltok Eli Lundquist fra Innovasjon Norge – Storbyprosjektet på møtene i Bergen, Kristiansand, Oslo og Trondheim.

Stavanger 14.09.

Erik Tjemsland, Stavangerregionen næringsutvikling

Bjarte Dybvig, Stavangerregionen næringsutvikling

Karl Bøe Skogen, Innovasjon Norge - Rogaland

Hilde Aarsheim, Norges forskningsråd – Rogaland

Oslo 19.09.

Jan Fredrik Lockert, Oslo kommune

Morten Bildeng, Oslo kommune

Toril Mølmen, Innovasjon Norge – Oslo og Akershus

Knut Halvorsen, Oslo Teknopol

Bjørn Lillekjendlie, Forskningsparken i Oslo

Olaf Stene, NHO – Oslo og Akershus

Øystein Lunde, Akershus fylkeskommune

Bergen 25.09.

Jan-Otto Evjen, Bergen kommune

Vidar Totland, Bergen kommune

Nina Broch Mathisen, Innovasjon Norge i Hordaland

Matti Torgersen, Hordaland fylkeskommune

Hans Martin Moxnes, Bergen Næringsråd

Trondheim 26.09.

Birger Elvestad, Trondheim kommune

Sigmund Knutsen, Trondheim kommune

Ragnhild Nisja, Høyskolen i Sør-Trøndelag

Malvin Villabø, Leif Eriksson Nyskaping/Såkorinvest Midt-Norge

Tromsø 27.09.

Ordfører Herman Kristoffersen, Tromsø kommune

Jan Einar Reiersen, Tromsø kommune

Gunnar Pedersen, politiker (H), Tromsø kommune

Jens Revold, Tromsø kommune

Hilde Sjurelv, Tromsø kommune (innleid konsulent)

Stein Ovesen, Troms fylkeskommune

Elisabet Bakkeland, Norges forskningsråd i Troms

Grete Kristoffersen, Næringsforeningen i Tromsøregionen

Kristiansand 10.10.

Solveig Løhaugen, Kristiansand kommune

Kjell Hulløen, Kristiansand kommune

Jan Midtbø, Innovasjon Norge – Agder

Atle Slotnes, Kristiansand kunnskapspark

Vedlegg 2: Deltakere på dialogkonferansen i Kristiansand

Anett Bjelland	IRIS
Ann-Karin T. Holmen	IRIS
Arild Aurvåg Farsund	IRIS
Astrid Langeland	Innovasjon Norge
Atle Slotnes	Sørlandet Kunnskapspark
Birger Elvestad	Trondheim kommune
Bjarte Dybvik	Stavanger-regionen Næringsutvikling
Bjørn Wallevik	Kristiansand kommune
Björn Eriksson	Ekebacka Konsult AB
Carl Erik Qvist	Qvist kompetanse
Cathrine Gjertsen	Stavanger-regionen Næringsutvikling
Eli Lundquist	Innovasjon Norge
Elin Schanche	Stavanger-regionen Næringsutvikling
Erik Tjemsland	Stavanger-regionen Næringsutvikling
Erling Brox	Stavanger-regionen Næringsutvikling
Erling L. Hellum	Innovasjon Norge Agder
Erling Valvik	Cultiva
Frans Karlson	SIVA
Hans Clementz	KS
Harald A. Nissen	Trondheim kommune
Harald Furre	Oxford Research
Herman Kristoffersen	Tromsø Kommune
Hilde Sjurelv	Tromsø Kommune
Irene M. Haugaa	Vest-Agder fylkeskommune
Jan Einar Reiersen	Tromsø Kommune
Jan Midtbø	Innovasjon Norge
Jon Johansen	SIVA
Kenneth Andresen	Vest-Agder fylkeskommune
Kjell Hulløen	Kristiansand kommune
Lars Helge Brunborg	Kristiansand kommune
Mona Elén Drange	Kristiansand kommune
Morten Bildeng	Oslo kommune
Morten Gulsrud	Kommunal- og regionaldept
Per Erik Sørensen	Kristiansand kommune
Per Espen Stoknes	Stoknes Futures AS
Solveig Løhaugen	Kristiansand kommune
Svein Arild Holmen	Stavanger kommune
Terje Pettersen	Sørlandet Kunnskapspark
Tor Åge Fjukstad	Sørlandet Kunnskapspark
Valborg Langevei	Kristiansand kommune
Vidar Totland	Bergen kommune
Øystein Lunde	Akershus fylkeskommune
Øyvind Laderud	Kristiansand kommune

